

DEMONSTRATIO

SAJNOVICS JÁNOS

BIZONYÍTÁS
A MAGYAR ÉS A LAPP NYELV AZONOS

JOANNIS SAJNOVICS. S. J.
UNGARI TORDASIENSIS
E COMITATU ALBA - REGALENSI
REGIÆ SCIENTIARUM SOCIETATIS HAFNIENSIS,
ET NIDROSIENSIS SOCI

DEMONSTRATIO.

IDIOMA

UNGARORUM

ET

LAPPONUM

IDEM ESSE.

REGIÆ SCIENTIARUM SOCIETATI DANICÆ
PRÆLECTA, ET TYPIS EXCUSA HAFNIÆ

ANNO MDCCLXX.

R E C U S A

T P R N A P I Æ,
TYPIS COLLEGII ACADEMICI SOCIETATIS JENÆ.

ELTE
BUDAPEST
1994

DEMONSTRATIO

SAJNOVICS JÁNOS

NAGYSZOMBAT

1770

DEMONSTRATIO

SAJNOVICS JÁNOS

FEJÉR VÁRMEGYEI TORDASI MAGYARNAK
A KOPPENHÁGAI ÉS A TRONDHEIMI KIRÁLYI TUDÓS
TÁRSASÁG TAGJÁNAK

BIZONYÍTÁSA

A MAGYAR ÉS A LAPP NYELV AZONOS

FELOLVASTATOTT A DÁN KIRÁLYI TUDÓS TÁRSASÁGBAN
ÉS KINYOMATTATOTT KOPPENHÁGÁBAN
1770-ben

A NAGYSZOMBATI KIADÁST LATINBÓL MAGYARRA FORDÍTOTTA
CONSTANTINOVITSNÉ VLADÁR ZSUZSA

Szerkesztette
SZÍJ ENIKÓ

ELTE
BUDAPEST
1994

Bibliotheca Regulana 2
Sajnovics János: Demonstratio
[az 1770-es nagyszombati kiadás magyar fordítása]

A latin nyelvű eredeti:
Joannis Sajnovics S. J.
Ungari Tordasiensis e Comitatu Alaba-Regalensi
Regiae Scientiarum Societatis Hafniensis et Nidrosiensis Socii
DEMONSTRATIO. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse.
Regiae Scientiarum Societati Danicae Praelecta, et Typis Excusa Hafniae
Anno MDCCLXX.
Recusa Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Societatis Jesu.

A fordító:
Constantinovitsné Vladár Zsuzsa egyetemi tanársegéd

A fordítást az eredetivel egybevetette:
Éder Zoltán tanszékvezető egyetemi docens

Szerkesztette és a kiadásért felel:
Szíj Enikő egyetemi docens

A kiadásra az OTKA-3 pályázat keretében került sor (OTKA-3–1993).

A témavezető:
Szíj Enikő egyetemi docens
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Finnugor Nyelvtudományi Tanszék
Budapest V., Piarista köz 1.
Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107

ISSN 1215 0088
ISBN 963 462 934 2

Budapest, 1994.

Tartalom

I. Sajnovics János: Demonstratio (C. Vladár Zsuzsa fordításában)	10–116
A paragrafusok tartalomjegyzéke (Szj Enikő)	7–9
Sajnovics ajánlásai	15–19
II. Constantinovitsné Vladár Zsuzsa:	
A Demonstratio műfaji, forráskritikai és szóhasználati kérdéseiről	117–126
1. A Demonstratio műfaja	
2. A Demonstratio szerkezete	
3. Kitérő a Demonstratio szerkezetében: a magyar–kínai nyelvrokonság Hell-féle elmélete	
4. Sajnovics forrásai a Demonstratio nyelvteni részéhez	
5. A Demonstratio grammatikai része	
6. A Demonstratio magyar nyelvű részeinek helyesírása	
7. A Demonstratio nyelvszemlélete egy terminus – a dialektus – tükrében	
III. A fordító jegyzetei	127–128
IV. Névmutató a Demonstratióhoz (C. Vladár Zsuzsa)	129–137
V. Szj Enikő: A Demonstratio helye a két jezsuita tudós kutatási terveiben	138–147
Reguly Antal levelező tag tudósítása Hell Miksa historiai kéziratái azon részéről, mely a magyar–finn kérdést tárgyalja (1851) (a latin idézetek Ambrus András fordításában)	139–144
Az Expeditio litteraria ad polum arcticum I. kötetének tartalomjegyzéke	145–146
A Demonstratio említései Sajnovics naplójában	146–147
A Hell-féle magyar őshaza térképe: az ún. kis abroszka	148–149
VI. H. G. Porthan turkui professzor ismertetése a Demonstratio koppenhágai kiadásáról (1771) (Kubinyi Kata fordításában)	150–157

SAJNOVICS JÁNOS DEMONSTRATIO

[a paragrafusok tartalomjegyzéke]

I. §. A magyar és a lapp nyelv azonos lehet anélkül is, hogy a beszélők kölcsönösen megértenék egymást	21–29
A Halotti Beszéd	23–24
A Halotti Beszéd Faludi Ferenc olvasatában	24–25
A Halotti Beszéd Sajnovics János latin fordításában	25
II. §. Vajon a lapp és a magyar nyelv azonos-e? e népek könyveiből nem lehet kinyomozni	30–33
A grönlandi Miatyánk Andersen úr német fordításában	31
III. §. A magyar és a lapp nyelv azonos voltát bizonyítja az, hogy a szavakat mindkét népnél hasonlóan ejtik ki	34–37
IV. §. A Leem-féle lapp helyesírásról és a magyar helyesírásról	38–45
V. §. A Leem-féle lapp helyesírás átalakítása a magyar helyesírásra	46–48
I. Táblázat, amely megfigyeléseket tartalmaz.	
Ezek segítségével írhatók át a magyar helyesírással a Leem írta lapp szavak	47–48
VI. §. A dialektusok különbözőségéről általában	49–55
„Kiváncsi lévén arra, ...” – a Hell-féle kínai elmélet	52–54
Sajnovics „kínai böngészései”	54–55
VII. §. Finmarchia hegyi és tengeri lappjainak különböző dialektusairól	56–58
II. Táblázat, amely megfigyeléseket tartalmaz. Ezek segítségével egy hegyi lapp nyelvjárásbeli szót tengeri lapp nyelvjárásbeli szóvá alakíthatunk. Lásd Leem úr Grammatikáját a 371–388. lapig	57
VIII. §. A magyar és a lapp nyelv azonos voltát mutatják a mindkét népnél közös szavak	59–82
Elenchus – százötven közös magyar és lapp szó lajstroma	61–78
Hangok, zörejek	80–81

IX. §. A magyar és a lapp nyelv azonos voltát bizonyítja a névszók ragozása, a mellékevek fokozása, a kicsinyítő képzők, valamint a számnevek használata	83–89
A névszóról	83–86
A mellékevekekről	86–87
A kicsinyítő képzőkről	87
A számnevekekről	88–89
 X. §. A magyar és a lapp nyelv azonos voltát bizonyítja a névmások, az affixumok és a szuffixumok, továbbá az előjárók hasonló használata	 90–94
A névmások	90–91
A birtokos szuffixumokról	91–93
Az igei szuffixumokról	93
A határozói szuffixumokról	93–94
Az előjárókról	94
 XI. §. A magyar és a lapp nyelv azonos voltát bizonyítja az igeragozás és a segédigék	 95–102
Az igék egyszerű időiről	95–97
A segédigékekről	97–102
 Utolsó (XII.) §. A magyar és a lapp nyelv azonos voltát megerősíti némely neves szerző vélekedése is	 103–116
(Thott)	(103)
ifj. Rudbeck	104
Wottonius	105
Scheffer	105
Megisserus	105
Calepinus	105
Ihre	105
(Luxdorff)	105
Leibnitz	(105)
Egenolphus	105
Joannes Velin	105
(Szenczi) Molnár	105
(Temler)	(106)
Strahlenberg	106
Büsching	107
Schöning	107
Wöldike	108
(Christian Horrebow)	(108)
Egede	108

(von Suhm)	(108)
Fischer	108
Hell ... különösképpen:	108–116
Karjelia, másként Karélia egykori királyságának, mai nagy- hercegségének, a magyarok és az Ungarusok szülőhazájának pajzsa	110
In scutum Kar-jeliae (vers latinul és magyarul)	111
Bläeu	112
Homann	112
Piscator	112
Wexonius	112
(Mária Terézia)	(113)
Palma Ferenc	114
Eccard	114
Comenius	114
Fogel	114
Stiltingus	114
Bollandus	114
Kaprinai István	114
Fabricius	114
Schall	114–115
Pray György	115
Desericzky Ince	115
Bél Mátyás	115
Timón	115
Hevenyessi	115
Otrokócsi	115
Istvánfi	115
Bonfini	115
Thuróczy	115
Anonymus	115
Porphyrogenetus (Bíborbanszületett Konstantin)	115
(Langebeck)	(115)
Molnár (Szenczi M.)	115–116

JOANNIS SAJNOVICS. S. J.

UNGARI TORDASIENSIS

E COMITATU ALBA - REGALENSI

REGIÆ SCIENTIARUM SOCIETATIS HAFNIENSIS,
ET NIDROSIENSIS SOCIJ

DEMONSTRATIO.

I D I O M A

UNGARORUM

ET

LAPPONUM

IDEM ESSE.

REGIÆ SCIENTIARUM SOCIETATI DANICÆ
PRÆLECTA, ET TYPIS EXCUSA HAFNIÆ

ANNO MDCCLXX.

R E C U S A

T Y P O G R A P H I Æ,
TYPIS COLLEGII ACADEMICI SOCIETATIS JESU.

SAJNOVICS JÁNOS S. J.

FEJÉR VÁRMEGYEI
TORDASI MAGYARNAK

A KOPPENHÁGAI ÉS TRONDHEIMI KIRÁLYI TUDÓS
TÁRSASÁG TAGJÁNAK

BIZONYÍTÁSA

A
MAGYAR
ÉS A
LAPP NYELV
AZONOS

FELOLVASTATOTT A DÁN KIRÁLYI TUDÓS TÁRSASÁGBAN
ÉS KINYOMATTATOTT KOPPENHÁGÁBAN

1770-BEN

ÚJRANYOMATTATOTT
NAGYSZOMBATBAN A JÉZUS TÁRSASÁG AKADEMIAI
KOLLÉGIUMÁNAK BETŰIVEL

EXCELLENTISSIMO
DOMINO COMITI
OTTONE DE THOTT
DOMINO
IN GAVNOE STRANDEGAARD ET LINDESVOLD.
ORDINIS ELEPHANTINI
EQUITI AURATO.
CONSILII SANCTIORIS
CONSILIARIO INTIMO.
CANCELLARIÆ DANICÆ
SUPREMO CANCELLARIO.
IN COLLEGIO
DE CURSU EVANGELII PROMOVENDO
PRÆSIDII.
ECCLESiarum PER UTRUMQUE REGNUM
INSPECTORI GENERALI.
ACADEMIÆ HAFNIENSIS
PATRONO.
REGIÆ SCIENTIARUM SOCIETATIS
DANICÆ
PRÆSIDII.

OTTO von THOTT
GRÓF ÚR
ŐEXCELLENCIÁJÁNAK

GAVNOE STRANDEGAARD ÉS LINDESVOLD
URÁNAK

AZ ELEFÁNT-REND
ARANY LOVAGJÁNAK

A SZENT KIRÁLYI TANÁCS
TITKOS TANÁCSOSÁNAK

A DÁN KANCELLÁRIA
FŐKANCELLÁRJÁNAK

AZ EVANGÉLIUM TERJESZTÉSÉRE ALAKULT TÁRSASÁG
ELNÖKÉNEK

A MINDKÉT KIRÁLYSÁGBELI
EGYHÁZAK
FŐ FELÜGYELŐJÉNEK

A KOPPENHÁGAI AKADÉMIA
PATRÓNUSÁNAK

A DÁN KIRÁLYI TUDÓS TÁRSASÁG
ELNÖKÉNEK

EXCELLENTISSIME

DOMINE

PRÆSES!

 *Non potuit Demonstrationi huic meæ
quidquam evenire honorificum
magis, quam quod Lucem Pu-
blicam TUA potissimum VOLUNTA-
TE subeunti, EXCELLENTISSI-
MUM NOMEN TUUM præfigi
indulgeas. MAGNA nempe MENS*

§ 3

TUA,

EXCELLENCIÁS URAM!
ELNÖK ÚR!

Demonstratiómat, mely főként a Te jóakaratodból lát napvilágot, nem érhetette volna nagyobb megtiszteltetés, mint hogy a Te legkegyelmesebb neved kerülhetett az élére. Hiszen a Te nagy lelked, noha mindig fontos államügyekkel van elfoglalva, kegyesen tekint a nyelvészeti munkákra is; különösen, ha ezek a széptudományok néminemű gyarapítására szolgálnak. S bátran kijelentem, hogy az én művecském is ilyen, hiszen Te ítélted így. Tovább nő általa a lapp nyelv kultusza, s hogy ezt a szíveden viseled, már számos bizonyítékkal igazoltad, s igazolni fogod, ha kezdeményezésedre a lapp nyelvnek állandó és biztos helyesírása lesz, melynek hiányát a művelt emberek eddig az orvoslás reménye nélkül panaszolták. Ezzel a tettel nem csupán egész Lappországot kötelezed le örökre, hanem nagy hálával tartoznak majd Neked, a külországok is; különösen Magyarország, mely úgy fog tisztelni, mint a messzi Északon élő nyelvének vigyázóját és Neked az ősi nyelv megőrzőjének hosszú életet, boldogságot és mindenféle jószerencsét kíván majd. Mindezeket már most kívánom én,

Legkegyelmesebb
nevednek

lekötelezett tisztelője:
Sajnovics János

Ideo minus Messala nitidus?
Quia quosdam totos libellos
Non de verbis modo singulis,
Sed etiam de litteris dedit?
Non obstant hæ disciplinæ
Per illas euntibus,
Sed circa illas hærentibus!

Quint. Inst. Lib. I. Cap. 7.

Vajon Messala kevésbé ragyog-e?
Amiért teljes könyveket szentelt
Nemcsak az egyes szavaknak,
De még a betüknek is?
E tudományok nem gátolják,
Kik rajtuk áthaladnak,
Csak azokat, kik ott megfeneklenek!
(*Quint. Inst. lib. 1, cap. 7*)

A Királyi Tudós Társasághoz

Csodálkozik talán a Királyi Tudós Társaság, hogy én, aki egyébként matematikai tudományokkal és főleg csillagászati tanulmányokkal foglalkozom, grammatikai értekezést dolgoztam ki. De ha a dolgot méltóztatik mélyebben megvizsgálni, meg fogja érteni: senki mástól nem várhat több joggal ilyen értekezést, mint tőlem. Bev 1

A magyarok és a lappok nyelvének egyezése ugyanis csak úgy bizonyítható be, ha vagy egy született lapp vizsgálja a magyarok közt, vagy egy magyar a lappok közt. Bármit tegyenek közzé erről más nemzetek fiai, akár a legtudósabbak is, a feltételezés adta valószínűségen túl soha semmi sem bizonyítja majd állításukat. S ezt abból gondolom, hogy noha a híres ifjabb RUDBECK és utána sokan már régen világosan megírták, hogy a finn és a lapp nyelv hasonlít a magyarhoz, a művelt emberek nagyon kevésbé vagy egyáltalán nem törődtek a dologgal. Bev 2a

Bizony, sokan közülük, mikor Finmarchiából visszatérve ugyanezt állítottam, egyáltalán nem hittek nekem; mások pedig új felfedezésként ünnepelték, mint annyi évszázada ismeretlen dolgot. Nyilván azért, mert az említett szerzők megírták ugyan, hogy van valami hasonlóság e népek nyelve közt, de nem tudták meghatározni, mekkora is? és nem tudták állításukat szilárd bizonyítékokkal alátámasztani, hiszen kevesen ismerték közülük a finnek és a lappok nyelvét, a magyarokét pedig egyáltalán senki sem. Bev 2b

Am én, akinek megadatott, hogy magyar ősöktől Magyarországon szülessem és ott nevelkedjem, s aki sok éven át anyanyelvemen gyakoroltam hivatásomat, ragyogó lehetőséget nyertem a lapp nyelv tanulmányozására, midőn Dánia és Norvégia leghatalmasabb királya, VII. KERESZTÉLY, Bécsből Vardöhusba hívatta a messze földön híres férfiút, a magyar HELL Miksa tisztelendő atyát a jezsuita rendből, a bécsi egyetem császári és királyi csillagászat, hogy figyelje meg a Vénusz áthaladását a Nap korongja előtt.

Bev 3a Ó ugyanis ugyanazzal a jóindulattal, amellyel már régebben Bécsben maga mellé vett két évre segédcsillagásznak engem, most ehhez az északi expedíciójához is kísérőül választott, és magával vitt Finmarchiába, hogy társa legyek a munkában, főképp, ami a lapp nyelv vizsgálatát illeti.

Így hát magyarok járhattak a lappok között, vagyis próbára lehetett tenni T. HELL atya feltételezését a magyar és a lapp nyelv egyezéséről, amelyet már jóval korábban alakított ki magának SCHEFFER Lapponia és BÜSCHING Geographia c. műve alapján, és amelyet gyakorta említett nekem az úton, vagyis össze lehetett hasonlítani a lappok szólását a magyarok beszédével, össze lehetett vetni a két nép szókincsét, s ami a döntő, a névszók és az igék összeszerkesztésének módját, az affixumok és a szuffixumok használatát. Remélem, hogy mindezekkel oly alaposan sikerül majd bizonyítanom: a magyar és a lapp nyelv

Bev 3b azonos, hogy egyetlen művelt ember sem fog kételkedni ebben, miután műveimet elolvasta.

S aligha kételkedhetem abban, hogy helyesen munkádkodtam e tanulmányomban, ha meggondolom: annak a népnek a nyelvéről van szó, amely a történetírók általános véleménye szerint egykor elsőként települt meg ebben a hatalmas északi országban, és roppant földeken uralkodott. E nép még ma is Európának a legtávolabbi északnyugati sarkából Finmarchián, Lappországon, Finnországon, Tatárországon át egészen Ázsiáig terjed megszakítatlanul. És noha a lappnak nevezett népek között ugyanaz a nyelv az évszázadok során mintegy homályba tűnt, és minden művelés híján már-már elveszettnek hihet-

Bev 4a tük: mégis jobb sorsot nyert Finnországon, Svédország tartományában és messze a legjobb sorsot Magyarország gazdagon virágzó királyságában; ahol már ATILA és SZT. ISTVÁN első királyunk idejétől erős és szilárd volt, és annyi évszázadon át pompásan kiműveltetvén, akár szavainak bőségével, akár ékes tömörségével, akár a lélek belső rezdüléseit kifejező hajlékonyságával nem marad el egyetlen keleti vagy nyugati nyelv mögött sem, sőt könnyedén felülmúl sokakat.

Mindezeket csak abból a célból említettem, hogy fellelkesítsem azokat, akikre a finmarchiai lappok nyelvének gondozását bízta Dánia legkegyelmesebb királya és az ő kiváló miniszteriuma. Nehogy azt higgyék, hogy valami szedett-vedett, kezelhetetlen, ki tudja honnan összehordott nyelvvel van dolguk. Ellenkezőleg: legyenek meggyőződve arról, hogy a lapp nyelv, ha helyesen művelik, a legtöbb nyelvet felülmúlja egyrészt ősiségével, másrészt igen árnyalt szabályaival, csodálatos kifejezéseivel, sőt a beszéd kellemes hangzásával is, és így bízvást méltó arra, hogy ne csupán a kihalástól mentsük meg, hanem a lehető legjobban ki is műveljük.

Bev 4b

Noha tudom, hogy a finmarchiai lappok nyelve hasonlít a svédországi és az oroszországi lappokéhoz, mindezeké pedig a finnekéhez; és alapos bizonyítékokat (amelyeket T. HELL atya az Expositio Litteraria c. művében tesz majd közzé) ismerek arra nézve, hogy a magyarok nyelvéhez még közelebb állnak a finnek, különösen a karélieiak (helyesebben karjelieiak), akiket Karélia,

avagy Karjelia finn tartományról neveznek így, jelen értekezésemben csak a finmarchiai lappokról és a magyarokról lesz szó, egyfelől, hogy ne váljék fárasztóvá a művem, másfelől, ha bebizonyítom, hogy még ezeknek a magyaroktól távol élő lappoknak a nyelve is megegyezik a miénkkel, önként adódik, hogy a svédországi és az oroszországi lappoké és a finneké is megegyezik a magyarral. Bev 5a
Hanem micsoda haszon származik ebből a tudomány, különösen a történelemtudomány számára – oly világos és nyilvánvaló, hogy meg sem kell itt említenem. Csupán azt az egyet szeretném kérni a kiváló Királyi Tudós Társaságtól, hogy e tudományos művemet, mint mély tiszteletem tanújelét, jóindulatúlag méltóztassék fogadni.

I. §

A magyar és a lapp nyelv azonos lehet anélkül is, hogy a beszélők kölcsönösen megértenék egymást

Sokaknak az az első kérdése, mikor e nyelvek egyezéséről hallanak: vajon a magyar ember megérti-e a lappul beszélőket? S mivel az igazság hosszabb bizonyítását unják, azt akarják, hogy úgymond három szóval győzzék meg őket. Ha igennel felelnék nekik, rögtön elfogadnák az én véleményemet, és azt vallanák, hogy a két nép nyelve azonos. Joggal, hiszen nincs nyilvánvalóbb bizonyítéka annak, hogy a különböző népek nyelvei megegyeznek, mint az, ha a beszélők kölcsönösen megértik egymást. Hanem igencsak bajos és nehéz, sőt, teljesen lehetetlen dolgot kívánnak ezek a bírák; ha feltesszük, hogy mindkét nemzet, tudniillik a magyar és a lapp ugyanahhoz a néphez tartozott egykor, ugyanazt a nyelvet, ugyanazt a nyelvjárást beszélte, mégis, mivel már Krisztus után 400-tól, az azóta eltelt tizenhárom évszázadon át hatalmas földrajzi távolság választotta el őket, és sem nyelvileg, sem kereskedelmileg nem érintkeztek, ahhoz, hogy egy magyar ma megértse egy lappul beszélőt, a következő két eset közül kellett volna valamelyiknek bekövetkeznie:

Először: Vagy mindkét népnek, a lappnak éppúgy, mint a magyarnak az ősi nyelvet minden jelentősebb változás és nyelvjárásbeli eltérés nélkül tizenhárom teljes évszázadon keresztül érintetlenül kellett volna megőriznie, vagy:

Másodszor: Ha az ősi nyelv valamiféle jelentős átalakuláson és változáson ment át a lappok közt, teljesen ugyanezt a változást kellett volna elszenvednie a magyaroknál is. Ha pedig a lappok jelentősen megváltoztatták ősi dialektusukat, a magyarok pedig nem, világos az ok, miért nem értik meg ma egymás beszédét. Sokkal inkább úgy van ez, hogy miközben a lappoknál megváltozott

az ősi nyelv, megváltozott a magyaroknál is, de más rendszer szerint, másféle módon változott.

E kettőből az elsőt, tudniillik azt, hogy mindkét nemzet minden jelentős változás nélkül érintetlenül őrizte volna meg ősi nyelvét tizenhárom évszázadon át, senki sem hiheti, aki a **nyelvek szokásos változásaival tisztában van**. Hiszen az idő teltével a legtöbb szó kiejtése megváltozik, más szavak hangjai megcserélődnek, máshová kerülnek vagy eltűnnek, némelyek a ritkább használat miatt lassanként jelentésüket veszítve kikopnak, elavulnak, végül mély feledésbe vesznek, és a helyükre más szavak kerülnek, melyek a gyakori használat által polgárjogot nyernek. Az eleganciára és a tömörségre törekvés mindig nagy változásokat szokott okozni a nyelvekben, ezért nem csoda, hogy az említett nyelvek több évszázad után új és az eredetitől teljesen elütő formát nyertek. Biztos, hogy egy mai német a régiek írásait alig vagy egyáltalán nem értené meg; a mai dán nyelv sokban különbözik a régitől; jól tudják ezt, akik járatosak mindkettőben. Az ősi norvégok nyelve mára annyira elavult, hogy kénytelenek voltak a törvényeket is az ősi norvég nyelvből mai norvégra fordítani.* Ha ilyen változásokat szenvednek még a virágzó nyelvek is, melyek állandóságát közélet, írásbeliség, nyomdák, sőt még kőbe véselt feliratok is biztosították, hát ugyan miféle változásokon mehetett át a lapp nyelv, amely mindenféle konzerváló erő híján, pusztán a hagyományozás útján, a tanulók ingatag memóriájára bízva szállt tizenhárom évszázadon át apáról fiúra?

Én bizony teljesen meg vagyok győződve arról, hogy a magyarok és a lappok ősi nyelve megváltozott és átalakult. Ha pedig feltesszük, hogy mindkét nemzetnél közös rendszer szerint és azonosan ment volna végbe a következőképpen: ha bármit változtattak a lappok, ugyanazt a magyarok is megváltoztatták volna, semmi sem akadályozná, hogy egy mai magyar megértse egy mai lapp beszédét, ahogy a ma élő dánok is megértik egymást. De ki gondolhat arra, hogy éppen ez történt volna? Azok a változások, amelyeken a dán nyelv ment át az idő múltával, a kereskedelem révén az egész országban elterjedtek, ismertté váltak, és átkerültek az általános nyelvhasználatba; de ki mondta volna el a magyaroknak, miféle változások történtek északon a lappoknál? ki bírta volna rá a magyarokat, hogy ők is ugyanúgy változtassák meg a nyelvüket? hiszen köztudott, hogy ezek a népek nem voltak egymással sem kereskedelmi, sem irodalmi, sem jogi kapcsolatban. Így hát, míg a lappok megváltoztatták ősi nyelvüket, megtehették ezt a magyarok is, de feltehetőleg másképpen, más rendszer szerint változtatták, ezért cseppet sem kell csodálkozni azon, hogy egy mai magyar nem érti meg a mai lapp beszédét, sőt az lenne teljességgel csodálatos és a nyelvek szokott változásától elütő dolog, ha ma is kölcsönösen megértenék egymást.

Hanem most már lássuk, vajon lehet-e állításomat, hogy az ősi magyar nyelv

* Tanúsítja ezt Paus úr, finmarchiai jogtudós, mindenféle tudományokban, főleg hazája régiségeiben jártas tudós férfiú.

megváltozott és átalakult, valami kézzelfogható bizonyítékkal is igazolni? Bizony lehet, méghozzá a napnál világosabban, csak fel kell lapozni a régi magyar kéziratokat. A pozsonyi káptalan levéltárában őriznek egy, a XII. század végén vagy a XIII. század elején írt kódexet, amelyben előfordul egy magyar szöveg is, s bizony kevés magyar mondaná, hogy az magyarul van. Ezt Tisztelendő PRAY György atya, az *Annales Hungariae* neves szerzője írta ki és közölte velem avégett, hogy a maga részéről is gazdagítsa Demonstratiómnak ezt a második kiadását, amelyet sokan és hevesen óhajtottak. Hogy kívánságuknak kicsivel lassabban tettem eleget, úgy vélem, megbocsátják tekintetes öcsém, kálóczi [kálózi] SAINOVICS Mátyás úr kedvességének és jóindulatának, aki, midőn hosszú utazásomból visszatértem, tordasi kastélyában több napon át őszinte szívélyességgel látott vendégül, s bizony nem akaratom ellenére. Hanem mikor visszatértem Nagyszombatba, az első dolgom volt a Koppenhágában kinyomtatott értekezést ismét sajtó alá rendezni, különböző kiegészítésekkel a megfelelő helyeken némileg kibővítve, amint azt az olvasó látni fogja.* Úgy véltem, be kell iktatnom ezt a régi kéziratból származó magyar szöveget is. Íme tehát:

D 4

„ Latiatuc feyleym Zumtuchel mic vogmuc. Yfa pur es chomuv
„ vogmuc. Menyi mloftben terumteve cleve miv ílemucut adamut.
„ Es odutta neki paradifumut hozoa. es mend paradifumben volov gi-
„ milciſtul munda neki elnie: heon tilutoa wt ig fa gimilcetul gemun-
„ doa neki meret num eneyc. yfa k1 nopun emdul oz gimilſtwl. ha-
„ lalnec halalaal holz. Had lava choltat terumteve lſtentul. gefele-
„ deve. engede urdung intetvinec. es evec oz tiluvt gimilſtwl. es oz
„ gimilsben halalut evec. es oz gimilsnec wl keferuv vola vize: hug
„ turchucat mige zocoztia vola. num heon muga nec. ge mend w
„ foianec halalut evec. haroguveſ lſten. es veteve wt ez muncas vilag-
„ bele. es levn halalnec es puculnec feze: es mend w nemenec. kic
„ ozuk miv vogmuc. hug es tiv latiatuc ſzumtuchel. ſfa es num igy
„ ember mulchotia ez vermut. yfa mend ozchuz iarov vogmuc. W1-
„ magguc uromc lſten kegilmet ez lelic ert. hug iorgoſſun w neki. es
„ kegiggen. es bulſcaffa mend w bunet. ſvimagguc ſzen achſon mari-
„ at. es bovdug michael archangelt. es mend angeleut. hug vimaggo-

D 5

* Lásd különösen a IV. a VI. és az Utolsó §-t.

„ noc crette. es vimagguc szent peter urot. kinec odut hotoim ovdo-
 „ nia es ketnie. hug ovga mend w bunet. es vimagguc mend szentü-
 „ cut. hug legenec neki seged uromc scine eleut. hug lsten w vimad-
 „ lagucmia bulassa w bunet. es zoboducha wt urdung ildetuitul, es
 „ pucul kinzotviatwl. es vezesse wt paradifum migulimabeli. es oggun
 „ neki munhi uruzakbele utot es mend iovben rezet. es kealfatuc-
 „ uromchuz charmul. „

S hogy kitűnjék, hogy ez valóban magyar szöveg, alább közlöm T. FALUDI Ferenc jezsuita atya olvasatát, amelyben alig fordul elő olyan szó, amelyet ne lehetne könnyen megfeleltetni mai nyelvünkkel, íme:

„ Láttjátok *feleym* (*) szemetekkel mik vagyunk? *ysa* (**) por,
 „ és hamú vagyunk. Mennyi malasztban teremté *eleve* (***) mi
 „ *isemucut* (***) Adámot, és oda atta néki paraditsomot hazójá, és
 „ mind paraditsomban valo gyümölstül monda néki élnie. *Heon*-
 „ (*****) tiltotta ötöt egy fa gyümölstül, mondván néki miért
 „ nem ennék. *Ysa* ki napon éfzend az gyümölstül halálnak halálával
 D 6 „ halfz. Hallotta parantsolatot teremtő Istentül, de elfelejté. engede
 „ ördög intésének, és evék az tiltott gyümölstül, és az gyümölst-
 „ ben halált evék. és az gyümölstnek oly keferü vala vize, hogy tor-
 „ kokat meg szakasztja vala. nem *heon* magának de mind ő fiainak

- x Ennek a szónak: Feleym a használatáról a VIII. § végén.
 xx Az ysa valószínűleg megfelel a bizony (certe, indubianter) szónak.
 xxx Eleve: mások így értelmezik: elévé vagy elein, azaz initio, esetleg elképzelhető olvasat az Élő, azaz Vivens, helyett: DEUS, ekkor a mondatnak lenne Nominativusa.
 xxxx (Isemucut) biztosan ugyanazt jelenti, mint: szülönköt, azaz Patrem nostrum, prègnitorem nostrum. Meggyőződés, hogy ennek a szónak a tövét, az isem-et a magyar nyelv legősibb dialektusában kell keresnünk. Hogy milyen is ez, megmondja a VI. §.
 xxxxx A heon értelem szerint ugyanaz, mint a csak (tantum).

„ halálat évék. Haraguvék Isten. és vetette ötet ez munkás világba
„ belé, és lön halálnak, és pokolnak *feze*. (*) és mind ő nemének,
„ kik azok mi vagyunk; hogy és ti láttjátok szemetekkel. *Ysa*, és
„ nem egy ember mulattya ez vermet, és mind ahhoz járók vagyunk.
„ Imádgjuk Urunk Isten kegyelmét ez lélekért, hogy irgalmazzon ő
„ néki, és kegyelmezzon, és bocsátja mind ő bűnét. S' imádgjuk
„ Szent Aszfzony Máriát, és boldog Mihál Archangyalt, és minden
„ angyalokat, hogy imádgyanak érte, és imádgjuk Szent Péter
„ urat; kinek adatott hatalom oldania, és kötnie, hogy oldgya mind
„ ő bűnét, és imádgjuk mind szenteket, hogy legyenek néki sege-
„ delem Urunk színe előtt, hogy Isten ő imádságok miatt, bocsátja
„ ő bűnét, és szabadítsa ötet ördög üldözecitül, és pokol kinzattya-
„ tul, és vezesse ötet Paraditsom nyugolmába belé, és adgyon néki
„ menyország belé utat, és minden jobban részt. és kiáltsatok urunk-
„ hoz hármul. „

Azok kedvéért, akik járatlanok ugyan a magyar nyelvben, de mégis tudni szeretnék ennek a régi kéziratnak az értelmét, így fordítottam latinra nem is mondat, hanem szó szerint:

„ Videtis fratres mei oculis vestris, quid simus? certe pulvis, &
„ cinis sumus. in quanta gratia creavit DEUS nostrum Progenitorem
„ Adamum! & dedit ei Paradisum pro habitaculo, & dicebat ipsi ex
„ omni fructu Paradisi ut comederet. Tantum ab unius arboris fructu D 7
„ prohibuit eum, dicens ei: quare non comederet. certe qua die
„ manducaveris, mortis morte morieris. audivit mandatum a Crea-
„ tore DEO, sed oblitus est. cessit mali dæmonis adhortationi, & man-
„ ducavit e vetito fructu. & in fructu mortem manducavit. & fru-
„ ctus istius tam acerbus erat succus, ut guttura exasperaverit (lace-
„ raverit) non tantum sibi, sed omnibus filiis suis mortem manduca-
„ vit. Iraſcebatur DEUS, & projecit ipsum in laboriosum hunc mun-

x *feze*: Némelyek így olvassák: Feje, azaz caput, fons, origo.

„ dum intro , & factus est mortis ; atque inferni origo . & omnibus
„ suis posteris , qui ipsi nos fumus . prout & vos videtis oculis ve-
„ stris . & certe ne unus homo potest evadere hanc foveam , & om-
„ nes ad ipsam ambulantes fumus . Oremus DEI clementiam pro hac
„ anima , ut misereatur ejus , & gratiam faciat , & dimittat omnia
„ peccata ipsius . & oremus Sanctam Dominam Mariam , & Beatum
„ Michaelem Archangelum , & omnes angelos , ut intercedant pro eo ,
„ & oremus Dominum Sanctum Petrum , cui data est potestas solven-
„ di , atque ligandi , ut solvat ejus peccata . Et oremus omnes San-
„ ctos , ut sint ei adjutorio coram facie Domini nostri , ut DEUS prop-
„ ter eorum preces ignoscat ejus peccatum , & liberet eum a mali dæ-
„ monis persecutionibus , & inferni cruciatibus , & deducat ipsum in
„ requiem Paradisi intro , & det illi viam ad coelum intro , & partem
„ in omni bono , & clamate ad Dominum ter . „

D 8 S nehogy azt gondolja valaki, hogy a kézírásból fentebb idézett magyar szöveget valamiféle, a magyar nyelvben járatlan ember hibásan fogalmazta és írta le, szeretném emlékeztetni az olvasót, hogy ezt a Halotti Beszédet az egyház rendelkezéséből tartották, s így az egyház tekintélye és a közhasználat támasztotta alá, hiszen a temetésen részt vevő hívőket áhítatra és a halottért mondandó imádságra kellett indítania, ami aligha sikerülhetett volna, ha ezt a dialektust nem fogadta volna el a többség, sőt nem használta volna az egész gyülekezet. Ha ez így van, nyilván más nyelve volt a régi magyaroknak, mint a maiaknak, és nyilvánvaló, hogy az ősök nyelve megváltozott és átalakult.

Mindezeket előre bocsátva, hogy némelyek kérdésére válaszoljak, őszintén bevallom: nem értettem meg a finmarchiai lappok beszédét. Éppúgy nem értettem volna a magyart sem, ha valakit ebben az ősi, az imént idézett dialektusban hallottam volna beszélni. Ezért az a szóbeszéd, ami szélteben-hosszában elterjedt Koppenhága városában, tudniillik, hogy én megértettem a lappokat, és beszélgettem velük, nem igaz. Hogy honnan eredt? alkalmam lesz később elmondani. S ha valaki azt akarná kihozni a válaszból: tehát a lapp nyelv a magyartól eltér és különböző! azt gondolnám, elhamarkodottan ítélt. Ámbár az, ha a beszélők kölcsönösen megértik egymást, nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy különböző népek nyelve megegyezik, másfelől ingatag és mit sem érő bizonyíték, ha azt mondod: Különböző népek egymást nem értik meg, tehát ezeknek a nyelve különböző és eltérő.

Állításom igazságát a következő okfejtéssel bizonyítom be: a német, az angol, a holland és a dán nem értik egymást, noha közismert, hogy ezek a nyelvek a

germánból származtak és germán nyelvek. A latinul tudó nem érti meg a spanyolt, a franciát, az olaszt, mégis ki állítaná, hogy ezek a nyelvek eltérnek és teljesen idegenek a latintól? Mindenki elismeri, hogy az oroszok, a lengyelek, a csehek nyelve valóban illír nyelv, noha ezek a nemzetek bajosan értenék meg egymást. S hogy tárgyunkhoz közelebb menjünk: Finmarchia tengeri* lappjai nem értik meg a hegyi lappokat.* A finmarchiai lappok nem értik meg a svédországi lappokat, a Svédország különböző tartományaiban élők egymást sem értik meg; vajon kijelenthetjük-e ennek alapján: tehát a tengeri lappok nyelve különböző és eltérő a hegyi lappokétól? Továbbá: tehát a finmarchiai lappok nyelve eltérő és idegen a svédországi lappokétól? Végül: ahány lapp tartomány van Svédországban, annyi külön, eltérő és különböző nyelve van a lappoknak? Nyilvánvalóan ez az érvelés, amely ennyi különböző nyelvet tételez föl rokon népek között, már önmagában is ellentmondásos, és megcáfolja ezt azoknak a tekintélye is, akik fáradságos munkával és hosszas gyakorlással megtanulták ezeknek a népeknek a nyelvét, és végeredményben úgy találták, hogy egy és ugyanazon nyelvről van szó, csak a különböző dialektusok és a szavak kiejtésbeli eltérése miatt ezek az óvatatlanok különböző és eltérő nyelveknek hiszik őket. D 9

A finmarchiai lappokkal kapcsolatban olyan tökéletesen szavahihető tanúm van, mint a neves LEEM úr, a lapp nyelv nyilvános professzora Nidrosiában, aki annak idején négy éven át misszionárius, és hat éven át az altai egyházközség lelkipásztora volt Finmarchiában. Miután tíz évi gyakorlással alaposan elsajátította ezt a nyelvet, egy minden dicséretet megérdemlő művet alkotott, és elsőként foglalta szabályokba a finmarchiai lappok nyelvét, megfigyeléseivel megvilágította és megalkotta nyelvtanát, amely végül 1748-ban Koppenhágában kinyomtatván ma közkézen forog. Ez a neves szerző pontosan megfigyelte, hogy Finmarchia tengeri lappjai nem értik meg a hegyi lappokat, és viszont: de ezt nem a nyelvek különbözőségére vezette vissza, mint ahogy a tudatlanok teszik, hanem felismerte, hogy ez csupán a dialektusok különbözőségéből fakad. Ezért már az előszóban figyelmezteti tanítványait: ne veszítsék el kedvüket, ha, mint azt előre látta, a nyelvet ebből a grammatikából elsajátítván a lappok közé kerülve nem értik meg a beszédüket, és meg is indokolja, hogy ez természetes következménye a dialektusok különbözőségének, s nem csupán a hegyi és a tengeri lappok között fennálló eltéréseknek, de a hegyi lappokon belül, s még inkább a tengeri lappokon belül létező eltéréseknek, hiszen ez utóbbiak különböző tengeröblök mentén elszórva laknak. Sőt, hogy tanítványainak valamiképp tanácsot adjon, Germanicájának 371–388. oldalán bővebben értekezik erről az eltérésről: milyen szavakban, mely esetekben és időkben következik be általában? mely hangok elhagyásából, megcseréléséből, betoldásából ered? végül milyen rendszer szerint lehet az egyik dialektust a másikba átalakítani, némi következtetéssel és a megfigyelések kombinálásával? megmutatja, nyíltan ki-

D 10

* Tengerinek nevezik őket, mivel a tengeröblöknél laknak és halászatból élnek (D 8). A hegyi lappok az erdőkben és a hegyekben vándorolnak tarándszarvasaikkal (állandó lakóhely nélkül) (D 9).

mondva, hogy mindezek a lappok egy és ugyanazon nyelven beszélnek, és minden eltérést a dialektusok különbözőségének kell tulajdonítani.

D 11 Hanem hogyan vélekedjünk a Svédországban élő lappokról? Köztudott, hogy a különböző svéd tartományokban lakók nem értik meg egymást, vajon azt gondoljuk-e emiatt, hogy annyi különböző és eltérő svédországi lapp nyelvet különböztethetünk meg, ahány különböző tartomány van? Biztosan így vél-nénk, ha a nyelvekhez nem értők módjára indokolnánk a dolgot. Azonban egészen másképp ítéli meg ezt HÖGSTRÖM úr *Lapponica Svecica* c. könyvecs-kéjében, melyet először Svédországban adtak ki, majd németre fordítva 1748-ban Koppenhágában tettek közzé. Ez a férfiú, aki alapos jártasságra tett szert a lapp nyelvben, míg sok esztendőn át misszionárius és lelkipásztor volt a svéd-országi lappok között, művének 73. oldalán ezt mondja:

„Közismert, hogy ebben a nyelvben különböző dialektusok vannak, s hogy ezek a dialektusok valóban egy nyelvhez tartoznak, s hogy csak a helyenként eltérő kiejtés okozza, hogy egyik lapp nem érti meg a másikat – mindezt nem egyszer, de sokszor tapasztaltam. Nem kétséges, hogy a különböző dialektusok különböző megnevezések alatt ugyanazon jelölt dolgot foglalják össze, néha pedig különböző jelölt dolgokat foglalnak össze ugyanazon megnevezés alatt. Eközben megfigyeltem, hogy noha a tolmács, és más, a nyelvekben jártas be-szélők biztosítottak, hogy ez vagy az a szó Lapponiának ebben vagy abban a tartományában nem használatos, az illető szót végül maguknak a lappoknak a szájából hallottam; noha ugyanezek a lappok, mikor korábban faggattam őket ugyanerről a szóról, azt felelték: nem ismerik. Tudjuk, hogy efféle tévedésnek az áldozata lett SCHEFFER is, aki azt mondja, hogy a következő szavakat: Wara, Jocki, Seibig, Nisu, csak a pitei tartományban használják, s a torneáiak azt mondják helyettük: Taerdar, Wirte, Owre, Kab. Noha ezeket a szavakat mind ismerik, s csak jelentésükben térnek el egy kicsit, éspedig: a Taerdar mindegyik-nél hegyvidéket jelent, a Wara pedig hegyet. A Nisu mindnél nőt jelent, a Kab pedig feleséget stb. stb.”

D 12 Ugyanez a szerző a 74. oldalon ezt írja: „Ha valaki tudja, hogyan igazodjon el az egyes dialektusok sajátosságai között, és ismeri: milyen könnyen cserélődnek fel ugyanazon szó hangjai a különböző nyelvekben, s melyek ezek a hangok, s milyen rendszer szerint következnek be változások az egyes dialektusokban, akkor a dolgot alaposan mérlegelve, kevés olyan szót találni az egyik dialektus-ban, amely ne lenne meg a többiben is, vagy megváltozott kiejtéssel és szerke-zetben, vagy megváltozott tővel.”

A 77. oldalon így folytatja: „Egyébként én úgy találtam, hogy noha Lapponi-ában különböző dialektusok vannak, mégis köztük akkora eltérés, mint a svéd dialektusok között. Megesett velem, pedig jól ismerem a svéd nyelvet, hogy olyan svéd településre bukkantam, melynek beszédét annyira nehéz volt meg-értenem, hogy kezdetben kénytelen voltam lappul érintkezni velük, míg nem sokkal később rájöttem, hogy valóban és tisztán svéd beszéd az, csak kissé elferdült. Ezért azt állítom: az egyik dialektusbeli lapp könnyen és gyorsan

megérti a másik lapp dialektust, noha kezdetben az teljesen érthetetlennek tűnik számára, s ugyanezt mondja SCHEFFER a finnekről és a lappokról. Mégpedig: megtörténhet, hogy aki ismeri a finn nyelv összes dialektusát, róluk is megállapíthatja, hogy amik különböznek a mindennapi nyelvhasználatban, alapján megegyeznek. Én ezt a lappok dialektusaival kapcsolatban olyannyira igaznak találtam, hogy egyre kisebb különbséget láttam köztük, ahogy egyre nagyobb jártasságra tettem szert a nyelvben, s az szokott a legtöbbet panaszkodni a dialektusok különbözősége és az egyeztetésük nehézsége miatt, aki a legkevésbé ért ezen a nyelven.”

A 78. oldalon végül így foglalja össze: „Mivel a sokféle, lapp nyelven kiadott könyvben, az eltérő helyesíráson kívül nem talállok olyan különbséget, mint a svéd írásokban, melyek a különböző tartományokban használatos különböző dialektusok szerint jelentek meg, egyáltalán nem kétlem, hogy egykor majd egész Lapponiában egy és ugyanazon dialektust fogják használni és érteni, s éppilyen biztos vagyok abban is, hogy egységes nyelvű Bibliát fognak egész Svédországban használni. Bármennyire is igyekeznek ezt akár tudatlanságból, D 13 akár elhamarkodottságból meggátolni némelyek.”

Mit fognak szólni ehhez azok, akik a svédországi lapp dialektusok különbözőségét arra az egy tényre alapozzák, hogy a különböző tartományok lappjai nem értik meg egymást – hát el sem tudom képzelni. Esetleg azt mondják: továbbra is fennáll a kétség, vajon nem lehet-e, hogy legalábbis a finmarchiai lappok nyelve eltér és különbözik a svédországi lappokétól? Ennek a kétségnek az eloszlatására, úgy vélem, kitűnő módszer, ha egybevetjük LEEM úrnak a finmarchiai lappok használatára írt grammatikáját a svéd lappok számára szerzett grammatikákkal. Kettő van ilyen: az egyiket FIELSTRÖM úr adta ki 1738-ban Stockholmban, a másikat ugyanott 1743-ban GANANDER úr jelentette meg. Ha az derül ki ezek összevetéséből, hogy a nyelvi rendszer fő vonásai megegyeznek, és az eltérő helyesíráson és a dialektusok különbségén túl semmiféle eltérés sincs, akkor ki kell jelentenünk: a finmarchiai lappok által használt nyelv megegyezik azzal, amit a Svédországban élő lappok használnak. S nem kell magamnak elvégezni ezt a munkát, mivel már előbb megtette ezt LEEM úr, amint a grammatikájához írt előszóban világosan kifejti és állítja, hogy szerinte a dialektusok különbözőségén túl semmiféle eltérés sincs a finmarchiai és a svédországi lapp nyelv között. S úgy vélem, ezzel bebizonyítottam, hogy a különböző népek nyelve ugyanazon lehet, noha a beszélők nem értik meg egymást. Azaz: a magyar és a lapp nyelv azonos lehet, noha én nem értettem meg a lappul beszélőket. Ezért a következtetés, miszerint a magyar ember nem érti meg a lapp beszédet, tehát különbözik a nyelvük: hamis és semmitmondó bizonyítás.

II. §

Vajon a lapp és a magyar nyelv azonos-e? e népek könyveiből nem lehet megállapítani

D 14 Miután bebizonyítottuk, hogy a nyelvek egyezését vagy eltérését nem lehet abból megítélni, hogy a különböző népek nem értik meg egymás beszédét, egyes kutatók úgy vélik, más utat kell keresniük, ami egyszerű, s kedvező feltételek mellett nem teljesen bizonytalan. Éspedig: a két nemzet által kiadott könyveket hasonlítják össze, s ha azt látják, hogy ugyanazt az értelmet ugyanazok a szavak fejezik ki mindkét könyvben, azt állítják, hogy a nyelvek megegyeznek, ha meg az ellenkezőjét találják, a nyelvek különbözőségét döntő érveléssel igazoltnak tartják, főleg, ha nincs idejük vagy kedvük a további vizsgálódáshoz. Ahhoz azonban, hogy a hasonló könyvekben ugyanazokat a tartalmakat ugyanazok vagy majdnem ugyanazok a szavak írják le, úgy vélem, három dolog szükséges.

Először: Hogy mindkét nép könyve megőrizze a nyelvi tisztaság erényét, azaz: hogy pl. egy lapp könyv ősi és valódi lapp szavakkal legyen írva, és hasonlóképpen, a magyar könyvben valódi magyar szavak szerepeljenek. Ha ugyanis a lapp könyvben tömegesen fordulnak elő olyan szavak, melyeket nemrég alkottak a misszionárius urak, e könyvek szerzői, és más nyelvből alakítottak lapp formára, ki csodálhatná, hogy ezeket a szavakat nem találni meg a magyar könyvben? mindenesetre a lapp könyvek, melyekből igen kevés van, vagy imádságos könyvek vagy keresztény hitiratok. Mivel pedig a lappok a misszionáriusok érkezése előtt mit sem tudtak a fenséges ISTEN-ről, az örök életről, a hittitkokról, és nem voltak alkalmas szavaik ezek megnevezésére, szükséges volt, hogy a tanítók maguknak a lappoknak mindenfelé ismert szavaival nevezzék meg e dolgokat,

D 15 s a szavak új jelentését megmagyarázzák a népnek, és javasolták, hogy a lappok a kinyomtatott szavakat vessék emlékezetükbe. Így tanulták meg, hogy az igaz

ISTENT Ibmel-nek vagy Jumalá-nak nevezzék, a lappok ősi bálványának nevével; s így maradt meg babonás ünnepük Passatas neve szentséges jelentésben.

Míg eközben a magyarok SZT. ISTVÁN első királyunk alatt Krisztus születése után az 1000. év körül valamennyien felvették a keresztény vallást, és megtanulták, hogy a DEUS-t Isten-nek nevezzék, a Sanctitas szót pedig a Szent-tel fejezzék ki. A többi, az ISTEN-nel és a hittel kapcsolatos szót bárhonnan vették is a magyarok, a norvégoktól biztosan nem; ezért szükségszerűen sokban különböznek e dolgokat illetően. Bizonytalan lennék akkor is, ha egyéb szavakat akarnék számba venni, melyeket, jóllehet előfordulnak a lapp könyvekben, sőt már a lapp beszédben is használatosak, mégsem lehet lapp eredetűnek tekinteni, hanem az idők folyamán vagy a norvégoktól, vagy a szomszédos svédektől kölcsönözték őket. Biztosan ilyen az összes, a tudomány és a művészet körébe tartozó szó, továbbá a katonai, politikai élettel, a földműveléssel, a hajózással kapcsolatos szavak. A legtöbb szárnyast, négy lábút, halat is csak hírből ismerték a lappok. Még azt se nagyon hiszem, hogy a kenyér neve (Leibe) lapp lenne: azon túl, hogy feltűnően hasonlít a német Lab és az orosz Gleba szavakra, tudnunk kell, hogy a lapphoz hasonló népek sok évszázadon át valódi értelemben vett kenyér nélkül éltek; s bár megengedem, hogy egykor, mikor gazdagabb földeken laktak, ismerték a kenyeret, később azonban a szó tartalom híján kiveszett. Bárhogy is van: oly sok megújított jelentésű szó van a lappban, hogy csak a rövid Miatyánkban hét ilyen fordul elő: Éspedig: 1 ... ki vagy a Menyek-ben. 2. Szenteltessék meg a Te neved. 3. Jöjjön el a Te Országod. 4. Kenyerünket stb. 5. Bocsásd meg a mi vétkeinket. 6. Ahogy mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. 7. Ne vigyél minket a Kísértésbe. Mindezeknek a szavaknak a jelentése annak az elhatározásától függött, aki először fordította lappra a Miatyánkot. Miért? hiszen hasonló dolgok fordításában a misszionáriusok nemcsak megújított szavakat használtak, de különböző körülírásokat is: szeretném bemutatni a grönlandi Miatyánkot, ANDERSON úr német fordításában, ahogy a Gröndlandi jegyzetekben szerepel:

D 16

Watter unser , der ist im Himmel , dein Namen werde (mit Lob) erhoben von den Menschen , das dir zugehört , laß herkommen , in dem Worte von dir (handelnd) unterweise uns . Wenn du etwas willst im Himmel , laß das auch also geschehen auf Erden . Gib uns heute unser Speise . Zörne nicht , weil wir untüchtig , und dir ungehorsam gewesen sind . Die auf uns zürnen , auf dieselben zürnen wir nicht . Vertheidige uns vor dem Teufel , was nicht taugt , laß uns nicht berühren . Himmel , und alle Dinge gehören dir . Du bist groß , und preiswürdig allezeit . Amen .

Miatyánk, ki vagy a Mennyekben, (dicsőséggel) emeli fel nevedet az ember. Ami a Tied, engedd, hogy eljőjön. A Rólad szóló igében taníts minket. Ha valamit akarsz az égben, engedd, hogy az ugyanúgy megtörténjék a földön is. Add meg nekünk ma az ételünket. Ne haragudj ránk, hogy haszontalanok, és Veled szemben engedetlenek voltunk. Azokra, akik ránk haragszanak, mi nem haragszunk. Védj meg minket az ördögtől. Ami haszontalan (rossz) ne engedd, hogy megérintsük. Az ég és minden dolog a Tiéd. Nagy vagy és örök dicséretre méltó. Amen.

D 17 Mellőzőm a hasonló dokumentumokat. Mindössze a kiváló WÖLDIKE úr megfigyelését idézem, aki a Koppenhágai Tudós Társaság Szerzői c. kiadvány 2. részében ezt írja: „A dán misszionáriusok, úgymond, 24 év alatt több dán szót honosítottak meg a grönlandi nyelvben, mint a régi norvégok a Grönlandiában töltött négy teljes évszázad alatt.” Ha valami hasonló történt a lappoknál is, és szükségszerűen az következett be, ami a grönlandiak esetében, miért csodáljuk hát, ha ugyanazokat a tartalmakat a lapp könyvekben más szavak fejezik ki, mint a magyarokban?

Másodszor: amit szükségesnek tartok ahhoz, hogy az összevetett könyvekből meg lehessen ítélni a nyelvek egyezését, az az, hogy mindkét könyv ugyanabban a dialektusban íródjék, hiszen amint a dialektusok különbsége okozza, hogy a beszélők nem értik meg egymást, ugyanez az oka annak is, hogy a látszólag ugyanazon jelentéseket különböző szavak fejezik ki. Ez leggyakrabban akkor történik meg, ha az említett nyelvjárási különbség nagy területre terjed ki, s olyan szavak hangjai tűnnek el, helyeződnek át, cserélődnek fel, melyek a beszédben gyakran és egymás mellett szoktak előfordulni. Ilyenek: a névmások, a szuffixumok, az indulatszók és a segédigék. S ha ezek gyakran fordulnak elő, noha egyes szavakban csak apró változás van, mégis, ha hosszabb sorban következnek egymás után, igen nagy különbség látszatát keltik. Sohasem gondoltam volna, hogy ez a dán mondat: Giy mig en Drik Vand ugyanazt jelenti, mint ez, hogy Gib mir einen Trunk Wasser, ha nem tudtam volna, hogy a dialektusok különbözősége folytán e szavak hangjai megváltoznak, s ha nem ismertem volna gyakorlatból, hogy miképp. Márpedig: mivel az előző §-ból világos, hogy a magyar és a lapp nyelv eltér, annak, aki a könyveket össze akarja hasonlítani, előbb ezt kell tüzetesen megvizsgálnia: vajon miből is áll ez az eltérés? mely hangok áthelyeződéséből, felcserélődéséből, eltűnéséből adódik? s ezt a hangmegfelelést tekintetbe kellene vennie mindkét könyvnel, hogy eldönthesse, végül is ugyanazokat a tartalmakat ugyanazok vagy nagyjából ugyanazok a szavak fejezik-e ki.

D 18 A helyes döntéshez szükséges az is, hogy a könyvek helyesírása azonos legyen. És ez a harmadik követelmény. Hiszen, ha nagy eltérést okozhat a könyvekben a dialektusok különbözősége, még sokkal nagyobbat a helyesírás különbözősége, s ha ez csak kicsit is jelentősebb, miként esetünkben is, akkor valamely teljesen elvégzett dolgot végez el még egyszer az, aki a könyvek összevetésén fáradozik. Mivel a LEEM-féle lapp helyesírásról és a magyar helyesírásról alább

részletesen szólok, itt csupán azt szeretném megemlíteni, hogy soha Vertumnus⁽⁴⁾ nem alkotott annyi alakot, ahány különböző helyesírása létezik annak a nyelvnek, melyről szólok. Minden könyvecske szerzője önnön jogának érezte, hogy a saját elképzelése szerint alkosson helyesírást. * Régóta panaszkodik erre GANANDER is, s hogy panaszát megokolja, őt különböző szerző teljesen eltérő helyesírását mutatja be grammatikájában, mégpedig: TORNAEUS-ét, GRANIUS-ét, LUNDIUS-ét, FIELSTRÖM-ét és egy névtelenét, íme:

Ortographia

<i>Torna.</i>	<i>Gran.</i>	<i>Lund.</i>	<i>Fielstr.</i>	<i>Anonym.</i>	<i>Latinul</i>
Atze	Aggie	Atze	Attie	Ackie	<i>Pater</i>
Jietze	Jege	Jedz	Etz egje	Jegie	<i>Ipse</i>
Oidzod	Auggud	Oitzot	Adtiot	Aggiot	<i>Accipere</i>
Ziatzie	Kiatzie	Ziatze	Tiatz	Giatze	<i>Aqua</i>
Kotzot	Kuggud	Gaeckiot	Kottiot	Kotzot	<i>Vocare</i>
Zialme	Gialme	Zialme	Tialme	Gialme	<i>Oculus</i>

Noha némely svéd szerző helyesírása nem sokban tér el a magyar helyesírástól, mégis nagyon eltér azoknak a szótagoknak a leírásában, melyek ezt a nyelvet, mintegy sajátos jellegénél fogva megkülönböztetik az összes többi keleti és nyugati nyelvtől. A LEEM úr által használt helyesírás annyira más, mint a magyar, hogy ha egy magyar mondatot az ő helyesírásával írnék le, biztosan tudom, hogy egyetlen magyar ember sem lenne képes nemhogy megérteni, de elolvasni és kiejteni sem. Így pl. ezeket a szavakat: *Azhiam Zhioordaiaa megien*, egyetlen magyar sem értené. De ha azt írnám: *Atyám tsordája megyen*, rögtön tudná, hogy ez azt jelenti: *Mei patris grex ambulat*. Sőt, a LEEM-féle *Nomenclator*-ban szereplő lapp szavaknak ez a számunkra, magyarok számára szokatlan írásmódja okozta elsősorban, hogy mikor a LEEM-féle könyvek alapján próbáltam meg ezt a nyelvet vizsgálni, rögtön a munka elején elcsüggedtem, és T. HELL atya ismétlődő kérdéseire mindig azt feleltem: semmiféle hasonlóságot nem látok (e könyvek alapján) a magyar nyelvvel.

Ha valakinek mégis kedve támadna a magyar Bibliát és Miatyánkot összevetni a lappal, felőlem ugyan megteheti, kétségtelenül azt fogja mondani, hogy a két nép nyelve cseppet sem hasonlít: de ez a kijelentés olyan bizonyítékra támaszkodik, amit nem fogadhatnak el a nyelvekben járatos kutatók, hiszen könyvek összehasonlításából csak akkor lehet megítélni a nyelvek egyezését, ha a könyveket az illető népek saját nyelvén, ugyanabban a dialektusban, megközelítőleg ugyanazzal a helyesírással írták.

* A neves IHRE már 1742-ben világosan megmondta a lapp helyesírásról írt értekezésében, hogy innen ered ez a szabadoasság és zúrzarar (a helyesírás terén).

III. §

*A magyar és a lapp nyelv azonos voltát
bizonyítja az, hogy a szavakat mindkét
népnél hasonlóan ejtik ki*

D 20 Mindennapi tapasztalatból tudjuk, hogy az egyes nyelveket kiejtésük alapján is meg lehet különböztetni, úgyhogy ha különböző nyelveken beszélő embereket hallasz, könnyen el tudod dönteni, még ha nem ismered is a nyelvüket, hogy ez ilyen, az olyan, amaz meg amolyan nyelven beszél. Így: ha héber, görög, latin német beszédet hallunk, a nyelvek különböző voltát már a fülünk igazolja. Mégpedig: bizonyos magánhangzók, mássalhangzók, szótagok használatában szinte minden nyelvnek van valami olyan egyedi, csak rá jellemző vonása, ami a többiben nem lelhető fel. A magyar nyelv kiejtése olyan egyedülálló, hogy már magában ez elegendő bizonyíték arra, hogy nyelvünk különbözik a szomszédos népekétől. Emiatt lehetséges az, hogy jóllehet szerte e széles országban sok idegen nyelv járja: mint héber, görög, latin, illír, német, sok másféle és belőlük származó nyelvvel együtt, mégis, ahogy tudom, senkinek sem jutott eszébe, hogy a magyar nyelvet ezekkel egyeztesse.* Sőt, a legtöbb magyar szereti úgy nevezni a nyelvét: „anya nélkül született” és „szűz, akinek nincs leánya.” Annyi biztos: ennek az egyedülálló kiejtésnek tudható be, hogy egy külhoni nemigen tudja, még hosszú gyakorlás árán sem, úgy megtanulni ezt a nyelvet,

* Nem időzöm el azoknál, akik a magyar nyelvet a héberre próbálták visszavezetni. Elég ha azt mondom: Svédországban is voltak néhányan, akik a lapp nyelvet a héberből kísérelték meg levezetni, hogy milyen alapossággal? vagy milyen eredménnyel fáradoztak mindkét oldalon? ítélje meg az olvasó.

hogy ha beszélni kezd, ne vegyék észre rögtön, hogy idegen, kivéve, ha gyerek- D 21
korától magyarok közt nevelkedett.

Ennek oka egyrészt a sokféle magánhangzó (e tekintetben a magyarok megelőzik a többi nemzetet), aztán némely lágyított mássalhangzó, melyek kiejtése, bár igen könnyű, a legtöbb idegen számára csaknem utánozhatatlannak tűnik. Végül az S hang különböző és számos használati módja. Példaként álljon itt: a G, L, N, T hangokat az utánuk következő y meglágyítja, mint a Gyöngyestském (*Gemmula mea*), Mely (*Pectus*), Nyájas (*Blandus*), Atya (*Genitor*) szavakban, melyek kiejtését ügyesség nélkül nem lehet elsajátítani. Aztán másképp ejtjük Só (*Sal*), Szó (*Vox*), Zsido (*Hebraeus*), másképp a Ts-t, mint: Tsátsago (*Garrulus*), másképp a Tz-t, mint: Pitziny (*Parvus*). Mi magyarok tudjuk a legjobban, mennyi nehézséget okoz a külföldieknek a hasonló hangoknak és szótagoknak a találkozása. Mármost hallgassuk meg, miként vélekedik LEEM úr a lapp kiejtésről? Miután megvallotta, hogy a lapp nyelv hangzása alapvetően eltér és különbözik minden számára ismert nyelvtől, grammatikájának 377. oldalán ezt írja: „A legjobb mester sem képes a lappok beszédét úgy lejegyezni, hogy betűi minden tekintetben és olyan pontosan tükrözzék a lapp kiejtést, hogy az olvasó ezek alapján helyesen tudja kiejteni a lapp szavakat, és úgy, ahogy a lappok is ejtik.” S noha a neves szerző itt kissé túloz, mégis kitűnik, hogy a lapp kiejtés valami egyedülálló. Nyilván a nidrosiai [trondheimi] tanulók is panaszkodtak, hogy nyelvüket szörnyűségesen kifacsarják, midőn a lapp kiejtést próbálják megközelíteni, hiszen alig lesz valaha is köztük valaki, aki az anyanyelvi kiejtést minden tekintetben elérné.

Eközben, noha a lappok teljesen egyedülálló módon ejtik ki a szavakat, nekem olyan ismerősnek tűnt, hogy amíg a beszélgetésüket hallgattam, azt hihettem, hogy a hazámban, magyarok közt forgolódom. Úgy találtam, hogy minden magyar magánhangzó, továbbá a meglágyított mássalhangzók, az S és a Z hangok különböző változatai teljesen ugyanolyanok és épp annyiszor fordulnak elő a lappoknál is. Szavaik kiejtésében (mely a norvégoknak oly sok gondot okoz) éppannyi nehézségem akadt, mint egy született lappnak: semennyi. Észrevéve ezt, a lappok teljesen meg voltak győződve arról, hogy értem a nyelvüket, s ha alkalmuk nyílt, oly buzgón terjesztették a hírt, hogy beszélgetni tudok velük, hogy az végül Koppenhágába is eljutott. Természetesen a lapp szavaknak a magyarokéhoz hasonló ejtésmódját, noha a szavakat nem mind értettük, T. HELL atya biztos és kétségbevonhatatlan bizonyítéknak tekintette, hogy a lapp és a magyar nyelvnek azonosnak kell lennie. Egyébként ezt a kutatást a következő eset indította el.

Midőn Mauersundban, egy finn határ menti kikötővárosban vesztegeltünk a kedvezőtlen szél miatt, felkerestük a városi kereskedőt. Épp ott volt T. DAASS úr is, annak a népnek a misszionáriusa, amely a közeli tenger partján halászatból él, karéliainak (karieliainak) nevezi magát, és úgy tartja, hogy Karieliából érkezett egykor oda. T. HELL atya megragadta a kínálkozó alkalmat, és sok kérdést tett fel a lappokról, és hosszas beszélgetést folytatott a misszionáriussal nyelv-

vükről, szokásaikról, stb. Eközben véletlenül betért épp a házba egy karjeliai ember is, és T. HELL atya kérésére a misszionárius elimádkoztatta vele a Mi-
atyánkot. S íme, néhány szót tökéletesen megértettünk, és a többit is úgy ejtette,
ahogy eddig csak magyar embert véltünk beszélni. Ez a dolog megerősítette T.
HELL atya sejtését és feltevését, amely, mint említettem, SCHEFFER és BÜ-
SCHING nyomán fogalmazódott meg benne, tudniillik, hogy a finn, a lapp és a
magyar nép rokon egymással, és ettől kezdve szüntelenül hevesen biztatott,
sarkallt, kért és sürgetett, hogy derítsem ki a magyar és a lapp nyelv közelebbi
egyezését, mivel ő maga fontosabb teendőkkel volt elfoglalva.

D 23 De! milyen módon kezdjem el a vizsgálatot? hiszen a LEEM-féle Grammati-
kán-án és lapp Nomenclator-on kívül semmilyen segédeszközöm sem volt, e
könyveket excellenciája STORM titkos tanácsos úr ajándékozta nekünk, mikor
Christianián átutaztunk, kérés nélkül, megtisztelő figyelmesség gyanánt. Ha
felütöttem ezt a grammatikát, szabályok hosszú sorát láttam benne, csakhogy
a számomra teljesen ismeretlen dán nyelven. Ha a Nomenclator-ba tekintettem,
lapp szavakat találtam, szinte csupa magánhangzóval és csodálatos módon
összehordott mássalhangzóval lejegyezve, ezért hát sehogy sem tudtam kitalál-
ni, hogyan is lehetne elolvasni vagy kimondani őket?

Bevallom, elcsüggedtem, s hogy mégis csináljak valamit, másba kezdtem. De
T. HELL atya erősítgette, hogy szívén viseli és nagyra tartja ezt a vizsgálódást,
s nemcsak újra meg újra biztatott és ösztökölt, de hogy megmutassa: milyen
fontosnak véli a dolgot? szabad óráiban maga is mellém ült, velem együtt for-
gatta a Nomenclator-t, kereste a szavakat, értelmezte őket a dán szótár alapján,
és segítő kezet nyújtott nekem a munkában; ha olyan szóra akadtunk a No-
nomenclator-ban, mely kis változtatással magyarnak is beillett, fáradságos mun-
kával kinyomoztuk a jelentését, hogy megnézzük: egyezik-e a jelentése a magyar
szóéval? Hanem ez a keresgélés, mint említettem, szerfelett fáradságos és ne-
hézkes volt. Mivel a Nomenclator a lapp szavak jelentését dánul adta meg,
először meg kellett keresni ezeket a szavakat a Nucleus latinitatis indexében,
aztán ennek az indexnek az alapján ki kellett nyomozni a latin jelentését, s ebből
végre eldönthettük, hogy a magyarnak tűnő lapp szó vajon ugyanazt jelenti-e
mindkét népnél? ez a munka már önmagában is elég nehézkes volt, s további
akadályt jelentett az, hogy a Nomenclator-ban szereplő dán szavak közül sokat
fel sem vettek a Nucleus-ba, másrészt gyakran az egész fárasztó vizsgálódás csak
D 24 azt derítette ki, hogy a lapp szó, ámbár kis változtatással magyar is lehetne,
teljesen mást jelent. Új hanghelyettesítéseket gondoltunk hát ki, az egész mun-
kát előlről kezdtük, és gyakran ugyanolyan kudarccal fejeztük be.

Csoda-e, ha újból elvesztettem a kedvemet? mígnem lappok érkeztek hoz-
zánk tarándszarvasaikkal a hegyekből, melyek tíz mérföldre a szárazföldön fek-
szenek. Ekkor, hogy T. HELL atya kívánságának eleget tegyek (aki váltig erő-
sítgette, hogy a magyar és a lapp nyelvnek már a kiejtés alapján is azonosnak
kell lennie), az ő jelenlétében tolmács útján a házunkba érkező lappoktól kü-
lönféle dolgok neveit kérdezgettem. Ezeknek a jegyzékét T. HELL atya állította

össze, és a minden népnél közös dolgok szerepeltek benne, úgymint testrészek, emberi cselekvések, időjárási jelenségek, stb., stb. Rögtön feltűnt, hogy azon kívül, hogy minden szó kiejtése teljesen magyar volt, a legtöbbnek maga a jelentése is megegyezett a magyarral, sőt magyar szó volt. Magyar helyesírással mindent gondosan papírra vettem. Mivel ezt sűrűn ismétlem, s mivel különböző dialektust beszélő lappok jártak a szigetre, a legkülönbözőbb szavakból bő jegyzéket készíthettem, ami a maga idejében jó hasznomra szolgált. Így a nyelvek egyezésében már magam sem kételkedtem, és amennyire köteles elfogultságom engedte, teljes erővel nekiláttam a vizsgálatnak. Hihetetlen, hogy eltökéltségem és gyorsaságom, amellyel a vizsgálatot végeztem, mekkora örömet és vigaszt szerzett T. HELL atyának.

Először is, hogy ne jelentsen akadályt járatlanságom a dán nyelvben, melyen a lapp szavak jelentését a Nomenclator közölte, a Nomenclator-t magát latinra kezdtem fordítani. S mivel KAURIING úr, a város lelkipásztora szorgos segítséget nyújtott a munkámban, néhány héten belül az egész Nomenclator-t latinra fordítottam, s ebből már sokkal könnyebb volt a lapp szavakat a magyarral összevetni. És mivel tudtam, hogy a különböző népek nyelvének egyezésére nem elegendő bizonyíték, hogy katalógus készül a mindkét népnél közös szavakból, csak úgy, ha kimutatjuk, hogy a névszóragozásban, a melléknévfokozásban, az igeragozásban, az affixumok és suffixumok használatában is megegyezik a két nép, ezért hát szorgosan forgatni kezdtem LEEM Grammatiká-ját. Szintén KAURIING úr tolmácsolását igénybe véve, kiírtam a Grammatiká-ból a tárgyamhoz tartozó szabályokat, és ha valami kétséges és bizonytalan részre bukkantam, feljegyeztem, milyen módon lehetne kikutatni és kijavítani. Alább felsorolom majd, milyen dolgokra találtam, amelyek a magyar és a lapp nyelv egyezését nyilvánvalóan igazolják, előbb azonban röviden előadom megfigyeléseimet a LEEM-féle és a magyar helyesírásról.

D 25

IV. §

A Leem-féle lapp helyesírásról és a magyar helyesírásról

- D 25 Amikor a LEEM-féle lapp helyesírásról szólok, senki se gondolja, hogy ennek az igen nagyra becsült, a lappok ügye körül halhatatlan érdemeket szerzett férfiúnak a dicsőségét akarnám kisebbíteni. Mindig nagy hírnév fogja övezni fáradozásait, melyeket a nép felemeléséért végzett, akár tíz esztendei munkálkodásával, akár kiadott könyveivel.* Eközben maga a neves szerző sem gondol
- D 26 ta, hogy Grammatiká-ja mentes minden tévedéstől, és ha megfelelő segéd-eszközei lettek volna a megírásához, néhány dolgot maga is megváltoztatott volna, vagy biztosan meg akart volna változtatni. Bizony, ha kicsit is ismerte volna a magyar helyesírást, vagy ha kezébe kerültek volna a magyarok grammatikái, nem kétséges, hogy teljesen más formában és alakban írta volna meg a lapp grammatikát. De hát ezt nem lehetett óhajtani, még remélni sem, oly mérhetetlen tenger és föld választotta el tőlünk! bocsássa meg hát békével a neves szerző, amit a következőkben akár helyesírásáról, akár Grammatiká-jának szabályairól mondok.

LEEM úr öt magánhangzót használ a helyesírásban: a, e, i, o, u. Diftongust azonban harminckilencet (óriási szám!) és pedig aa, ae, ai, au, ee, ei, eu, ia, iaa, iae, iai, iau, ie, iee, iei, ieu, ii, io, ioe, ioi, iou, iu, iuí, iuo, oa, oaa, oai, oe, oi, ou, ua, uaa, ue, uei, ui, uo, uoi, uou, uu. Így a magánhangzók száma a diftongusokkal együtt eléri a negyvennégyet, míg a mássalhangzókból nincs több

* Kiemelkedik közülük a finmarchiai lappokról írott műve, amelyben életüket és szokásaikat mutatja be, rézmetszetekkel illusztrálva. Negyedik kiadása 1768-ban jelent meg Koppenhágában, latin és német nyelven.

tizenhétnél. A lapp szavak leírásának ez a módszere óhatatlanul odavezet, hogy nem csupán szavakat, de teljes sorokat, egész oldalakat töltenek meg a magánhangzók jegyei, amint az rögtön szembeötlik, ha valaki belepillant egy lapp könyvbe. Ez a dolog elkedvetleníti a szerzőt, aki a rövid szavakat is sok betűvel kényszerül leírni, megnöveli a kiadó nyomdaköltségét, és megterheli az olvasót, amit én mindenképp szeretnék elkerülni. Ha ugyanis az olvasó a legtöbb szóban három, négy, sőt öt magánhangzót lát egymás mellett, kétségek között lesz, melyik magánhangzó őrzi meg az eredeti hangértékét, melyik olvad össze diftongusba az előtte vagy mögötte álló hanggal?⁽⁵⁾ és ami ebből következik: két, három vagy négy szótagból áll-e a szó? például a vuoigi 'butyrum' szónál joggal habozhat, vajon négy szótagból áll: Vu-o-i-gi? vagy háromból: vuo-i-gi? vagy kettőből: vuoi-gi? Jómagam egy lapp szájából tudtam meg, hogy egytagú szó, és pontosan úgy ejtendő, mint a magyar Vaj 'butyrum'. Éppúgy a zhioaarve 'cornu' szónál is töprengeni fog, vajon négy szótagból áll, és zhi-o-aar-ve-nek kell ejteni? vagy háromból: zhio-aar-ve, vagy kettőből: zhio-aar-ve?⁽⁶⁾ A magyarok egy szótaggal ejtik: szarv 'cornu'. Hasonló módon sok más szóban is az összetorlódott magánhangzók, hogy úgy mondjam, alig kiismerhető útvesztőbe csalják az olvasót, kivéve, ha feltételezzük, hogy már korábban is ismerte az összes szót, sőt magát a lapp nyelvet is. Nyilvánvaló, hogy a tanulóifjúságnak különösen nehéz feladatot jelent, hogy a hangokból szótagokat alkosson. Amikor elgondolkodtam azon, mi duzzasztja így fel a magánhangzók tömegét, a következő okok jutottak eszembe.

D 27

Először: mivel a lapp nyelv természeténél fogva zengő és erősen magánhangzós jellegű, és sok szavában több a magánhangzó, mint a mássalhangzó. Ezenkívül ez a nép olyan változatos és sokféle hangértékkel ejti a magánhangzókat, hogy e hangértékek leírásához kevésnek bizonyulnak a rendes latin magánhangzók és diftongusok. Ezért FIELSTRÖM úr a svédországi lappok számára írt grammatikájában nyolc magánhangzót használ: a, e, i, o, u, η, â, á, o és tizenöt diftongust: ai, ái, au, áu, uá, âi, ei, uo, uó, ui, oi, ou, ói, ue, eu. A finn nyelvben nyolc magánhangzó van és tizenhat mássalhangzó.

Másodszor: mivel LEEM úr a magánhangzók némely sajátosságos lapp hangértékének a leírására megkettőzi az illető magánhangzókat: aa, ee, ii, stb. Noha ez a módszer alkalmas lehet a magánhangzók különböző hangértékeinek a kifejezésére egy olyan nyelvben, amelyben ritkább a magánhangzótorlódás, mint pl. a dánban, de egy erősen magánhangzós jellegű nyelvben, amelynek a szavai egyébként is sok, különféle és egymás mellett álló magánhangzót tartalmaznak, nem lehet úgy alkalmazni ezt a módszert a magánhangzók megkülönböztetésére, hogy az ne jelentsen nagy megterhelést az olvasónak.

Harmadszor: megfigyeltem, hogy némely mássalhangzó sajátos hangértékét, amelyeket a magyarok a mássalhangzó meglágyításának neveznek, LEEM úr az illető mássalhangzó mellé írt i vagy ie betűkkel fejezi ki. Itt az i hang nem magánhangzó és nem alkot szótagot az előtte álló mássalhangzóval, hanem csak arra utal, hogy az illető mássalhangzót kicsit másképp kell ejteni, mint ahogy

D 28

más népeknél szokásos. S mivel ezek a lágyított mássalhangzók igen gyakoriak a lappoknál, ezért az i betű is túlságosan sokszor fordul elő a LEEM-féle helyesírásban stb., stb. Valahányszor az n hang meglágyul a lappoknál, egy i betűt ír mellé, így pl. a Niaalom (Lambo) szóban az i hangot nem ejtik, és a szó nem három, hanem csak két szótagból áll: Niaa-lom. A magyarok, ahogy azt majd később bemutatom, így írják: Nyalom (Lambo). Ugyanígy jár el LEEM úr, valahányszor a szókezdő G hang válik lágyítottá. Ezért a Giaermom (gyakorlatot szerzek) két szótagból áll és az i hangot nem ejtik; a magyarok Gyermekeket írnak és Puer-t értenek rajta, vagy olyasvalakit, aki gyakorlatot szerez. Ha a G hang a szó végén válik lággyá, ez i betűn kívül még egy magánhangzót tesz oda LEEM úr: mint vagie (vallis). A magyaroknál a vallis-t Völgy-nek nevezik. Az n és g hangok mellett a t és az l is meglágyul a lappoknál, éppúgy, mint a magyaroknál. De úgy tűnik, LEEM úr nem figyelte meg elég pontosan ezeknek a meglágyulását, különösen, ami az l hangot illeti.

Amikor LEEM úr elérkezik az s betű hangértékének (mely a lappoknál valóban változatos) leírásához, olyan nehézséget érez, hogy e szavakra fakad: „A lapp beszéd és helyesírás nehézségét elsősorban az s hang erősen sziszegő és aspirált volta fokozza. Ez a hang igen sok szóban jelenik meg, és olyan gyakran, hogy sokszor nem csupán ugyanabban a szóban, de ugyanabban a szótagban is kétszer fordul elő. A legjobb mester sem képes – úgymond – a lappok beszédét úgy lejegyezni, hogy betűi minden tekintetben és olyan pontosan tükrözzék a lapp kiejtést, hogy az olvasó ezek alapján helyesen tudja kiejteni a lapp szavakat, és úgy, ahogy a lappok is ejtik.”

Ha ez igaz, akkor bizony Magyarországon éltek a helyesírás legjobb mesterei, mivel tapasztalatból tudom, hogy bármennyire nehéznek tűnt is LEEM úrnak a lapp kiejtés, nem olyan nehéz, hogy ne tudná alkalmasan papírra vetni bármely felnőtt magyar ember, aki, mint legtöbbször, írástudó, és olyan pontosan, hogy tetszés szerint bármikor újra fel tudja olvasni a papírról, tökéletes lapp hangzással. Arról viszont nem kezeskedem, hogy bármely más, nem magyar ember a magyarral megegyezőleg ejtené ki az így lejegyzett szótagot. Hanem térjünk vissza tárgyunkra. LEEM úr ugyanolyan hangértéket ad az s betűnek, mint a latinoknál szokásos. Az sh-t vagy a zh-t aspirált sziszegőnek nevezi, és azt mondja, hogy a szó belsejében nincs különbség köztük, a szó elején álló zhi betűknek azonban különleges, és a shi-től eltérő kiejtést tulajdonít, de nem fejti ki, milyen is legyen ez? Végül különbséget tesz a dzhi és a tzhi közt, szerinte ezt a gyakorlatból kell elsajátítani. Mindebből ismét kiviláglik, hogy az i betű a shi, zhi, dzhi, tzhi hangértékének a jelöléséhez teljesen felesleges, csak arra jó, hogy szaporítsa a magánhangzók számát, és növelje az innen adódó zűrzavart.

Vajon lehet és kell-e orvosságot találni erre a bajra? Jól tudom, hogy ez a legkevésbé sem az én dolgom. Nem is másért mondtam el mindezt, csak azért, hogy kitűnjék, micsoda nehézségeket kellett leküzdenem, egyedül a Leem-féle helyesírás miatt, mire a magyar és a lapp nyelv egyezését kiderítettem.

Eközben a mi magyarjainknak több évszázadon át tökéletesen kiművelt he-

lyesírásuk van, amely rövid, könnyű, egyértelmű, és arra termett, hogy leírja az összes lapp hangot. Hogy milyen is? röviden elmondom.

Mi, magyarok az öt latin magánhangzót használjuk: a, e, i, o, u, megjegyzendő azonban, hogy az a-t hangsúly nélkül, elmosódott és mély, mintegy az o-hoz közelítő hangértékkel ejtjük. Ezekre a magánhangzókra néha éles ékezetet teszünk: á, é, í, ó, ú. Ezáltal az előzőtől eltérő hangértékük lesz, az á-t pedig tisztán és jól elkülönítve ejtjük, tudniillik úgy, mint a latin a-t vagy a szász a-t, a többi magánhangzót hangsúlyosan és tisztán, de megnyújtva, mintegy ugyanazon hangot megkettőzve ejtjük. Ha a magyarok az o és az u hangokra két pontot tesznek, ez kemény és sajátosan magyar hangértéket jelöl: megvan mindkettő a franciáknál is, és az elsőt eu-val, a másodikat u-val jelölik.^{(7)*} Ebből világos, hogy a hangsúlyos magyar magánhangzó egyenértékű a LEEM-féle két magánhangzóból álló diftongussal, és a pontokkal ellátott magyar magánhangzó megfelel a LEEM-féle három magánhangzóból álló diftongusnak. Ezért, ha két pontozott magánhangzó közé egy hangsúlyost kell elhelyezni, a magyar három magánhangzót fog használni, LEEM úr ellenben nyolcat, bár ez alig fordul elő. Az azonban gyakran előfordul, hogy egy pontozott magánhangzó egy hangsúlyos mellé kerül, vagy az egyik hangsúlyos a másik mellé; az első esetben LEEM úr öt magánhangzót fog használni, a másodikban négyet, a magyar pedig mindkétszer két magánhangzót, ami nem lebecsülendő megtakarítás.

A mai magyar helyesírás jobb azért is, mert ha az i hang az előtte vagy mögötte álló magánhangzóval egy szótaggá alkotva elveszti magánhangzó értékét, helyette j-t (jotta) használnak. **

Így nem azt írjuk Főzdie, hanem Főzje; LEEM így írja: Vuosshiuoie. Ebből következőleg teljesen megszűnik a bizonytalanság, amit a másik magánhangzó mellett álló i okozott. Ha LEEM úr ezt az írásmódot alkalmazta volna, a 39 diftongusból csaknem húszat törölhetett volna, mindazokat, amelyeket az i alkotott más magánhangzókkal. És mivel a szavak elején, ahogy azt szorgosan erősíti, nem iegn-t (glacies) ír, hanem jegn-et, ahogy a magyarok is jég-et írnak (glacies), miért nem teszi ugyanezt a szó belsejében is? ő tudja. De elég a magánhangzókból!

A magyaroknál négy lágyított mássalhangzó fordul elő. Éspedig: g, l, n, t. Ezeket egy hozzájuk írt y lágyítja meg: gy, ly, ty, ezért az y a magyaroknál nem magánhangzó, hanem mássalhangzó. Fentebb már említettem, hogy ugyanezeket a lágyításokat találtam a lappoknál is. A gy betűkapcsolatot a magyarok ugyanolyan hangértékkel ejtik, mint némely francia a d betűt ia és ie előtt, és noha a legtöbbször a dieu szót diö-nek ejtik, akadnak, akik gyö-nek mondják. Az ly majdnem úgy hangzik nálunk, mint a franciáknál az ll két magánhangzó között, vagy az olasz gli magánhangzó előtt. Az ny úgy hangzik, mint a francia vagy az olasz n, ha néma g előzi meg. A magyar ty megvan a

* Mások az o és u magánhangzók fölé e betűcskét írnak.

** A régiek néha a j helyett y-t írtak.

románoknál és az olaszoknál a parchei szóban, partyei-nek mondják ugyanis, továbbá az angol tutor szóban, amit tyutor-nak ejtenek.

D 32 Ha valaki járatos a magyar helyesírásban, semmilyen nehézséget nem jelen-
tenek neki az s betű különféle hangértékei. Míg LEEM öt különböző hangér-
téket ismer fel a lappban, és ezeket s, sh, zhi, dzhi, tzhi-vel jelöli, a magyarok
hatot, és ezeket s, z, sz, zs, ts, tz jelöli, természetesen a lappoknál is hat hangér-
téket találtam.

Megjegyzendő azonban, hogy a régi magyarok a ts hangot cz-vel vagy cs-vel,
vagy pedig ch-val fejezték ki;* a legtöbb modern helyesírásból hiányzik a c betű,
helyette a többi esetben k-t használnak. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a
magyaroknál az s betűnek nem az a hangértéke, ami a latinoknál, hanem az,
ami a német sch-nak, következésképp a magyar ts megfelel a német tsch-nak.
Ha azt a hangértéket akarják kifejezni, amelyet a németek vagy a latinok az s-vel
jelölnek, a magyarok sz-t írnak. A z betű a magyaroknál erősen hangzik, úgy,
mint a zain a hébereknél; ha a német z hangértékét akarják kifejezni, tz-t írnak.

D 33 Mindkettőt bölcs takarékoskodásból teszik, mivel az s-sel és z-vel jelölt hang
sokkal gyakrabban fordul elő a magyar nyelvben, mint az sz-szel és tz-vel írt, s
mivel rövidegre törekedtek, inkább a ritkábban előforduló hangokat jelölték
a kétjegyű betűvel. Ám elég ennyi a helyesírásról. Most már világos, hogy a
magyar helyesírás alkalmas a lappok hangjainak lejegyzésére, sőt, a lapp szava-
kat is le lehet írni magyar helyesírással. Erre akkor lesz szükségem, amikor egyik
vagy másik lapp szó magyar voltát kívánom majd bemutatni. Ha ugyanis úgy
mutatnám be a lapp szavakat a magyaroknak, ahogy a LEEM-féle Nomencla-
tor-ban szerepelnek, nem tudván sem elolvasni, sem kiejteni, a tengeren túlra
kívánnák őket, de ha a LEEM-féle betűket másmilyen, a magyar helyesírásból
kölcsönzött, ugyanolyan hangértékű betűkkel helyettesítem, a magyarok elol-
vassák és kiejtik és megértik, és mint rokoni és testvéri szavakat, szívélyesen
fogadják.

Már Wardöhusban, amikor a magyar és a lapp nyelv egyezését biztosnak és
bebizonyítotttnak tartottuk, T. HELL atyának az volt a legfőbb óhaja, hogy a
szilárd magyar helyesírási gyakorlatot vezessék be a lapp könyvekben és íráso-
kban, kiiktatva a norvég helyesírást, amely egyáltalán nem felel meg ennek a
nyelvnek: azt remélte ugyanis, hogyha THOTT gróf úr öccsellenciájának bebi-
zonyítjuk e két nyelv egyezését és a norvég helyesírás elégtelenségét és egyben
a magyar helyesírásmód sokkal ésszerűbb és a nyelv természetének tökéletesen
megfelelő voltát, akkor ő királyi minisztersége kezdeményezni fogja, hogy a
finmarchiai lappok ezentúl a magyar írásmódot tanulják meg misszionáriusa-
iktól, és ezt vezessék be a gyakorlatba, hogy ezáltal a magyarok a lapp könyveket,
a lappok a magyar könyveket úgy tudják használni, mint sajátjukat, nyelvüket

* Ma a neves Pápai-Páriz urat követjük, akinek a latin-magyar szótárát a nagyszombati egyetemi
nyomdában adták ki újra, és német nyelvvel bővítve áll rendelkezésünkre. Most pedig Szebenben a
neves Bod Péter úr munkája nyomán sokszorososan megnövelve jelent meg.

pedig kölcsönösen megőrizhessék, gyarapíthassák, tökéletesíthessék és ékesíthessék. Nem is csatlakozott ebben a reményében T. HELL atya: épphogy felolvastam ugyanis e sorokat a Királyi Tudós Társaságban, THOTT gróf úr őexcellenciája, a Királyi Társaság elnöke, azzal a páratlan jóindulattal, amellyel a lapp nép iránt viseltetik, elhatározta, a lapp könyvekbe a LEEM-féle helyesírás helyett, amely ingatag, erőtlén és mint afféle gyerekcipőben járó dolog, bizonytalankodó, vezessék be a szilárd, erős és több évszázad alatt ragyogóan kiművelt magyar helyesírást. Ennek a magasságos férfiúnak a terve, amilyen hasznos a lapp tudomány számára, éppoly a magyar népre nézve, és nagy elégtételt jelentett nekem és T. HELL atyának is.

S hogy a gróf úr őexcellenciájának elhatározása minél könnyebben és gyorsabban megvalósulhasson, T. HELL atya még két dolgot tartott szükségesnek. D 34
Egyrészt: hogy LEEM újbóli megjelenés alatt álló szótára, valamint a Grammatika öltön magyar külsőt. Másrészt: hogy legyen egy lapp ember, aki elsajátítván tőlem a mai magyar helyesírást, felügyel majd a szótár nyomtatására és a Lapponiába küldendő misszionáriusok és tanítók lapp nyelvi képzésére. Ezenkívül szükséges, hogy hívassanak Koppenhágába (ahol akkoriban tartózkodtunk) egy lapp nyelvben jártas embert, akit személyesen tanítanék meg a magyar helyesírára, és akivel átdolgozhatnám a magyar helyesírás szerint a LEEM-féle szótárat.

Alighogy T. HELL atya illő szerénységgel előterjesztette e javaslatát a gróf úr őexcellenciájának, tüstént írt a felettebb tisztelendő és tudós GUNNER trondheimi püspökúrnak, aki Trondheimből Koppenhágába hívatta a tisztelendő PORSANGER urat. Ez a férfiú porsangeri lapp nemzetiségű volt, és ifjú korában Nidrosiába, azaz Trondheimbe került, és kiváló humán képzést kapott, a koppenhágai egyetemen filozófiát és teológiát tanult, három éven át misszionárius volt lapp népénél, majd a trondheimi kórháztemplom papjává nevezték ki. Pár nap múltán megjelent PORSANGER úr, több száz mérföldet téve meg a dühöngő vad télben.

A fárasztó út emlékét rögtön elsöpörte a legőszintébb szemmel látható öröm, amely eltöltötte, megértvén: milyen közeli rokonság van az ő lapp népe és a magyarok közt, noha ezt a kitűnő vélekedést már régen ismerte ő is, és más művelt emberek is Dánia- és Norvégiaszerte, akár a történészek közvélekedéséből is. Ezen kívül mind jobban magasztalta a csodálatos isteni gondviselést a maga ügyében, s egyedül ennek tulajdonította, hogy a hazai szokástól eltérően nevelkedve, képzett és végtére alkalmas lett arra, hogy ebben a nagy feladatban jelentékeny részt vállaljon, és hazája előtt halhatatlan érdemeket szerezzen. Minden nehézség nélkül eleget tett a gróf úr őexcellenciája első számú utasításának, hogy tudniillik tanulja meg a magyar helyesírás törvényeit, hiszen könynyedén elsajátította a mi írásrendszerünket ez a tudós férfiú, aki a tehetséges lappok fényes dicsőségére anyanyelvén kívül dánul, németül, latinul, görögül és héberül is tudott. D 35

Több munkába került teljesíteni a gróf úr őexcellenciájának második számú utasítását, amelyet, úgy gondolom, minden magyar meghatottan fog olvasni, hálásan emlékezve meg e magas férfiúról.

LEEM úr igen csinos lapp szótárt szerkesztett, dán és latin nyelvvel gazdagítva, melyet az elmúlt évben a trondheimi nyomdában a negyedik kiadásban kezdett igen gondosan megjelentetni. Már 42 oldal ki volt nyomtatva, mikor a gróf úr őexcellenciája határozatot hozott a magyar helyesírás bevezetéséről. Mi a teendő? vajon ugyanazzal a LEEM-féle helyesírással kell-e folytatni a szótárt, amivel elkezdték? vagy félredobva, amit eddig kinyomtattak, előről kell-e kezdeni az egészet magyar helyesírással? ez utóbbi mellett döntöttek. Megbízták PORSANGER urat, hogy velem együtt dolgozza át a magyar helyesírásnak megfelelően a szótárt.

D 36 Ezért teljes napokat töltöttünk együtt, a szótár szavait pontos kiejtéssel egyenként felolvasta anyanyelvén, én pedig magyar helyesírással szorgosan lejegyeztem, és betűrendbe szedtem, hogy minél hamarabb elkezdhessek az új kiadást nyomtatni. Emellett T. HELL atya javaslatára és biztatására, és a gróf úr őexcellenciája élénk helyeslésével, a lapp szavak mellé, ahol lehetett, a MOLNÁR-féle szótárból odaírtam az azonos jelentésű magyar szavakat is. Ha a magyar szó megegyezik a lappal, ezek a szavak a két nyelv egyezését jól fogják igazolni. Ha pedig a magyar szó eltér a lappoktól, a lappok között élő misszionáriusok feladata lesz, hogy kiderítsék, vajon nincs-e az illető magyar szó a lappok közt ugyanúgy használatban? könnyen belátható ugyanis, hogy nem lehetett ebben az első szótárban minden szót teljes alapossággal felvenni. Sőt, ha egy lapp szóhoz hasonló, de eltérő jelentésű magyar szóra bukkantam, a magyar szót kurzív betűkkel a végéhez írtam; ismét csak ugyanabból a célból, hogy a misszionáriusok vizsgálják meg, hogy vajon a lapp szónak a szótárban szereplő jelentésén kívül nincs-e valami más jelentése is, ami megegyezne a hasonló magyar szóéval, hiszen nem lehet feltételezni, hogy a lapp szavak összes jelentését kivétel nélkül tartalmazná ez a szótár. Például, rögtön a szótár elején előfordul az abom lapp szó, odaírtam mellé a megfelelő jelentésű magyar szót: forrok; és mivel az egyik különbözik a másiktól, a misszionáriusoknak kell majd megfigyelniük, vajon nem használják-e a forrok szót is a lappok? A magyar szót követi a lapp szó jelentése dánul: Syder Ower, aztán a latin jelentés: efferveo. S mivel úgy tűnik, van némi hasonlóság az abom lapp szó és a magyar hab, habzom között, a végéhez odaírtam ezeket a magyar szavakat is, jelentésükkel együtt, mégpedig: hab (spuma, unda), habzom (spumo, undo) előfordulhat ugyanis, hogy megtalálják a lapp szónak egy más jelentését is.

D 37 Végül előszót írtam a szótárba, melyben előadtam a Leem-féle helyesírás megváltoztatásának okait, a változtatásokat magukat, a magyar helyesírás állapotát és szabályait, továbbá: a magánhangzók és a mássalhangzók kiejtésének módját, végül az egész munka általános hasznát, s mindezt olyan világosan és érthetően, hogy úgy vélem, bármely olvasó elégedett lehet.⁽⁸⁾ Bizonyára

THOTT gróf úr őexcellenciája is helyesli mindezeket, hiszen ígérete szerint hamarosan kinyomtatja, és a szótár néhány példányát Magyarországra is elküldi. Ha ezek eljutnak a magyarokhoz, alkalmuk lesz arra, hogy anyanyelvüket megvilágítsák, ékesítsék és növeljék, és ez okból is örök köszönetet mondjanak legkegyelmesebb mecénásunknak.

V. §

A Leem-féle lapp helyesírás átalakítása a magyar helyesírásra

D 37 A következőkben a magyar és a lapp nyelv egyezését kísérelem meg bizonyítani, olyan szavak sokasága alapján, melyek mindkét népnél teljesen egyformák. S mivel ha az egyforma szavakat eltérő helyesírással írják, különbözőnek, eltérőnek tűnhetnek, ezért szükségesnek láttam a LEEM-féle helyesírás átalakítását a magyaroknál használatos helyesírásra. Azaz: a lapp szavak írásában a LEEM-féle betűk helyettesítését az azonos hangértékű magyar betűkkel.

Hogy ezt megtehessem, mindenek előtt a LEEM által használt betűk hang-
D 38 értékét kellett számbavennem. Milyen módszert kövessek ebben, hiszen LEEM úr szerint a legtöbb betű hangértékét a nyelvmester élő beszéde alapján kell elsajátítani? mivel nem volt nyelvmesterem, a következő úton indultam el. Kiválasztottam néhány dán szót, amelyeknek megfeleltek bizonyos lapp szavak a Nomenclator-ban. Aztán tolmács útján megkérdeztem az alkalmanként a szigetekre érkező lappokat, mit jelentenek e szavak lappul? legtöbbször az a szó hangzott el, ami a Nomenclator-ban szerepelt. Gondosan lejegyeztem magyar helyesírással, hogyan ejtették ezeket a lappok, aztán pedig összevettem a LEEM által a Nomenclator-ban hozott lapp szóval, és így megláttam, milyen betűknek felelnek meg a LEEM-félék. Így sok kombinációval egy általános táblázatot szerkesztettem magamnak, és ennek alapján gond nélkül átírhattam magyar helyesírással a LEEM által hozott lapp szavakat. Mindezt még Wardöhusban.

De amikor Koppenhágában alkalmam nyílt találkozni PORSANGER úrral (ahogy a IV. §-ban elmondtam), még több megfigyelést tehettem a LEEM-féle helyesírással és a lapp kiejtéssel kapcsolatban; mindezeket nem ismétlem itt

meg, hiszen a magyar helyesírással átdolgozott LEEM-féle nagy szótár előszavában már pontosan és részletesen előadtam, különösen, mivel meggyőződtem róla, hogy régi megfigyeléseim, amelyek alapján a következő táblázatot készítettem, helytállóak, és eme munkácska céljára bőségesen elegendők. Ímel

I. táblázat

D 39

amely megfigyeléseket tartalmaz. Ezek segítségével írhatók át a magyar helyesírással a LEEM-írta lapp szavak

	e betű helyett:	ezt kell írni:
1. A magyarok az <u>A</u> betűt mély hangon ejtik ki, mint a dánok az <u>AA</u> -t. Ezért a LEEM-féle <u>AA</u> -t a magyarok <u>A</u> -val írják.	AA	A
2. Ha azt <u>A</u> betűt tisztán kell ejteni, ezt a magyarok éles ékezzettel jelzik: <u>Á</u> . LEEM ékezet nélkül írja: <u>A</u> .	A	A ⁽⁹⁾
3. Mikor a magyarok és a lappok az <u>A</u> betűt mély hangon az <u>O</u> -hoz közelítve ejtik, LEEM néha <u>O</u> betűt ír, a magyar itt <u>A</u> -t használna.	O	A
4. A LEEM-féle <u>AE</u> bizonyosan megfelel a magyar <u>É</u> betűnek.	AE	É
5. Mivel a magyarok az <u>É</u> betűt az <u>I</u> -hez közelítő hangértékkel ejtik, LEEM néha <u>I</u> -t használ olyankor, amikor a magyar <u>É</u> -t írna.	I	E ⁽¹⁰⁾
6. A LEEM-féle <u>OAA</u> természeténél fogva megfelel a magyar <u>OA</u> -nak, <u>OO</u> -nak, vagy <u>Ó</u> -nak.	OAA	Ó
7. Ahol LEEM <u>UO</u> -t ír, többnyire megfelel a magyar <u>Ú</u> -nak, néha <u>Ö</u> -t kell használni.	UO	Ú, Ö
8. A LEEM-féle <u>NI</u> -t (magánhangzó előtt) a magyar feltétlenül <u>NY</u> -nyel fejezi ki.	NI	NY
9. Hasonlóképpen LEEM <u>GI</u> -je helyett <u>GY</u> -t kell írni.	GI	GY
10. LEEM figyelmeztet rá, hogy a <u>GN</u> -t olasz módra némi lágyítással kell ejteni. A magyarok <u>NY</u> -et írnak.	GN	NY
11. Mivel LEEM nem veszi eléggé tekintetbe a <u>T</u> és <u>L</u> hangok lágyítását, ami közös a magyaroknál és a lappoknál, ezért ezt néha nem jelöli, néha mássalhangzókat ír oda, melyek a kiejtést megnehezítik, ez arra utal, hogy nem ismerte a magyar lágyítást. Néha <u>ZHI</u> -t alkalmaz.	ZHI	TY

D 40

az I. táblázat folytatása

amely megfigyeléseket tartalmaz. Ezek segítségével írhatók át a magyar helyesírással a LEEM-írta lapp szavak

	e betű helyett:	ezt kell írni
12. LEEM <u>S</u> betűjét a magyarok <u>SZ</u> -nek írják.	S	SZ
13. A <u>SH</u> és a <u>ZH</u> betű LEEM-nél úgy hangzik, mint a magyaroknál az <u>S</u> .	SH	S
14. A szó elején szereplő <u>ZHI</u> betűket a magyaroknak <u>TS</u> -vé kell átalakítania.	ZHI	TS
15. LEEM <u>DZHI</u> -je úgy hangzik, mint a magyar <u>ZS</u> .	DZHI	ZS
16. A LEEM-féle <u>Z</u> -t és <u>TZHI</u> -t a magyarok <u>TZ</u> -vel fejezik ki.	Z	TZ
17. Az a hang, amelyet a magyarok <u>Z</u> -vel fejeznek ki, nemcsak a dánoknak, de a németeknek is szokatlan, a lappok ellenben használják. LEEM néha <u>S</u> -sel, néha <u>SS</u> -sel fejezi ki, egyszer pedig <u>SK</u> -val láttam. Ezért néhány esetben az <u>S</u> , <u>SS</u> vagy <u>SK</u> helyén <u>Z</u> -t kell írnom.	S, SS, SK	Z

Élő lapp beszédből tanultam meg, hogy ezek a betűcserék lehetségesek anélkül, hogy a szó hangzása megváltozna.

Azokban a magyarosan lejegyzett lapp szavakban, melyeket a következő Elenchus tartalmaz, sosem használok fel kettőnél több ilyen megfigyelést. Önként
D 41 mellőztem azokat a szavakat, amelyekben ennél többet lettem volna kénytelen alkalmazni, nehogy megterheljem az olvasót, akinek a lapp és a magyar szó hasonlóságáról csupán a szeme, nem pedig a füle segítségével kell ítélnie.

VI. §

A dialektusok különbözőségéről általában

Az előző táblázat segítségével csaknem az összes LEEM-írta lapp szót le lehet írni a magyar helyesírással, úgy, hogy azokat a magyar ember el tudja olvasni, és tökéletes lapp hangzással ki tudja mondani. De vajon a jelentésüket is nyomban megérti? sok esetben tüstént, de nem mindig, amit a dialektusok eltérése okoz. Senki sem csodálkozhat azon, hogy van valamiféle különbség a magyarok és a lappok között, ha meggondoljuk, hogy ezek a népek tizenhárom évszázadon át egymástól elválasztva éltek, személyes és nyelvi érintkezés nélkül. Ha a finnek dialektusa különbözik a lappokétól, ha a különböző svédországi tartományokban élő lappok maguk is különböző dialektusokat használnak, ha Finn-marchia hegyi és tengeri lappjai között is ugyanilyen különbség van, szükségszerű, hogy a magyarok és a lappok között is fennálljon ezen különbség.

A dialektusok különbözősége sokszor úgy elváltoztatja a szavakat a hangok hozzátoldásával, felcserélésével, eltűnésével, hogy az egyik dialektus szavait alig érti meg az az ember, aki csak a másik nyelvjárást ismeri. Hogy példát is hozzak: ki mondaná meg, hogy a Vand ugyanazt jelenti, mint a Vasser (Víz)? ha nem tudná, hogy egyesek az ss hangokat tt-re változtatják és a Vizet úgy mondják: Watter, mások az r hangot n-né változtatva Vatten-t mondanak, végül ismét mások a tte hangokat elhagyva Vand-ot mondanak. Éppúgy, ha valaki nem járatos a dialektusokban, és nem tudja, hogy a Mor (Anyá) szó ugyanaz, mint a Moder, ez pedig megegyezik a Mutter-rel, azt hihetné, hogy a Mor és a Mutter szó messze eltérő jelentésű. Közismert, hogy a dánok teljesen elhagyták a német ss-t, és helyette t-t használnak, és a Zeit (Idő) helyett Tiid-et mondanak. A német sch betűk hangértékét nem találhatjuk meg a dánoknál, helyette st van. Nem Fisch-t mondanak (Hal), hanem Fist-et. A dánok a pf-et p-vé, a ch-t g-vé változtatják, Pfeil (Nyílvevő) helyett Piil-t, Flucht (Menekülés) helyett Flugt-ot mon-

danak. Emellett a magánhangzók olyan mértékű változása áll fenn a németek és a dánok között, hogy alig lehetne szabályokba szedni. Mégis, mindez nem indítja arra a művelt embereket, hogy a dán nyelvet a némettől különbözőnek véljék. A magyarok és a lappok közt azonban nincs tere olyan szabályos hangváltozásoknak vagy -elhagyásoknak, mint amilyenek a dánok és a németek között léteznek. A lappok ugyanis pontosan ugyanannyi és ugyanolyan hangot és kifejezést használnak, mint a magyarok.

Kétségbekonhatatlan bizonyíték ez arra, hogy kisebb különbség van a magyar és a lapp nyelv között, mint a német és a dán nyelv közt. A magyarok és a lappok között előfordul többi hangváltozásról ki merem jelenteni, hogy ha valaki tudja: milyen sajátosságok uralkodnak az egyes dialektusokban? milyen módon szoktak egy szó hangjai felcserélődni? melyek ezek a hangok? milyen rendszer szerint fordulnak elő a különböző dialektusokban? akkor ki merem jelenteni, szinte egyetlen olyan magyar szó sincs, amelyet nem találnánk meg a finnek vagy a svédországi lappok vagy a finmarchiai lappok közt. S ha néhányat mégsem találnánk meg, azok csekély számban lennének és éppoly kevésbé bizonyítanának a nyelvek különbözősége mellett, mint ahogy a német és a dán nyelv különbözőségét sem igazolják a két népnél használatos, különböző szavak. S ha valaki azt mondja, hogy a dialektusoknak ezt a teljes ismeretét csak óhajthatom, de nem remélhetem, szeretném emlékeztetni az illetőt, hogy ma már több könyv is foglalkozik ezekkel a népekkel, főleg grammatikák, amelyekben tudós megfigyelők részletesen és alaposan feltárják a dialektusok különbözőségét, és azt: miben is áll ez a különbözőség? úgyhogy ezeknek a megfigyeléseknek a helyes összegzésével helyes ismeretet lehet szerezni a dialektusok különbözőségéről, anélkül, hogy nagy, költséges, és fárasztó utazást tennénk a vidékre. S hogy meggyőzzem erről az olvasót, jónak láttam ideiktatni némelyeknek Svéd-Laponniában tett megfigyeléseit a dialektusok különbözőségéről.

GANANDER úr ezt írja: „A hangok feloszthatók lingválisokra: l, n, d, t, palátálisokra: j, g, c, k, dentálisokra: s, z, r, labiálisokra: b, f, m, p, w. Hozzáteszi: Az egy szón belüli hangok könnyen felcserélődnek, leggyakrabban a labiálisok, néha a lingválisok, és a dentálisok is váltakoznak egymással.” A fentieket példákkal is illusztrálja, ezeket azonban a rövidség kedvéért mellőzöm.

FIELSTRÖM úr ezt mondja a grammatikájában: „A nyelvjárások különbsége főleg a következőkben áll: I. Némely magánhangzók váltakozásában. II. Némely szó eltérő jelentésében. III. Némely esetet és időt jelölő végződésben. A déli nyelvjárás a-ját az északi i-vé változtatja, vagy i hangot tesz a magánhangzóval kezdődő szavak elé. Néha az egyik dialektus magánhangzóval ejti a szavakat, a másik diftongussal. Az egyes számú dativus végződése némelyeknél s, másoknál i. Az accusativust némelyek m-mel, mások b-vel fejezik ki. Az északiak a hangot illesztnek az in szótagra végződő mediativusi esethez. Az igék első személye am-ra vagy om-ra végződik, másoknál ob-ra, ismét másoknál off-ra.

„A kijelentő módú, jelen idejű, 2. és 3. személyű alakok utolsó magánhang-

zóját a déli dialektus a legtöbb szóban elnyeli, éppígy a parancsoló mód utolsó szótagját is.” Több effélét is találni FIELSTRÖM úr grammatikájában.

HÖGSTROM úr, miután megdicsérte a többieket, a saját ismeretei alapján D 44 a következőket jegyzi meg a különböző dialektusokkal kapcsolatban: „Ha valaki tudja, hogy a bumaph hangok könnyen felcserélődnek egymással, könnyen belátja, hogy a jackab, jackap, jackam, jackaf és a jackaw ugyanaz a szó. Továbbá a tintet, tiptet, tiftet... gaeb, gaew, gawa, stb. is. A többi hang váltakozásával ugyanígy áll a dolog. A dat helyett: tat, az asse helyett assie, az oim helyett: olm állhat. Feltétlenül szólni kell a mássalhangzók speciális áthelyeződéséről, ami előfordul némelyik dialektusban. Így az északiak rk-val ejtik azokat a szavakat, amelyeket a déliek tk-val mondanak. Ezért a botkanet, ratket, abro, dabredet szavakat mások így mondják: borganet, rarket, arwo, tarwetet. Hasonlóan semmi csodálkozni való nincs azon, ha az egyik dialektus hangcsoportot kapcsol egy szóhoz; a déliek szívesen tesznek egy j-t a magánhangzóval kezdődő szavak elé. Így a déliek jaeno, jenem, jelet szavai az északiaknál: aeno, aenam, aelet. És amint a déliek különböző hangokat tesznek hozzá a szavakhoz, és amint érthetetlenek az északiak számára, éppígy az északiak hozzátesznek bizonyos hangokat a saját szavaikhoz, s nem csupán a szó elejére vagy végére, de még a közepébe is. Észre kell venni, hogy az északi barbma, jaeromak, aednon ugyanaz, mint a többieknél: barma, jaermak, jaeno.” Több hasonló példát lehetne felhozni az Åbo-ban kiadott finn grammatikából,⁽¹¹⁾ és a Halléban kinyomtatott észti nyelvtanból,⁽¹²⁾ de elegendő ennyi is, hogy az olvasó higgyen szavaimnak. Ami pedig a finmarchiai hegyi és tengeri lapp dialektusok különbségét illeti, D 45 külön §-ban fogom taglalni.

Azt várná talán az olvasó, hogy ejtsek néhány szót a magyar dialektusok közti különbségekről is? azonban, mivel a magyarok mindennapi kapcsolatban vannak egymással, nem figyelhető meg a beszédükben olyan eltérés, amelyet joggal lehetne egy külön dialektusnak nevezni, van néhány szó, amelyet másképp ejtenek a Dunán innen és a Dunán túl, mégis kiválóan megértik egymást – a műveltebbekről beszélek. Ugyanez a helyzet az Erdélyben lakó magyarokkal is, akik székelyeknek vagy Siculus-oknak nevezik magukat. Ezek tudniillik néhány sajátos szavukon túl bizonyos magánhangzók kiejtésében is eltérnek a többi magyartól. S hogy melyik kiejtést kell előnyben részesíteni a másikkal szemben? A grammatikusok nem határozzák meg. A székelyek azt mondják: önállók maradt meg a magyar nyelv eredeti tisztaságában, de ugyanezt állítják a többiek is, különösen az ország közepén lakó jászok. Ámbár Vas vármegye is egy igazi Cicerót adott Magyarországnak T. FALUDI Ferenc jezsuita atya személyében.* Igen közel áll hozzá a neves MOLNÁR János atya is, ezt még az erdélyiek is elismerték, ha magyar nyelvű műveit: A régi jeles épületekről és Az anya-szent-egyháznak történeti forgatták. Amint a székely nyelvjárás (mint említettem)

* Megírta magyar nyelven az udvari ember kötelességeit (Udvari Ember), továbbá a nemes embernek (Nemes Ember), asszonynak (Nemes Asszony) kötelességeit is, igen elegánsan.

pontosan ugyanaz, mint amit a többi magyar használ Magyarországon, éppen így a szláv nyelv minden kétséget kizáróan teljes mértékben eltér a magyartól. Nem győzők eléggé csodálkozni némelyik, itt északon élő történetíró nyilvánvaló tévedésén, mikor azt állítják, idősebb Olaus RUDBECK-kel az élen (Atalanta I. kötet 3. fejezet 18. §), hogy a magyar nép azonos a szlávval.* Az igazság azonban az, hogy noha Magyarország nagy részét szláv nép lakja, mégis néhány egymástól kölcsönzött szó kivételével a beszédjük a lehető legnagyobb mértékben eltér a magyarokétól.

Helyesebben tennék azért, ha a szláv nyelvet az illírből származtatnák, a magyart pedig ahhoz az igen ősi és hatalmas területen szétszóródott nyelvhez sorolnák, amely a mai napig nem csupán a magyaroknál és a székelyeknél virágzik, de a lappoknál, továbbá a dánoknál, a svédeknel, aztán az oroszoknál, a finnlandiaiaknál és a karjeliaiaknál, az észteknél is használatos; s ami állítólag elterjedt Tartária legtöbb népe közt is, a zürjének, a mordvinok, a cseremiszek, a permjákok, a votjákok, a vogulok, osztjákok stb. közt Ázsiában, egészen a távoli kínaiakig.

S noha távolról sem az én feladatom e nyelv őseredetét nyomozni s azt hiszem, senki sem várja ezt el tőlem, mégis, úgy vélem, hálás lesz az olvasó, ha tárgyamtól kissé eltérvén, előadom, amit a minap közölt velem levélben T. HELL atya, kiemelkedő tehetségéhez méltón és a dolgok egymáshoz illesztésében való nagy jártasságával, nem kevésbé éleselméjű, mint finom módon ki-gondolva. Azon a véleményen van: a kínaiak az ősei vagy minden ázsiai népnek, sőt a magyaroknak is, vagy legalábbis az ázsiai nyelvnek, azaz: a magyarok legősibb dialektusát a kínai dialektusokban kell keresni.

D 47 A következő bizonyítékokkal teszi hitelessé a fentieket: I. A kínai kiejtés és a szavak hangzása úgy tűnik, ugyanolyan, mint a magyaroknál. II. A magyar nyelvben a szótövek éppúgy egyszótagosak, mint a kínaiakban. III. A szavak összetétele monoszillabán át történik mindkét nyelvben. IV. Senki sem kétli, hogy a kínaiakkal szomszédos volt ez a nép, amelyet DEGUINES hunnak nevez. Végül: V. A tatár nyelv nagyrészt megegyezik a kínaival, továbbá a törökökkel, a török pedig a magyarral, tehát a kínai is a magyarral. Ehhez az érveléshez járul egy másik is, magának T. HELL atyának a szavaival:

„Kíváncsi lévén arra, úgymond, hogy mit jelent és honnan ered a lapp same, sabme vagy samelets szó**”, amellyel a lappok önmagukat nevezik meg, KIRCHER atya China illustrata c. könyvét forgattam, amelyben van egy térkép a Kínával szomszédos vidékekről is. Megnéztem a térképet, elolvastam KIRCHER beszámolóját misszionáriusaink útjairól, s a 65. oldalhoz érve egy homokos, kietlen, a kínaiaktól északra fekvő pusztaság leírását olvastam, amelyet a

* Ugyanebben a tévedésben van HENSELIUS is, amikor a magyar nyelvet a szláv leánynyelveihez sorolja a *Linguarum Harmonia* című, Nürnbergben kiadott művében. Ezt a 425. oldalon oly helytelenül igazolja KIRCHMAJER-rel, hogy ahhoz nincs mit hozzátenni.

** A lappok nem a lapp, hanem a Same, Sabme vagy Samelets névvel illették magukat.

könyv szerint Lop-nak vagy Lap-nak neveznek, a tatárok pedig ugyanezt a pusztát Samo-nak hívják, ami homokot, vagy homokos pusztát jelent. Úgy tűnik, hogy a Samo és a Same teljesen egymásnak megfelelő szavak, ezért így gondolkodtam: a lappok Same-nak (azaz Same hazából származónak) nevezik magukat. Same-nak hívják tatárul ezt az egész pusztát, amely a kínai falaktól északra egészen a Jeges-tengerig terül el, úgy tűnik tehát, hogy a lappok ezt tartják őshazájuknak, amikor magukat Samelets-nek nevezik. Márpedig, ha eképp a lappok egykor a kínaiak szomszédai voltak, az is ideillő állítás, hogy a lappok egykor a kínaival egyazon népet alkottak (több más súlyos bizonyítékom is van arra, hogy a lappok és általában a finnek, Finnország elfoglalása előtt egy népet alkottak a kínaiakkal). S ha egyazon nép voltak, a lappok nyelvének azonosnak kellett lennie a kínaiak nyelvével. Mivel pedig bizonyított dolog, hogy a magyar és a lapp nyelv azonos, ezért a magyarnak is valamilyen módon egyeznie kell a kínaival.”

D 48

„Ettől az érveléstől indíttatva” – folytatja T. HELL Atya – „azt kívántam megvizsgálni, vajon van-e néhány azonos szó, amely közös a kínaiaknál és a magyaroknál, bár kissé megváltozva, de ugyanolyan jelentéssel? Ez a vizsgálat megvallo, sokkal nehezebbnek bizonyult, mint az, amelyet a minap végeztünk a magyar és a lapp nyelv egyezésével kapcsolatban, azt hiszem ugyanis, hogy ezt a vizsgálatot, a kínai és a magyar nyelv összevetését, úgy kell elvégezni, mint az igen ősi izlandi nyelvét (amely egykor a norvégok dialektusa volt) a mai szásszal. Az érdeklődéstől vezetve megkíséreltem valamiképp egyeztetni a kínai nyelvet a magyarral, kínai szótár hiányában KIRCHER atya fent említett könyvéből. Idéznek ebben a könyvben egy kőbe vésett feliratot, amely a keresztény vallás dogmáit tartalmazza, és amelynek a szavait egyenként megadták latinul is. Összevetettem a magyar szavakkal ennek a feliratnak bizonyos szavait, amelyek az emberek közös, általános dolgaira vonatkoznak, mint ezek, s íme, mit találtam!

<i>Latinul</i>	<i>Kínaiul</i>	<i>Magyarul</i>
<u>Nox</u>	<u>ye</u>	<u>éj</u>
<u>Cor</u>	<u>Syñ</u>	<u>Szű vagy Sziv</u>
<u>Sol, dies</u>	<u>ge</u>	<u>caelum sidereum: ég</u> <u>sideralis: égj</u>
<u>Via</u>	<u>tu</u>	<u>út</u>
<u>Vita</u>	<u>sem</u>	<u>Persona, személy, mintegy: vitam vivens, a szem</u> és az <u>élet</u> -ből
<u>Oriens</u>	<u>tum</u>	<u>tám-adat mintegy Oriens dedit</u>
<u>Mare</u>	<u>Hay</u>	
<u>Navigium</u>	<u>Ham</u>	
<u>Navis</u>		<u>Hajo</u>

A feliratban felfedezett néhány szó is világossá tette számomra, hogy egy
D 49 kínai szótárban szerfelett sok, a magyarral rokon szót lehetne találni: mégis
ebből a kevés szóból is megfigyelhettem, hogy I.: Némely kínai szó, ha rák
módjára, azaz visszafelé olvassuk, teljesen megegyezik a magyarral. Így ye (nox)
visszafelé: a magyar éy. Sol, sidus (ge) visszafelé ég, ugyanaz, mint a magyar ég.
Így via kínaiul tu, visszafelé ut, ugyanaz, mint a magyar út. A betűknek ez a
hátrafelé csoportosítása nem újdonság más nyelvekben sem. Megfigyeltem,
hogy II.: A kínai monoszillabákat, amelyek tiszta tövek, többnyire összetett és
képzett magyar szavakban kell keresnünk, azért, mert a mai magyar nyelvben
a legtöbb tő elhomályosult. Mint például a személy szóban. Megfigyeltem, hogy
III.: A kínai monoszillabák csaknem mind rövid vagy hosszú magánhangzóra
végződnek, kivéve néhányat, amelyekhez a megkülönböztetés vagy a jóhangzás
kedvéért záróhangok kapcsolódnak: n, ng vagy m. A kutya-r (r litterae caninae)
azonban ritkán vagy sosem fordul elő a kínaiban, helyette l hang áll. Ezért ha
a magyar és a kínai szavak összehasonlítása során elhagyjuk a fentemlített zá-
rómassalhangzókat némely kínai szóból, úgy tűnik, pontosabban megfelelnek
a magyar szavaknak, így pl. a kínai Syn (cor) az n-et elhagyva Sy lesz, ami
pontosan megegyezik a magyar Szű-vel. Továbbá, mivel a kínaiaknál hiányzik
az r hang, a magyarok ellenben szívesen használják, az r hang helyettesítése az
l-el talán megteremtheti a legtöbb szó közt az egyezést. Megfigyeltem, hogy
IV.: A kínai dialektus talán az ősnyelve az összes ázsiai nyelvnek, azaz: az összes
többi dialektusnak, mint magyar, lapp, finnlandiai, tatár, török, perzsa, stb.
Állításomnak az az alapja, **hogy** a kínai dialektus mind közt a legegyszerűbb és
a legkezdetlegesebb, hiányzik belőle a névszók esetek szerinti és az igék idők
szerinti ragozása. Ez a **hiány** teljes bizonyossággal utal e nyelv igen ősi voltára,
D 50 és annak kezdeteit jelzi, **hogy** lélek ideáit szavakkal jelöljék, azaz: az emberi
nyelv igazi kezdete és bölcsője;”

Eddig T. HELL atya sorai. Annál is szívesebben idéztem őket, hogy az olvasó
is lássa immár, micsoda buzgalommal és micsoda szorgalommal igyekszik ha-
zájának dolgaira fényt deríteni ez a férfiú, noha teljesen leköti, elborítja egyházi
munkája és ezer más fontos elfoglaltsága. Ámbár még sokkal ragyogóbb bizo-
nyítékot talál erre az olvasó az utolsó §-ban, ahol tömören vázolom, mit tártak
fel kutatásai a magyarok valódi, tiszteletet parancsoló, sőt, igen dicsőséges ere-
detéről. Itt csak azt az egyet tenném hozzá, hogy az a vélekedése, miszerint egy
kínai szótárban szerfelett sok, a magyarral rokon szót lehetne találni, teljesen
megfelel a valóságnak. Ugyanis T. OROSZ László atya is, aki azzal a lelkesedés-
sel, amellyel mindig is viseltetett a tudományok iránt, épp a minap fordított
latinra egy kínai–spanyol szótárt, részletesen elmondja, hogy munkája során
igen sok, a magyarral egyező szót talált, és ezt a magam részéről én is megerő-
síthetem. Miközben ugyanis BAYER Museum Sinicum-ját böngésztem és átfu-
tottam benne a kínai szójegyzéket, tüstént számos, a magyar rokon szóra buk-
kantam. És mivel azt olvastam itt, hogy a kínai sem szó nem csupán életet jelent,
de azt is: generavit (nemzett), arra a feltételezésre jutottam, hogy ebből a kínai

tőből ered a fentebb idézett régi magyar kéziratok kódex Isem szava, és pontosan progenitor-t, nemzót, teremtet jelent. Annál erősebben hiszem ezt, mivel már régen megmondta az igen tudós SALMAS, hogy a kínai nyelv megegyezik a szkítával; noha BAYER azt írja az előszóban, nem érti, honnan jutott ez SALMAS eszébe, számomra azonban tény, hogy SALMAS jobban ismerte a szkíta nyelvet, mint BAYER, ő [ti. Salmas] ugyanis meglátta azt, amit a másik nem.

Nem hinném ugyanis, hogy azt mondhatnánk: a magyar és a kínai szavak D 51
ilyetén egyezése onnan ered, hogy a lappok, finnek stb. ázsiai nemzetsége egykor a kínaiak szomszédságában élve kölcsönzés révén vett volna át kínai szavakat a saját nyelvébe, vagy fordítva, a kínaiak vették volna át ezeket a lappok, finnek stb. nyelvéből. Mivel ezek a szavak az emberek közös, általános dolgaira vonatkoznak, mint: nox, dies, sol, cor, via, vita stb., az következnie ebből, hogy valamelyik népnek az érintkezés előtt nélkülöznie kellett volna azokat a szavakat, amelyek ezeket a dolgokat jelölik, ami abszurdum; vagy hogy az érintkezés előtt használatos szavak kihaltak és a helyükre újak kerültek volna, ami hihetetlen; vagy hogy utoljára valamilyen véletlen folytán mindkét nép azonos nevet gondolt volna ki ezeknek a minden embernél közös dolgoknak, ami kétlem, hogy hitelt talál azoknál, akik tudják, hogy az összes többi szó hangzása és kiejtési rendszere azonos, a monoszillabák és a magánhangzók használata, továbbá a szóösszetételek módja egybevágó és közös mindkét népnél; továbbá senki sem csodálkozik azon, hogy a kínai dialektus sokban eltér a mai magyartól, ha tudja, hogy épp ennyire eltér a mai német szász dialektus az ősi némettől, azaz: a mai izlanditól. Így a mai kínai is különbözik a mai magyartól. De elég, ha utalok itt arra, hogy mindezt bővebben tárgyalja T. HELL atya az Expositio litteraria című könyvében. Én pedig elhagyva a kínai birodalmat visszatérek Finmarchia lappjaihoz.

VII. §

Finmarchia hegyi és tengeri lappjainak különböző dialektusairól

D 52 Magam is tapasztaltam, és LEEM úr is részletesen kifejti, hogy a finmarchiai lappoknak különböző dialektusai vannak. A hegyi lappok dialektusai közt nem olyan nagymértékű az eltérés, hiszen kapcsolatot tartanak egymással, amikor bizonyos időközönként meghatározott helyeken összejönnek cserebere céljából. Nagyobb különbség van a tengeri lappok dialektusai között, mivel különféle tengeröblök mentén laknak, és ritkán keresik fel egymást. A legnagyobb eltérés a hegyi lapp népcsoport és a tengeri lapp népcsoport dialektusai között van, hiszen ezek egymástól elválasztva, messze élnek. Miben áll ez a különbség? kitűnően tárgyalja a kérdést LEEM úr a Grammatikájában. Megfigyeléseit én az itt következő táblázatba gyűjtöttem össze. Ennek segítségével bárki könnyen átalakíthatja az egyik dialektusbeli lapp szót a másik dialektusbelivé. Ugyanez a táblázat lesz a segítségemre, mikor azt szeretném majd bebizonyítani, hogy sok eredeti magyar szót ugyanúgy megtalálni a lappoknál is. Némely szó ugyanis gyakran eltér a magyartól, ha a hegyi dialektusban ejtik ki, de ha ezeknek a megfigyeléseknek az alapján kissé megváltoztatjuk, úgy, hogy a tengeri dialektusban használt szó legyen belőle, teljesen megegyezik a magyarral. Az olvasó szíves engedelmét kérem, hogy ezt megtehessem, hiszen akár a hegyi, akár a tengeri lappoknál használatos szóról bizonyítom be, hogy egyezik a magyarral, egyre megy, hiszen a hegyiek és a tengeriek is igazi lappok!

II. táblázat

D 53

amely megfigyeléseket tartalmaz. Ezek segítségével egy hegyi lapp nyelvjárásbeli szót tengeri lapp nyelvjárásbeli szóvá alakíthatunk, lásd LEEM úr Grammatikáját a 371–388. lapig

	e betű helyett:	ezt lehet írni:
I. Ahol egyesek <u>B</u> -t ejtenek, mások <u>P</u> -t.	B	P
II. A <u>D</u> hangot egyesek úgy ejtik, mint a <u>T</u> -t.	D	T
III. Ha az <u>M</u> előtt <u>B</u> hang áll, némelyek <u>M</u> -mé változtatják.	B M	M M
IV. Éppígy az <u>N</u> előtti <u>D</u> is némelyeknél <u>N</u> lesz.	D N	N N
V. A <u>B</u> vagy <u>P</u> helyett mások <u>V</u> -t használnak.	B	V
VI. Az <u>F</u> gyakran váltakozik a <u>V</u> -vel. E két megfigyelés kombinációjából nyilvánvaló, hogy az <u>F</u> hang néha <u>B</u> -vel váltakozik, valamint <u>P</u> -vel.	F	V
VII. LEEM szerint egyesek <u>F</u> -fel ejtik, amit mások <u>K</u> -val ejtenek.	F	B P
VIII. Tudott dolog, hogy a <u>K</u> és a <u>G</u> hangokat vegyesen alkalmazzák.	F	K
IX. Figyelmeztet a szerző, hogy bizonyos szavakban egyesek <u>Z</u> -t, mások <u>S</u> -t (magyar <u>SZ</u> -t) használnak.	G	K
X. Noha a LEEM-féle <u>ZHI</u> általában úgy hangzik, mint a magyar <u>TS</u> , mégis az így írt szavakat egyesek magyar <u>S</u> -sel, mások magyar <u>SZ</u> -szel ejtik: pl. a <u>Zhialme</u> -t némelyek <u>Tsálme</u> , <u>Selme</u> , mások <u>Szemme</u> alakban ejtik. Mennyiben rokonok ezek a kifejezések? A magyarok tudni fogják.	Z	SZ
XI. Bizonyos szavakból egyesek aphaeresissel egy <u>S</u> (magyar <u>Sz</u>) hangot elvesznek LEEM tanúsága szerint.		
XII. Két mássalhangzó közé egyesek egy magánhangzót szoktak toldani.		
XIII. Ismét LEEM tanúsága szerint, a lappok is használják a <u>Syneope</u> alakzatot, <u>Lokkujuvum</u> helyett <u>Lokkum</u> -ot mondanak.		
XIV. Az <u>M</u> hang elé némelyek <u>L</u> hangot tesznek, ami a magyaroknál is szokásba jött.		
XV. Megfigyeltem azt is, hogy a magyar <u>F</u> -et szó elején az észtek, a finnek és a lappok <u>P</u> -vé változtatták.		

D 54

Ezekből a megfigyelésekből néhányat felhasználva, noha természetesen semmi mást nem csináltam, mint a szót az egyik dialektusból a másikba alakítottam át, mégis azt láttam, hogy ugyanezzel a munkával a LEEM-féle lapp szavak abba az alakba kerülnek, amelyet ma őriznek a magyaroknál. S mi lenne még, ha azoknak a változásoknak a rendszerét is ismernénk, amelyet, mint fentebb említettem, a svéd lappok és a finnek között lehet megfigyelni? Bizonyos, hogy a legtöbb szó, amelyről ma azt hiszik, hogy eltér a magyartól, meg-
egyezik majd a magyarral.

VIII. §

A magyar és a lapp nyelv azonos voltát mutatják a mindkét népnél közös szavak

Mindenki, aki összhangot teremt a különböző népek nyelvei között, katalógust szokott szerkeszteni a mindkét népnél használatos szavakból, s tudom, hogy nekem is ezt kell tennem. Mégis, mielőtt magát az Elenchust, a szólajtsromot közölném, szükségesnek tartom a következőket előrebocsájtani. D 55

Először. Ebbe az Elenchusba nem vettem fel olyan lapp szót, amely ne szerepelne LEEM Nomenclatorában. Sem olyan magyar szót, amely ne lenne megtalálható MOLNÁR magyar szótárában. Mindezt azért, nehogy valaki azt higgye, hogy a katalógus növelésére rosszhiszemű pontatlansággal idézek magyar vagy lapp szavakat. Eközben a legtöbb magyarnak az a véleménye, hogy különösen akkor, ha a MOLNÁR-szótárból vett szavak helyett a szavakat úgy idéztem volna, ahogy mezei földműves népünk használja az ország különböző vidékein, megőrizve nyers és csiszolatlan kiejtésüket, mondom, akkor ezek pontosan és teljesen megegyeztek volna a lapp szavakkal. Ezért igen nagy szolgálatot tennének nekem és hazánknak azok, akik az ország különböző vidékein élve hallják, hogy a közöttük levő nép beszéde eltér a művelt magyar nyelvtől, szíveskednének ezt az eltérést feljegyezni, és alkalomadtán velem közölni. Mivel T. HELL atya e munkáscámat teljes jóindulattal, s akárha sajátját kezeli, és az Expositio Litteraria című könyvében harmadszor is kiadatja majd, kiváló hasznát venném a népnyelv eltéréseinek, ha megbízható szerzők oktatnának ki erről, s hálásan emlékeznék meg róluk. Különösen, ha részletesebben közölnék velem, miben térnek el a székelyek a jászoktól, s mindketten a többi magyartól. Ezek ismeretében ugyanis megbízhatóbban lehet majd igazolni, az északi népek

D 56 melyik dialektusához tartoznak a székeliek? melyikhez a jászok? melyikhez áll a legközelebb a többi magyar? ez a dolog, mivel a hazánk történelmét kutatók számára döntő jelentőségű, arra készítem engem, hogy itt nyilvánosan újra és újra azok segítségét kérjem, akiket lakóhelyük és elfoglaltságuk alkalmasabbá tesz e vizsgálatok elvégzésére.

Másodszor. Ebből az Elenchusból gondosan kizártam az összes olyan lapp, illetve magyar szót, amely valamiképp azt a gyanút kelthette volna, hogy nem az illető nép saját szava, hanem másoktól kölcsönzött. Ilyenek: az Istenre és a vallásra vonatkozó szavak. Továbbá a politikai, katonai, gazdasági és földműveléssel kapcsolatos szavak. Továbbá a termények, a madarak, a házbéli holmik nevei, stb. stb.

Harmadszor. Ha a dialektusok különbözősége miatt a II. táblázat alapján hangváltoztatást, -áthelyezést, -betoldást alkalmazok, ezt ritkán és óvatosan próbálom tenni, jól tudván, hogy sokan visszaélve ezzel a szabadsággal, bármiből bármit csinálnak. De azzal az igyekezettel, amellyel a szavak hasonlóságát akarják igazolni, különbözőséget hoznak létre. Jómagam, noha felhasználhattam volna azokat az átváltoztatásokat, amelyeket, mint fentebb bemutattam, Svédország lappjai közt találni, ezektől mégis tudatosan megtartóztatom magamat, s beérem azokkal, amelyek a finmarchiai lappok között előfordulnak, amint ezeket LEEM úr ragyogóan bemutatja és példákkal alátámasztja.

Negyedszer. Úgy gondoltam, hogy azok példáját sem szabad követnem, akik az egyezés bizonyítékának tekintik az azonos alakú, de a különböző népeknél ellentétes értelemben használt szavakat. Ezért Elenchusom szavai mindkét nép-nél ugyanazt vagy majdnem ugyanazt jelentik. Ha a jelentés figyelmen kívül hagyásával ide akartam volna iktatni minden lapp szót, amely megvan a magyaroknál is, bár eltérő jelentéssel, csaknem az egész Nomenclatort kiírhattam volna.

D 57 Ötödször. Mivel LEEM úr lapp Nomenclatora nem teljes szótár, kevés összetett és képzett szót tartalmaz. Bocsássa meg hát az olvasó, hogy az én Elenchusomban is a kíváncsinosnál ritkábban találkozik összetett és képzett szavakkal. Hanem ezt a hiányt bőségesen pótolja majd az, ha megjelenik ugyanezen LEEM úr nagy lapp szótára.

Hatodszor. Noha az I. táblázat 2. megfigyelése szerint a LEEM-féle a többnyire a magyar ékezetes á betűnek felel meg, az igék végződésében azonban nem; biztos ugyanis, hogy a lappok ezt mély hangon, az o-hoz közelítve ejtik, azt pedig, ha nem törekednének a rövidsége, a LEEM-féle helyesírásban kettőzött a-val kellene jelölni. A magyarok joggal fejezik ki ezt szimpla a-val, ami kissé eltér az o-tól. Senki se ütközzék meg továbbá azon, ha azt látja, hogy bizonyos magyar igék K-ra végződnek, miközben minden lapp ige m-re végződik, ezt az eltérést a XI. § magyarázza majd meg. Ezenkívül némely lapp szó végén a LEEM-féle s (ami a magyar sz-nek felel meg) valójában a lappok ajkán úgy hangzik, mint a magyar s.

Végül: Kérem a nyájas olvasót, bocsássa meg tolmácsaimnak, ha nem teljesen

pontosan adtam vissza latinul bizonyos lapp szavak jelentését, amelyek a Nomenclatorban dánul szerepelnek.

Százötven közös magyar és lapp szó
ELENCHUS-a

D 58

A lapp szó előtt álló szám azt az oldalt jelzi, amelyen a szó a lapp Nomenclatorban található. A szám után következik a szó úgy, ahogy az idézett oldalon LEEM írja. Ezután jönnek az *I. táblázat* megfigyelései, melyek segítségével magyar helyesírással írtam le a szót. Ezekre arab számok utalnak. Római számok jelzik a *II. táblázat* megfigyeléseit, amelyek alapján a lapp szót át lehet alakítani a különböző dialektusoknak megfelelően. Az utolsó előtti oszlopban szerepelnek a magyar helyesírással írt szavak. Végül az utolsó oszlop tartalmazza a ma használatos magyar szavakat, úgy, ahogy a MOLNÁR-szótárban szerepelnek.

	lappul	magyarul
304. <u>AElam</u> a 4. megfigyelésből így kell írni: <u>Élam</u> . Lapp jelentése: <u>vivo</u> . A magyaroknak a <u>vivo</u> jelentése <u>Élem</u> vagy <u>Élek</u> .	Élam	Élem
<u>AEled</u> a 4. megfigyelésből: <u>Éled</u> , de a II. megfigyelésből így írható: <u>Élet</u> , lapp: <u>Tempus vitae</u> . Magyar: <u>vita</u>	Elet	Elet
<u>AElle</u> . a 4. megfigyelésből az <u>l</u> hang elhagyásával <u>Éle</u> . Lappul: <u>vivens</u> , <u>vivus</u> , a magyaroknál az <u>Élő</u> ugyanazt jelenti.	Éle	Élő
<u>AEllo</u> . a fenti megfigyelésből: <u>Élo</u> . E névvel illetik LEEM szerint a lappok <u>suos opes</u> , <u>divitias</u> . A magyarok <u>Élés</u> -nek nevezik: <u>annona</u> , <u>penus</u> , <u>vietu alia</u> . Íme, a lapp kincsek.	Élo	Élés
<u>AEletam</u> a 4. megfigyelésből: <u>Életam</u> . Jelentése: <u>vivere facio</u> . A magyaroknál ugyanezt jelenti: <u>Éltetem</u> .	Életam	Éltetem

D 59

		lappul	magyarul
377.	<u>Nielam</u> a 8. megfigyelésből: <u>Nyelam</u> . A magyaroknál és a lappoknál is azt jelenti: <u>glutio</u> . A <u>Nyelem</u> igéből származik a magyar <u>Nyelv</u> , <u>lingua</u> . Ha valaki érdesnek találná a kiejtését, kérem, ejtse ki a Nomenclator 604. oldalán található szót: <u>Niuovzh</u> , <u>lingua</u> . Az <u>Idioma</u> jelentésű <u>Lingua</u> lappul <u>Giel</u> ; ez jobban közelít a magyar <u>Nyelv</u> hez.	Nyelam	Nyelem
	<u>Nielatam</u> a 8. megfigyelésből: <u>Nyelatam</u> . Lappul és magyarul <u>sino glutiti</u> .	Nyelatam	Nyeletem
486.	<u>Niaalom</u> az 1. és a 8. megfigyelésből: <u>Nyalom</u> . Lappul és magyarul teljesen ugyanazt jelenti: <u>lambo</u> . A <u>Nyalom</u> szóból vezetik le a lappok a <u>Nyalme os</u> szót. Magyarul <u>Nyál</u> : <u>Saliva</u> .	Nyalom	Nyalóm
	<u>Niaalotam</u> az 1. és a 8. megfigyelésből: <u>Nyalotam</u> . a 3-ból pedig <u>Nyalatam</u> írható. Lappul azt jelenti: <u>sino lambi</u> . Magyarul a <u>Nyalatom</u> ugyanezt jelenti.	Nyalatam	Nyalatom
	<u>Niaalodam</u> ismét az 1. és a 8. megfigyelésből: <u>Nyalodam</u> . A lappoknál: <u>lente</u> , <u>meditative lambo</u> . A magyaroknál a <u>Nyalódom</u> teljesen ugyanaz.	Nyalodam	Nyalódom
349.	<u>Solve</u> a 12. megfigyelésből: <u>Szolve</u> . Lappul azt jelenti: <u>sinum oris</u> . Az <u>os</u> -t magyarul <u>Száj</u> -nak mondják, ami megegyezik a karéliaiakkal, akik <u>Szu</u> -t mondanak. Az észtek az <u>os</u> -t <u>Szu</u> -nak mondják; egyébként a magyaroknál a <u>Vox</u> : <u>Szo</u> .	Szolve	Száj
577.	<u>Zulom</u> a IX. megfigyelésből így írható: <u>Sulom</u> és a 12. megfigyelésből magyarosan <u>Szulom</u> nak írjuk. A lapp jelentés: <u>Loquor</u> . A magyaroknál a <u>Loquor</u> : <u>Szolok</u> v. <u>Szolom</u>	Szulom	Szolom

	lappul	magyarul
27. <u>Karodom</u> a 2. megfigyelésből: <u>Károdam</u> . Lapp jelentése: <u>blasohemo</u> , <u>exeoror</u> . Ugyanezt jelenti a magyar <u>Káromlom</u> , <u>Káromkodom</u> .	Károdom	Káromkodom
390. <u>Shiaalom</u> az 1. és a 13. megfigyelés alapján így kell írni: <u>Salom</u> , de a X. megfigyelésből így is írható: <u>Tsalom</u> , ez a magyar <u>Tsalom</u> jelentésével pontosan megegyezik; tudniillik mindkettejükénél azt jelenti: <u>garrio</u> , <u>verba do</u> , <u>impostorem ago</u> .	Tsalom	Tsalom
<u>Shiaalas</u> ugyanezen megfigyelés alapján és a 2. megfigyelésből: <u>Tsalas</u> . A magyaroknál és a lappoknál is: <u>garritum</u> , <u>impostura</u> .	Tsalas	Tsalás
<u>Shiallo</u> a fenti megfigyelésekből: <u>Tsalo</u> . A magyar és a lapp jelentés egyaránt: <u>impostor</u> .	Tsalo	Tsalo
Ha a <u>Shiaalom</u> , <u>Shiaalas</u> , <u>Shiaalo</u> szavakat valaki a X. megfigyelés szerint magyar helyesírással írná le: <u>Szalom</u> , <u>Szolás</u> , <u>Szolo</u> , ezek a magyar szavak lennének, és azt jelentenék: <u>Loguor</u> , <u>Loquela</u> , <u>Loguens</u> .		
284. <u>Aalon-dafte</u> összetétel a <u>dafte</u> : <u>os</u> , <u>ossis</u> és az <u>Aalon</u> szavakból. A lappoknál <u>maxilla</u> a jelentése. A magyar <u>áll</u> : <u>maxilla</u> , <u>mentum</u> .	Alon-	Áll
319. <u>Buovs</u> a 3. és a 12. megfigyelésből: <u>Bausz</u> . Lapp jelentése: <u>Labium</u> . A magyarok a <u>labiumot</u> <u>Ajaknak</u> nevezik. De a <u>Mystax</u> nálunk <u>Bausz</u> .	Bausz	Bausz
650. <u>Zhialbme</u> a lappok kiejtése szerint <u>Salme</u> vagy <u>Szeme</u> . Jelentése: <u>oculus</u> . A magyaroknál az <u>oculus</u> -t szemnek hívják. A finnek <u>Szimme</u> -nek. Az észtek <u>Szim</u> -nek, a karéliaiak a magyarokkal együtt <u>Szem</u> -nek.	Szemme	Szem

		lappul	magyarul
189.	<u>Giet</u> a VIII. megfigyelésből: <u>Kiet</u> . Jelentése <u>manus</u> . Az észteknél: <u>Käzi</u> , a finneknél <u>Ke-szi</u> , a karéliaiaknál és a magyaroknál: <u>Kéz</u> .	Kiet	Kéz
12.	<u>Garniel</u> a 8. és a VIII. megfigyelésből: <u>Kar-nyel</u> . Lapp jelentése: <u>cubitus</u> . A magyar kar-nyl összetétel: a <u>Kar</u> : <u>Bracchium</u> és a <u>nyil</u> szóból, mintegy <u>brachii apertura</u> . Emellett a magyaroknál a <u>cubitus</u> : <u>Kar</u> .	Karnyel	Karnyl
356.	<u>Nikke</u> a <u>cervix</u> lapp neve. A <u>collum</u> a magya-roknál <u>Nyak</u> .	Nikke	Nyak
	<u>Nauvgos</u> a VIII. megfigyelésből: <u>Nauvkos</u> . Lapp jelentése: <u>contumax</u> , <u>pervicax</u> . Ugyan-az a magyar <u>Nyakos</u> .	Nauvkos	Nyakos
62.	<u>Mieelg</u> a 11. megfigyelésből: <u>Miely</u> . Lappul: <u>pectus</u> . Ugyanezt a magyarok <u>Mely</u> -nek hív-ják.	Miely	Mely
D 62	50. <u>Vuor</u> lappnál: <u>Sanguis</u> . A finneknél a <u>San-guis</u> : <u>Veri</u> , az észteknél <u>Verri</u> , a magyaroknál <u>Vér</u> .	Vuor	Vér
	<u>Vuoris</u> lapp jelentése: <u>Sanguineus</u> . A magya-roknál a <u>Sanguineus</u> -t véresnek mondják, de ha a LEEM-féle 7. megfigyelés szerint a <u>Vuorist</u> <u>Vöris</u> nek írjuk, megegyezik a ma-gyar <u>Vörössel</u> : <u>ruber</u> , <u>rubei coloris</u> .	Vuoris	Vörös
169.	<u>Saeppe</u> a 4. és XI. megfigyelésből: <u>Eppe</u> . Lapp jelentése: <u>bilis</u> . A magyar jelentés ugyanez.	Épe	Epe
133.	<u>Mirko</u> az 5. megfigyelésből: <u>Mérko</u> , a VIII.-ból: <u>Mérgo</u> . Lapp jelentése: <u>Venenum</u> , ezt a magyarok <u>Méreg</u> nek mondják.	Mérgo	Méreg
568.	<u>Vuodnom</u> . lapp jelentése: <u>venor</u> , <u>feras</u> . In-nen a <u>fera</u> náluk: <u>Vuod</u> . Magyarul <u>vad</u> . A <u>Venor</u> a magyaroknál: <u>Vadászom</u> .	Vuod	Vad

		lappul	magyarul	
207.	<u>Sorv</u> a 3. és a 12. megfigyelésből: <u>Szarv</u> . Lapp jelentése: <u>cervus</u> . A magyaroknál a <u>cervus</u> : <u>Szarvas</u> .	Szarv	Szarvas	
209.	<u>Zhioaarve</u> a 6. és a 14. megfigyelésből: <u>Tsórve</u> , de a X. megfigyelésből: <u>Szórve</u> . Lapp jelentése: <u>cornu</u> , ami a finnekénél: <u>Szarvi</u> , az észteknél: <u>Szarv</u> , éppígy a magyaroknál is.	Szórve	Szarv	
	<u>Zhioaarvos</u> , ugyanezekből a megfigyelések- ből: <u>Szórvos</u> . Lapp jelentése: <u>caput Tarandi</u> <u>cornibus ornatum</u> . A magyaroknál a <u>Szar-</u> <u>vas</u> : <u>cornutus</u> .	Szór- vot ⁽¹³⁾	Szarv	
408.	<u>Ziorrra</u> a 14. megfigyelésből: <u>Tsorra</u> . Lapp jelentése: <u>agmen cervorum Tarandorum</u> . A magyar <u>Tsorda</u> jelentése: <u>agmen cornuti pe-</u> <u>coris</u> .	Tsorra	Tsorda	D 63
389.	<u>Niuol</u> a 8. megfigyelésből: <u>Nyuol</u> , a lappok- nál <u>sargitta</u> -t jelent. A finnek azt mondják: <u>Nuol</u> , az észtek: <u>Nool</u> , a magyarok: <u>Nyil</u> .	Nyuol	Nyil	D 63
	<u>Dolgge</u> a II. megfigyelésből: <u>Tolge</u> . Jelen- tése: <u>pluma</u> . A magyaroknál a <u>pluma</u> : <u>Toll</u> .	Tolge	Toll	
401.	<u>Baese</u> a 4. és a 12. megfigyelésből: teljesen így írandó: <u>Bésze</u> , és a VI. megfigyelésből: <u>Fésze</u> . Lapp jelentése: <u>nidum</u> . A magyarok <u>Fészek</u> -nek mondják.	Fésze	Fészek	
89.	<u>Manne</u> a 2. megfigyelésből: <u>Máne</u> , és a lapp jelentése: <u>ovum</u> . Észtül: <u>Munna</u> , finnül: <u>Mu-</u> <u>na</u> , magyarul: <u>Meny</u> .	Mane	Mony	

		lappul	magyarul
271.	<u>Vuosshiam</u> a 7. és a 17. megfigyelésből így kell írni: <u>Vösam</u> . De az V. megfigyelésből: <u>Fösam</u> írható, vagy a X.-ből: <u>Fözam</u> . A lappoknál és a magyaroknál is azt jelenti: <u>coquo</u> .	Fözam	Fözöm
	<u>Vuosshiatam</u> ugyanezen megfigyelésből: <u>Fözatam</u> mindkét népnél azt jelenti: <u>curo coqui</u> .	Fözatam	Fözetem
	<u>Vuosshius</u> a fenti megfigyelésekből: <u>Fözus</u> . Lappul és magyarul is azt jelenti: <u>coctio</u> .	Fözus	Fözés
	<u>Vuosshie</u> a fenti megfigyelésekből: <u>Föze</u> , így hívják a lappok a <u>cocus</u> -t. A magyaroknál a <u>Fözö</u> : <u>Coctor</u> . A <u>cocus</u> -t ők úgy nevezik: <u>Szakáts</u> . Lappul <u>Szokos res, quae sub coctione tumescit</u> .	Föze	Fözö
D 64 331.	<u>Malees</u> a 2. megfigyelésből: <u>Málás</u> . Lapp jelentése: <u>quodcunque oibi genus</u> . A magyarok <u>Málé</u> -nak hívják a bizonyos fajtájú <u>placenta dulcis</u> -t és <u>plebis edulium</u> -ot.	Máles ⁽¹⁴⁾	Málé
498.	<u>Vuoigi</u> a lapp kiejtés alapján így írandó: <u>Voj</u> . Jelentése: <u>Butyrum</u> . A finnek és az észtek is így mondják: <u>Vaj</u> . A magyaroknál: <u>Vaj</u> , <u>butyrum</u> .	Voj	Vaj
273.	<u>Toppetalam</u> lapp jelentése: <u>enutrio, educo</u> és úgy tűnik, rokon a Táplálom-mal, ami a magyaroknál teljesen ugyanazt jelöli.	Toppetalam	Táplálom
98.	<u>Baeresh</u> a 4. és a 13. megfigyelésből: pontosan így kell írni: <u>Béres</u> . Lapp jelentése: <u>tota Domus familia</u> . A magyaroknál <u>certum famulitii genus</u> : <u>Béres</u> .	Béres	Béres

	lappul	magyarul
8. <u>Sakko</u> a 12. megfigyelésből: <u>Szako</u> . Lapp jelentése: <u>prosapia</u> . Több választékos származék szavuk is van ebből, amelyek azonban ma már ismeretlenek a magyarok számára. Már csak egyetlen igét használnak hasonló értelemben: <u>szakok</u> . Innen: <u>ágyából szakott</u> , azaz: <u>ejus thoro progenitus, generatus</u> .	Szako	Szakok
141. <u>Giermom</u> a 4. és a 10. megfigyelésekből: <u>Gyérmom</u> . Lapp jelentése: <u>usum rationis acquirō</u> , <u>Gyérmē</u> (<u>ratio</u> , <u>intellectus</u>) tőből. A magyaroknál ez az ige, a töve és a többi belőle levezetett szó ismeretlen. A <u>puerok</u> at azonban, mint akik <u>usum rationis acquirunt</u> , közismert szóval <u>Gyermek</u> nek nevezik. Ki hitte volna, hogy e szavunk eredetét és tövét a lappoknál kell keresnünk? De igen sok ilyet találnak majd a magyarok, ha átolvassák az új LEEM-féle lapp szótárt.	Gyerme	Gyermek
137. <u>Mieel</u> lapp jelentése: <u>mens, ingenium</u> . Az észteknél <u>Meel</u> . A magyaroknál mintegy anagrammával: <u>Elme</u> . Hasonló anagrammát ⁽¹⁵⁾ csinálunk a lapp <u>Keresz</u> -ből, ami <u>vehiculum Lapponicum</u> -ot jelent (<u>Pulk</u>). A magyarok ugyanis a <u>currus</u> -t, <u>vehiculum</u> -ot <u>Szekér</u> nek hívják.	Mieel Keresz	Elme Szekér
284. <u>Duouvdam</u> a 7. és a II. megfigyelésből <u>Tuodom</u> , jelentése: <u>scio</u> . A magyar <u>Tudom</u> vagy <u>Tudok</u> ugyanaz.	Tuodom	Tudom
<u>Duodatam</u> ugyanezen megfigyelésből: <u>Tuodatam</u> , <u>facio sciri</u> . A magyar <u>Tudatom</u> ugyanezt jelenti.	Tuodatam	Tudatom
<u>Duttevas</u> lapp jelentése: <u>res, quae scitur, noscitur</u> . A magyaroknál <u>Tuttas</u> : <u>res nota, vulgata</u> .	Tuttevas	Tuttas

D 65

		lappul	magyarul
	<u>Tuodos</u> a 7. megfigyelésből: <u>Tudos</u> . Mindkét népnél: <u>Sciens</u> , <u>noscens</u> jelentésű.	Tudos	Tudos
521.	<u>Bisom</u> a 17. megfigyelésből: <u>Bizom</u> . Lapp jelentése: <u>firmiter sto</u> . A magyaroknál pedig: <u>firmiter confido</u> .	Bizom	Bizom
D 66	<u>Bisoladam</u> , <u>Bisodom</u> , <u>Bisotam conor esse firmus</u> . Hasonlókat találni a magyaroknál is: <u>Bizodalom</u> , <u>Biztam</u> .	Bizoladam	Bizodalom
522.	<u>Bissol</u> . a 17. megfigyelésből: <u>Bizol</u> . Jelentése a lappoknál <u>firmiter</u> . A magyaroknál: <u>Bizony</u> : <u>firmiter</u> , <u>certe</u> .	Bizol	Bizony
110.	<u>Onokostam</u> a 3. megfigyelésből: <u>Anakosztam</u> . Lapp jelentése: <u>Suspikor</u> . Úgy tűnik, közel áll a magyar <u>Gyonokosztam</u> , <u>suspictus sum</u> -hoz. A <u>Gyanokozok</u> a magyaroknál: <u>suspikor</u> .	Anakosztam	Gyanokosztam
	<u>Onokosat</u> ugyanezekből a megfigyelésekből: <u>Anakosztat</u> . Jelentése: <u>suspica</u> x. A magyarok a <u>suspicio</u> -t <u>Gyanokozas</u> -nak mondják és a <u>suspica</u> x: <u>Gyanokozo</u> .	Anakosat	Gyanokozás
109.	<u>Vikke</u> az 5. megfigyelésből: <u>Vékke</u> . Lapp jelentése: <u>error</u> , <u>vitium</u> . A magyaroknál ugyanez a <u>Vétek</u> vagy <u>Vétke</u> .	Vékke	Vétke
252.	<u>Vaidam</u> , <u>Vaidelam</u> . Lapp jelentése: <u>queror</u> , <u>accuso</u> . A magyaroknál: <u>Vádolom</u> .	Vaidelam	Vádolom
478.	<u>Zhiaskom</u> a 14. megfigyelésből: <u>Tsaskom</u> . Jelentése: <u>percutio</u> , <u>tundo</u> . A magyar <u>Tsapom</u> ugyanezt jelenti.	Tsaskom	Tsapom
536.	<u>Rangastam</u> a 2. és a 12. megfigyelésből: <u>Rángasztam</u> , ami azt jelenti. <u>verbero</u> . A magyar <u>Rángasztam</u> : <u>hine inde traho</u> . Ami ütlegetés közben szokott történni.	Rángasztam	Rángasztom

	lappul	magyarul	
626. <u>Vaeratam</u> a 4. megfigyelésből: <u>Vératam</u> . Lapp jelentése: <u>punio</u> , <u>verbero</u> . A magyar: <u>Veretem</u> : <u>verberari facio</u> . A <u>verbero</u> -t <u>Veremnek</u> mondják.	Veratam	Veretem	D 67
536. <u>Shiigom</u> a 13. megfigyelésből: <u>Sigom</u> a <u>X</u> -ből: <u>Tsigom</u> . Lapp jelentése: <u>punio</u> , <u>castigo</u> . Mint a <u>Tsigolam</u> , <u>Tsigodalom</u> is. A magyar <u>Tsigázom</u> : <u>torqueo</u> , <u>Tsigázo tortor</u> , <u>Tsiga oochlea tortoria</u> .	Tságom	Tsigázom ⁽¹⁶⁾	
185. <u>Zhiaerom</u> az 5. megfigyelésből: <u>Zhirom</u> és a <u>X</u> -ből <u>Sirom</u> . Jelentése: <u>fleo</u> . A magyar <u>Sirom</u> ugyanaz.	Sirom	Sirom	
<u>Zhiaerolas</u> ugyanezen megfigyelésekből: <u>Sírolás</u> . Jelentése: <u>fletus</u> . A magyaroknál: <u>Sírolás</u>	<u>Síratás</u>	<u>Sírás</u> .	
<u>Zhiaerotam</u> a fenti megfigyelésekből és a 3.-ból: <u>Síratam</u> . Lapp jelentése: <u>fleo</u> . A magyar: <u>defleo</u> .	Síratam	Síratom	
252. <u>Biegom</u> a lappoknál ez: <u>Lamentor</u> . Emberekre és állatokra egyaránt használják. A magyaroknál <u>Bögök</u> -öt mondanak.	Biegom	Bögök	
194. <u>Buoshie</u> a 7. és a 13. megfigyelésből: <u>Buse</u> . Lapp jelentése: <u>acerbitas</u> , <u>dolor</u> . A magyarok az <u>acerbitas animi</u> -t mondják <u>Bú</u> -nak. Az <u>acerbus</u> : <u>Búsos</u> .	Buse	Búsos	
176. <u>Addom</u> . A lappoknál: <u>do</u> , <u>tribuo</u> . Nem osztom azok véleményét, akik ezt a latin <u>addo</u> -ból vezetik le: hiszen a magyarok is ezt mondják: <u>Adom</u> (<u>do</u> , <u>trado</u>).	Adom	Laom ⁽¹⁷⁾	D 68
<u>Addetam</u> jelentése: <u>dari facio</u> . A magyarok így mondják <u>Adatom</u> .	Adetam	Adatom	
<u>Adde</u> jelentése: <u>is, qui dat</u> . Magyarul: <u>Adó</u> .	Ade	Adó	

		lappul	magyarul
	<u>Adaldak</u> lappul <u>donum</u> -ot jelent. A magyaroknak azt jelenthetné: <u>res data</u> . A <u>donum</u> ugyanis külön névvel: <u>Ajándék</u> .	Ádaldak	Ádaldak
	<u>Addaltas</u> . <u>Donum rem perditam invenienti et restituenti dari soltium</u> (az elveszett tárgy megtalálójának, illetve visszaadójának járó ajándék.) A magyarok a hasonló <u>mercipotus</u> -t <u>Áldomás</u> -nak mondják.	Áldaldas	Áldomás
330.	<u>Maeredam</u> a 4. és a II. megfigyelésből: <u>Méretam</u> . Lapp jelentése: <u>Mensuro</u> . A magyar <u>Méretem</u> : <u>sino mensurari</u> . A <u>mensuro</u> pedig: <u>Merem</u> .	Méretam	Méretem
	<u>Maerre</u> a 4. megfigyelésből: <u>Mére</u> . Jelentése: <u>mensura</u> . Magyarul: <u>Mérő</u> vagy <u>Mérték</u> .	Mére	Mérő
653.	<u>Arvo</u> . Jelentése: <u>pretium rei venalis</u> . A magyaroknál: <u>Ár</u> , <u>Áro</u> , <u>Árulok</u> : <u>venum expono</u> .	Áro	Ár
497.	<u>Zhieppe</u> a 14. megfigyelésből: <u>Tsepe</u> , de a X.-ből: <u>Szepe</u> . Lapp jelentése: <u>pulcher artificiosus</u> . A magyar <u>Szép</u> ugyanez.		Szepe
206.	<u>Amees</u> a 4. és a IX. megfigyelésből: <u>Améz</u> . Jelentése: <u>mellitus</u> . A házastársak jellemző szava, mintha azt mondanád: <u>dulcissime rerum</u> ! A magyar <u>mel</u> : <u>Méz</u> .	Áméz	Méz
D 69 511.	<u>Loigie</u> . a 10. megfigyelésből így írandó: <u>Loigy</u> . Jelentése: <u>mitis</u> , <u>mollis</u> , <u>mansuetus</u> . A magyar <u>Lágy</u> teljesen ugyanez.	Loigy	Lágy
624.	<u>Uigio</u> a 9. megfigyelésből: <u>Uigyo</u> . Jelentése: <u>verecundus</u> , <u>simplex</u> . Nehéz kiejteni, éppúgy, mint a magyar <u>Egyigyő</u> -t, ami egyébként teljesen ugyanazt [<u>együgyű</u>] jelenti.	Uigyo	Egyigyő

		lappul	magyarul	
222.	<u>Bilam</u> az V. megfigyelésből: <u>Vilam</u> . Lapp jelentése: <u>mico</u> , <u>fulguro</u> . A magyaroknál <u>Vilam</u> a <u>fulgur</u> , a <u>Vilámlök</u> <u>fulguro</u> , <u>corusco</u> igéből.	Vilam	Villam	
	<u>Vielgad</u> a lappoknál: <u>lux</u> , <u>albedo</u> . A magyarok a <u>lux</u> -ot <u>világ</u> -nak mondják, <u>lucidus</u> : <u>világos</u> .	Vielgad	Világ	
536.	<u>Suongiar</u> a 7. és a 10. megfigyelésből: <u>Sungyar</u> . Jelentése: <u>radius Solis</u> . Ugyanez a magyarok a <u>Suggár</u> .	Sungyar	Suggár	
49.	<u>Shiaelgad</u> a 4. és a X. megfigyelésből: <u>Tsélgad</u> . Lappul: <u>radians</u> , <u>radiusus</u> . A magyaroknál a <u>stellá</u> -t <u>Tsillag</u> -nak nevezik.	Tsélgad	Tsillag	
35.	<u>Zavagak</u> a 16. és a VI. megfigyelésből: <u>Tzafagak</u> . Jelentése: <u>phalerae</u> , <u>varia dependentia</u> , amelyek a ruha díszítésére szolgálnak. A magyaroknál is ismerik ezeket és <u>Tzafrangak</u> -nak mondják.	Tzafagak	Tzafrangak	
183.	<u>Rontzas</u> a 3. megfigyelésből: <u>Rantzos</u> . Lapp jelentése: <u>complicatus</u> . A magyar: <u>rugosus</u> , <u>plicatus</u> .	Rantzos	Rántsos	
278.	<u>Gaure</u> az <u>au</u> -t <u>ö</u> -vé fordítva <u>Göre</u> lesz, lapp jelentése: <u>curvus</u> , <u>inflexus</u> . Ugyanezt a magyarok <u>Görbé</u> -nek mondják.	Göre	Görbe	D 70
58.	<u>Vuofs</u> a 7. és az V. megfigyelésből: <u>Buvs</u> . Lapp jelentése: <u>largus</u> , <u>latus</u> , azt a magyarok <u>Büv</u> -nek mondják.	Buvs	Büv	
593.	<u>Kuorras</u> a 7. megfigyelésből: <u>Kurás</u> . Jelentése: <u>vaccus</u> . A magyarok <u>üres</u> -nek mondják.	Kuras ⁽¹⁸⁾	Üres	
42.	<u>Ruddoi</u> a II. megfigyelésből: <u>Rutoi</u> . Lapp jelentése: <u>infectus</u> . A magyarok az <u>infectus</u> -t <u>Rút</u> -nak nevezik.	Rutoi	Rút	

		lappul	magyarul
	<u>Rudodom</u> a II. megfigyelésből: <u>Rutotom</u> , jelentése: <u>infíció</u> . A magyaroknál a <u>Rutitom</u> teljesen ugyanez.	Rutotom	Rutitom
620.	<u>Ruodzh</u> a 7. és a 11. megfigyelésből: <u>Ruty tuppis</u> , <u>deformis</u> -t jelent. A magyaroknál a <u>turpis</u> : <u>Rut</u> , a <u>turpitude</u> : <u>Rutsag</u> , <u>probris afficio</u> : <u>Rutóloom</u> .	Ruty	Rut
481.	<u>Poikom</u> lapp jelentése: <u>excreo</u> . A magyar <u>Pököm</u> : <u>excreo</u> , <u>exspuo</u> .	Poikom	Pököm
	<u>Poik</u> . Lapp jelentése: <u>excrementum</u> , a magyar jelentése: <u>sputum</u> .	Poik	Pök
374.	<u>Aelam</u> a 4. megfigyelésből: <u>Elam</u> . Lapp jelentése: <u>maneó</u> , <u>commoror</u> . A magyar <u>Élek</u> : <u>maneó</u> , mintegy <u>hic vivo</u> .	Élam	Élek
D 71	165. <u>Maeggam</u> a 4. megfigyelésből: <u>Mégam</u> . Lapp jelentése: <u>eo</u> , <u>ambulo</u> . A magyaroknál ugyanez a <u>Megyők</u> .		Mégam
	<u>Balgom</u> , <u>Balgadom</u> <u>huc</u> atque <u>illuc</u> <u>vagor</u> . A magyaroknál teljesen ugyanez a <u>Ballagok</u> .	Balgadom	Ballagok
	<u>Aagam</u> eléje toldott <u>apsiráció</u> val: <u>Hagom</u> . Mindkét népnél azt jelenti: <u>gradior</u> , <u>scando</u> .	Hagom	Hágok
	<u>Aagodom</u> eléje toldott <u>aspiráció</u> val. <u>Hagodom</u> <u>lente</u> <u>gradior</u> . A magyaroknál a <u>Hagodok</u> teljesen ugyanezt jelenti.	Hagodom	Hágódok
482.	<u>Gudjo</u> állítólag a lappoknál ezt jelenti: <u>tela qua sarcinas peregrinantes contegunt</u> . (Az a szövet, amelybe a vándorlók a málhájukat kötik). A magyarok magukat a <u>sarcina</u> -kat nevezik <u>Gunya</u> -nak. <u>Gunyhonak</u> pedig a <u>tentorium e tela extemporaneum</u> -ot [a szövetből hevenyészett sátrat].	Gudjo	Gunya

		lappul	magyarul	
73.	<u>Vagie</u> a 9. megfigyelés alapján így írandó: <u>Vagy</u> . Lapp jelentése: <u>vallis</u> . A magyaroknál a <u>vallis</u> : <u>völgy</u> .	Vagy	Völgy	
	<u>Var</u> a lappoknál általánosan azt jelenti: <u>mons saxosus</u> , amelyről kilátás nyílik a környékre. A magyaroknál az <u>arces in montibus plerumque structae</u> : <u>Vár</u> , <u>város</u> : <u>urbes moenibus cinctae</u> és ez a <u>Vár</u> szó Magyarországon térképén éppoly gyakran fordul elő, mint Finmarchiában.	Vár	Vár	
	<u>Vardom</u> , <u>Varodom</u> jelentése: <u>in monte, quasi in specula consistens, propsicio</u> (a hegyen, mintegy vártán megállva, körülnéztek). A magyar <u>Várom</u> jelentése: <u>expecto</u> , a <u>specula</u> : <u>várta</u> .	Várdom	Várom	
73.	<u>Metze</u> . Jelentése: <u>campus</u> . Magyarul a <u>campus</u> : <u>Mező</u> .	Metze	Mező	D 72
26.	<u>Ride</u> a 4. és a II. megfigyelésből: <u>Réte</u> írható. A lappoknál: <u>pratun</u> . A magyarok a <u>pratun</u> -ot <u>Rét</u> -nek nevezik.	Rete	Rét	
188.	<u>Garde</u> a 2. és a VIII. megfigyelésből: <u>Karte</u> . Jelentése: <u>sepes</u> . A magyar <u>kert</u> : <u>hortus sepibus cinctus</u> , és a <u>sepio</u> : <u>Keritem</u> .	Karte	Kert	
497.	<u>Suine</u> a 12. megfigyelésből: <u>Szuine</u> . Lapp jelentése: <u>equisetum</u> vagy <u>herba oblonga in paludibus crescens</u> (a mocsarakban növekvő hosszú fű), amelyet megszárítva a ruha ujjában és a csizmában hordanak a hideg ellen, igen hasonló a <u>foenum</u> -hoz. A magyaroknál a <u>foenum</u> : <u>Széna</u> .	Szuina	Széna*	

* Művecském koppenhágai kiadásának bécsi recenzense azt mondja, hogy a Széna szó szláv eredetű. Még ha ez így lenne is, akkor sem zavarna engem, tudniillik a figyelmeztetés miatt, melyet az Elenchus után alább közlök. Emellett azonban úgy tűnik nekem, hogy a Széna teljesen és sajátosan magyar szó, és a magyarok már annak idején Karjéliában is használták, ahol a gramen-t máig is Széna-nak mondják. A karjéliaiak ugyanis már azelőtt ismerték a

szénát, hogy az oroszokkal együtt éltek volna. A magyarok pedig már Pannóniába településük előtt használták a szénát, és feltehető, hogy külön szavuk volt a megnevezésére; nincs semmi ok, amiért a régít eldobva új nevet kölcsönöztek volna a karjélieiak az oroszoktól, a magyarok a szlávoktól. Ugyanezen érvelés alapján nem hiszem, hogy a szlávok a magyaroktól vették volna a Szeno szót, amellyel a foenum-ot jelölték. Mit hát az igazság? Megmondom: véletlenül úgy esett, hogy a különböző népeknél a szónak hasonló az alakja, és egyforma a jelentése. Ha megkérdezel egy németet, hogy nevezi a Frater-t? azt mondja: Bruder. Ha ugyanezt kérdezed egy arabtól, vagy egy perzsától, ugyanúgy Bruder-t fog mondani; vajon ennek alapján állíthatjuk-e, hogy a németek ezektől a népektől kölcsönözték a Bruder szót? nem hiszem.

		lappul	magyarul
D 73	73. <u>Autzhia</u> a 16. megfigyelésből: <u>Autza</u> . Lapp jelentése: <u>vallis angustior intra duos colles</u> . A magyarok a két oldalról házsorral szegélyezett <u>platea</u> -t mondják <u>Utza</u> -nak.	Autza	Utza *
632.	<u>Zhiaetze</u> a 14. megfigyelésből és a 16. megfigyelésből: <u>Tsatze</u> . Lapp jelentése: <u>aqua</u> . Nagymértékben eltér a magyar <u>Viz</u> szótól. Eközben a finnek az <u>aqua</u> -t <u>Vezi</u> -nek mondják, az észtek <u>Veszzi</u> -nek, a karélieiak <u>Vez</u> -nek.	Tsatze	Viz
566.	<u>Faule</u> lapp jelentése: <u>lucus</u> . A magyarok a <u>fluvii</u> -t mondják <u>Folyo-viz</u> -nek, mintegy <u>fluens aqua</u> .	Faule	Folyo
402.	<u>Arve</u> a 2. megfigyelésből: <u>Árve</u> . Lappul így mondják a <u>pluvia</u> -t. A magyar <u>Árviz</u> : <u>repentina aquarum exundatio</u> .	Árve	Árviz
537.	<u>Revzhia</u> lapp jelentése: <u>litus saxis et lapidibus carens</u> . Vagy <u>ubi excensio e naviculis est commoda</u> . A magyaroknál a <u>vadum</u> , <u>ubi fluvius navicula transmitti potest</u> : <u>Rév</u> .	Revtsa	Rév

* Vajon az Utza (platea) szintén szláv eredetű? én, mivel nem ismerem ezt a nyelvet, nem tudom. Mások, akik értenek ezen a nyelven, azt mondják: a Platea-t a szlávok nem utzá-nak, hanem Uhlitza-nek nevezik, az utza tehát nem szláv szó. Egy biztos: az utza szó a magyar út (via) szóból ered, éppúgy, mint a németek is a via publica jelentésű Strasse szót használják a platea megjelölésére is. Aligha hinném, hogy a szláv Uhlitza valami hasonló töből eredne, mivel úgy hallottam, hogy a szlávoknál a via publica nem út, hanem ceszta.

		lappul	magyarul	
240.	<u>Jegn</u> lapp jelentése: <u>glacies</u> . A magyarok <u>jég</u> -nek mondják.	Jegu	Jég	D 74
	<u>Vuodzhie</u> a 7. és VII. megfigyelésből: <u>Fodz</u> <u>zhie</u> , de a II.-ból: <u>Fodye</u> . LEEM szerint <u>glacies</u> -t jelent. Természetesen <u>gelu</u> -t is jelent (<u>causam glaciei</u>). A magyaroknál a <u>gelu</u> : <u>Fagy</u> .	Fodye	Fagy	
273.	<u>Basked</u> a 17. és VI. megfigyelésből: <u>Fazed</u> . Lapp jelentése: <u>prae frigore digiti pruriunt</u> . A magyaroknál <u>Fázik</u> a <u>friget</u> , és <u>Fázok</u> a <u>frigeo</u> .	Fázed	Fázik	
283.	<u>Zhiidn</u> a VI. és a X. megfigyelésből így írható: <u>Szénn</u> . Lapp jelentése: <u>carbo</u> . A magyar <u>Szén</u> ugyanaz.	Szénn	Szén	
46.	<u>Kov</u> az V. megfigyelésből: <u>Kop</u> . Jelentése: <u>Imago</u> . A magyaroknál <u>Kép</u> -nek mondják az <u>imago</u> -t.	Kop	Kép	
453.	<u>Top</u> . Jelentése: <u>vagina</u> . A magyarok a <u>vagina</u> -t <u>Tok</u> -nak nevezik.	Top	Tok	
207.	<u>Zhieek</u> a VIII. és a X. megfigyelésből: <u>Szeg</u> . Lapp jelentése: <u>angulus</u> . A magyaroknál: <u>clavus</u> . De az <u>angulust</u> a magyarok <u>Szeglet</u> -nek mondják.	Szeg	Szeglet	
347.	<u>Luokko</u> a 7. megfigyelésből: <u>Lúko</u> . Jelentése: <u>foramen</u> . A magyaroknál ugyanez: <u>lyuk</u> .	Lúko	Lyuk	
583.	<u>Daukom</u> a VIII. megfigyelésből: <u>Daugom</u> <u>obstruo</u> , <u>obturo</u> . A magyaroknál: <u>Dugom</u> .	Daugom	Dugom	
289.	<u>Lok</u> lapp jelentése: <u>Sera</u> . A magyarok <u>Lakat</u> -nak mondják. A finnek és az észtek a <u>sera</u> -t <u>Lucku</u> -nak nevezik. Innen ered a lapp <u>Loka</u> - <u>tarn</u> ige (<u>obsero</u>). A magyar kifejezés: <u>Laka</u> - <u>tolom</u> .	Lok Lakatam	Laku Lakatom	D 75

		lappul	magyarul
528.	<u>Duorbom</u> a 7. megfigyelésből: <u>Dorbom</u> . Jelentése <u>projicere lapillos</u> . A magyaroknál <u>projicio</u> : <u>Dobom</u> .	Dorbom	Dobom
528.	<u>Kedge</u> . Lapp jelentése: <u>lapis</u> . A magyar <u>lapis</u> : <u>kő</u> . Karéliei: <u>köv</u> . Finn: <u>Küvi</u> .	Kedge	Kő
647.	<u>Liesso</u> . Jelentése: <u>lente</u> , <u>remisse</u> . A magyaroknál ugyanez: <u>lassan</u> .	Liesso	Lassan
432.	<u>Laazhiidam</u> az 1. és a X. megfigyelésből: <u>Lassidam</u> . Jelentése: <u>lentesco</u> , <u>remitto a vehementia</u> . A magyar <u>Lassodom</u> teljesen ugyanez.	Lassidom	Lassodom
197.	<u>Jottel</u> . Lapp jelentése: <u>cito</u> , <u>celeriter</u> . A magyaroknál <u>jöttel jött</u> : <u>cito celeriter venit</u> . Mintegy pleonazmussal: <u>veniens venit</u> .	Jottel	Jöttel
371.	<u>Jorgom</u> , <u>Jorgitom</u> . Jelentése: <u>roto in circum ago</u> . Ezt a magyarok a <u>Forgom</u> , <u>Forditom</u> , <u>Forgatom</u> igékkel fejezik ki.	Jorgom	Forgom
539.	<u>Vanam</u> az 1. és a 3. megfigyelésből: <u>Vanam</u> . Mindkét népnél: <u>traho</u> , <u>extendo</u> .	Vanam	Vonom
D 76	<u>Vaanatam</u> , <u>Vaanatalam</u> , <u>Vaanadaddam</u> . LEEM szerint ugyanazt jelenti, mint az előző. A magyar <u>Vontatom</u> : <u>sino trahi</u> . <u>Vonogatom</u> , <u>Vonzom</u> : <u>traho</u> .	Vonatom	Vontatom
190.	<u>Rokkal</u> . Lapp jelentése: <u>colus</u> . Teljesen ugyanez a magyar <u>Rokka</u> .	Rokkal	Rokka
268.	<u>Zhiuolm</u> a 7. és a 14. megfigyelésből: <u>Tsolm</u> , de a XIV-ből <u>Tsom</u> , így ejtik a lappok. Jelentése: <u>nodus</u> . A magyarok a <u>nodus</u> -t <u>Tsomonak</u> hívják.	Tsom	Tsomo
	<u>Zhiuolmam</u> ugyanezen megfigyelésekből: <u>Tsomam</u> . Mindkét népnél: <u>nodum facio</u> .	Tsomam	Tsomom

	lappul	magyarul
<u>Zhiuolmodam</u> a fenti megfigyelésekből: <u>Tsomodam</u> . Lapp jelentése: <u>nodis illigo</u> . A magyaroknál: <u>Tsomo</u> zom.	Tsomo- dam	Tsomozom
562. <u>Zhiagge</u> a 14. és a VIII. megfigyelésből: <u>Tsakes</u> . Lapp jelentése: <u>saccus</u> . A magyarok <u>Zsák</u> -nak mondják, MOLNÁR <u>Sák</u> -ot ír.	Tsakes	Zsák
342. <u>Gask</u> a 12. és a VIII. megfigyelésből: <u>Kaszk</u> . Jelentése: <u>medium</u> , <u>medio loco</u> . A magyaroknál ugyanezt jelenti a <u>Kösz</u> t.	Kaszk	Kösz
23. <u>Vaala-Kest</u> a fenti megfigyelésből: <u>Vala-Keszt</u> összetétel a <u>Keszt</u> -ből (<u>medio loco</u>). Jelentése: <u>intra scapulas</u> . A magyaroknál ugyanez: <u>Vála-Kösz</u> t.	Vala-keszt	Vala-kösz
195. <u>Baelle</u> a 4. és a VI. megfigyelésből: <u>Féle</u> . Jelentése a lappban: <u>dimidium</u> . A magyar <u>Fél</u> ugyanez.	Féle	Fél
187. <u>Vare</u> az V. megfigyelésből: <u>Báre</u> . Óhajtó szócska: <u>utinam!</u> A magyaroknál: <u>Bár</u> .	Báre	Bár
55. <u>Erit</u> v. <u>Erijdi</u> a 11. megfigyelésből: <u>Eridy</u> . Lapp jelentése: <u>apage hinc! abi!</u> Megegyezik a magyar <u>Eredgy</u> -gyel, ami ugyanazt jelenti.	Érijdi	Eredgy
<u>Fuos</u> a 7. megfigyelésből: <u>Fus</u> . A lappok a kutyák elriasztására használják. A magyaroknál ez emberek elűzésének is a formulája. A kutyák elkergetésére <u>Tzoki</u> -t mondanak.	Fus	Fuss
589. <u>Boddo</u> . Lapp jelentése: <u>tempus</u> . A magyarok a <u>tempus</u> -t <u>üdö</u> -nek mondják. A magyar köszönési forma: <u>Jó üdöt!</u> A lappoké pedig: <u>buorre idet</u> .	Boddo	Üdö

D 77

	lappul	magyarul
612. <u>Niarzo</u> a 8. megfigyelésből: így kell írni: <u>Nyárzo</u> . Lapp jelentése: <u>tempus quo nives solvuntur</u> . A magyar <u>Nyár</u> : <u>aestas</u> . Nyár előtt nem olvad el Finmarchiában a hó.	Nyárzo	Nyár
649. <u>Dalve</u> lapp jelentése: <u>hyems</u> . A magyarok a <u>hyems</u> -et <u>Tél</u> -nek mondják. A <u>Ver</u> nálunk <u>Tavas</u> sz.	Tálve	Tél ⁽¹⁹⁾
356. <u>Ja</u> a lappok ejtése szerint: <u>Ije</u> . Jelentése: <u>nox</u> . A finneknél: <u>Yo</u> , a magyaroknál: <u>Éj</u> , amiből: <u>Éjel</u> (<u>noctu</u>).	Ja	Éj
8. <u>Nogom</u> lapp jelentése: <u>quiesco</u> . A magyaroknál a <u>quies</u> : <u>Nyugod</u> alom, <u>quiesco</u> : <u>Nyug</u> szom.	Nogom	Nyugszom
D 78 <u>Aigie</u> a 10. megfigyelés alapján így kell írni: <u>Aigy</u> . Lapp jelentése: <u>somnus levis</u> . A magyaroknál: a <u>Somnus</u> : <u>álom</u> , de a <u>lectum</u> -ot <u>ágy</u> -nak hívják.	Aigy	Ágy
560. <u>Vuoijon</u> a 7. és az V. megfigyelésből: <u>Bujom</u> . Lapp jelentése: <u>ita aquas subire, ut oculis res eripiat</u> ur (úgy lebukni a víz alá, hogy ne is lássuk). A magyaroknál <u>Bu</u> vom vagy <u>Bu</u> om: általában <u>Oculus me subduco</u> .	Bujom	Bujom

A rokonsági fokok megkülönböztetésében és megnevezésében a lapp éppoly gazdag és pontos, mint a magyar. A magyarok ugyanis az idősebb fiútestvért bátyá-nak nevezik, a fiatalabbat ötsé-nek, az idősebb nővér néné-nek, a fiatalabbat hugá-nak. A lappok külön névvel illetik az apa fivérét, ha az idősebb az apánál, és külön névvel, ha fiatalabb. Továbbá másként nevezik az anya nővérét, ha az fiatalabb az anyánál, másképp, ha idősebb. Másként hívják a báty gyermekét, és másképpen az öccs gyermekét, stb. Néhányat felsorolok ezekből:

A pater a lappoknál: atzhie vagy atye. A magyaroknál: atya, mater a hegyi lappoknál: aedne, a tengerieknél: aenne, megegyezik a magyar anya szóval. És hogy már itt kitűnjék az affixumok egyezése, a lapp azt mondja: meus pater: atyám, mea mater: aennám, tuus pater: atyád, tua mater: aennád, teljesen a

magyarok módjára. Hiszen mi is azt mondjuk: atyám (meus pater), atyád (tuus), anyám (mea mater), anyád (tua mater).

A frater a lappoknál: feel, vagy a fenti megfigyelések alapján: fél, vagy fel; ez a szó magyaroknál azt jelenti: dimidium. Ezt használják a coniunx-ot feleség-nek nevezve, az asszonyt mintegy önmaguk fél részének mondva.

D 79

A lappok a feleséget akka-nak mondják, általában a nő: Niszszon, a magyaroknál: aszszony. Itt jegyzem meg, hogy egyetlen magyar szótárból sem lehet megtudni, miként kell a frater-t általában nevezni. Eközben az I. §-ban idézett régi kézírásban világosan le van írva a szó: feleim (fratres mei). Ebből kitűnik, hogy a régi magyarok a frater-t fel-nek nevezték, éppúgy, mint a mai lappok; vajon nem lehetne-e a frater-t a jövőben fel-nek neveznünk? biztosan lehetne: bárcsak egy hasonló kézírásból kihámozhatnánk, miként nevezték a régiek a soror-t általában? egyébként a lappokkal együtt obba-nak kellene mondanunk.

A proles-t a lappok menna-nak nevezik. A magyarok a meny szóval a nurus-t illetik, a meny - aszszony-nyal a sponsa-t. A lappoknál matrimonium inire: nyáitalom, a magyarok körülírást használnak. Az avus a lappoknál: aigie vagy inkább: ágy. A magyarok az avus-t ös-nek mondják, de a fratria: ángya. Egyébként a magyar agy: senex, vetustus, avía a lappoknál: akko, a magyaroknál: ükkö. A vetula-t a magyarok agno-nak nevezik. A sororis filius lapp neve: noep, a magyarok nap-nak hívják a socrus-t. Az uxoris soror lappul: siyju, a magyaroknál: sü: a mariti frater. Orphanus lappul: oaarbes vagy helyesebben Arves, a magyaroknál: árva. Az utolsó, legkisebb proles-t mindkét nép vakarts-nak nevezi.

Figyelmeztetés: Ha valakinek úgy tűnne, hogy bizonyos lapp szavak távolabb állanak a magyar szavaktól, nyugodtan törölheti őket a szójegyzékéből, mégis százannyi marad, amelyeknek egyezését a magyar szavakkal a legszigorúbb bíró sem vonhatja kétségbe. S noha ezek száma már önmagában is nagy, de még sokkal nagyobb lesz, ha közzéteszem jegyzeteimből a többi is, valamint azt az igen sok szót is, amely a lapp szótárban lappang felfedezésre várva. S mikor? mindenképpen azután, hogy a magyar helyesírás szerint átdolgozott nagy LEEM-féle lapp szótár megjelent: akkor ugyanis könnyebben és eredményesebben lehet majd elvégezni ezt a munkát; sokan forgatják majd a könyvet, és több szem többet lát; nem lesz elég egyszer belepillantani, de másodszor és harmadszor is figyelmesen végig kell olvasni. Én legalábbis úgy vagyok vele, hogy valahányszor átlapozom a kézirataimat, mindig új és új lapp szavakra bukkanok, melyek összecsengenek a magyarokkal; noha már régebben és többször is olvastam őket, mégis éppen akkor veszem észre az egyezéseket.

D 80

A minap, amikor Pozsonyban jártam T. FALUDI atyánál, csak úgy, mellékesem odaadom a kéziratomat is, hogy pillantson bele, s lám, tüstént ráakadt a latin forma, exemplar, modulus szóra.⁽²⁰⁾ A magyarok ezt latin átvétellel forma-nak hívják, de a lappok minta-nak nevezik, magyarabbul, mint mi, hiszen a modulus-t a legtalálóbban minta-nak mondhatnánk: sicut illud (mint az). Másvalaki felfigyelt arra, hogy a locus habitationis a lappoknál: or, s az orom ige náluk azt jelenti: habito, és arra a feltevésre jutott, hogy innen ered a mi ország

szavunk, ami regio-t jelent. Szépen gyarapítják majd anyanyelvünket ezek és másoknak ezekhez hasonló megfigyelései, amelyeket elsősorban velem kell közölni, majd az én megfigyeléseimmal együtt a nyilvánossággal is ismertetni kell. S bár a lapp nyelv a számára ismeretlen dolgok tekintetében szűkös és szegényes, ám az összes grammatikus szerint a mindennap használatos dolgok megnevezésében árnyalt, és bámulatosan gazdag; s valóban csodálatosnak tetszik, hogy egy nép, amely eddig nem élt közösségben, s nem támaszkodhatott az írásbeliségre sem, ilyen gazdag szókincset tudott megőrizni. Hogy ne is említsem, micsoda hatalmas szócsalád ered ugyanabból a töből. Erre majd a XI. § hoz példát; teljesen egyedülálló, hogy ugyanazt a dolgot a legapróbb körülmények kicsiny változása szerint is más és más névvel illetik. Így: az utat gejnó-nak nevezik. De a nyáron használt utat bálkha-nak hívják, míg a télen járt út neve: ráti. Az az út, amelyet egész családjukkal tesznek meg lakóhelyet változtatva: ajto; és ha a régi utat hó lepi be, déle lesz a neve.

D 81

A követ általában kedge-nek mondják. A hegyeken szertesztét heverő sima köveket rászák-nak. A kőhalmokat a hegyeken júva-nak. Kis kavicsok a tengerparton: tsevrák. Ha alga vagy tengeri fű tapad a parti kőhöz: gargo. A víz alatti kő, amelybe a halászok horga véletlenül beleakad: veimo. Varred-nek* nevezik a lapos követ (Schistus), amely a tengerparton mélyen a fővénybe fúródott, és amelyet más kisebb kövek vesznek körül.

D 82

Szállingózik a hó lappul: védam. Szakad a hó: szojtzam, úgy esik, hogy hó lepi be a tárgyakat: áijon. A friss, nem túl mély havat vaszbme-nek nevezik. A mély, szűz havat (amelyen még senki sem járt) ebbatak-nak hívják; a jégesőszerűen összefagyott hó neve: séngas; ha a szél csúcsos halomba hordja össze a havat, azt mondják: tsásztasz. A hógolyók, amelyekkel a gyerekek egymást hajigálják: tsákkes. A hegyekről legördülő hóhalmok neve gúlva. Olvadáskor a hegyeken megmaradó hó: jászsza. A kásás, olvadó hó neve: borg. A nedves hó, amely vándorlás közben a lapp szekerekhez tapad: súve, stb. Felsorolok még néhány szót, hogy kitűnjék, milyen pontosan ismerik fel és nevezik meg a különböző hangokat és zörejeket.

tsaugedam
tsavam
nyaram
sigvam

olyan zajt adok, mint a kiömlő víz
mint a sziklákon lezuhogó sebes folyó
surrogok, mint a szeliden futó patak
olyan hangot adok, mintha egy állat csobbanna a vízbe

* Innen ered a nevezetes helynek, Vard-oe-huus-nak a neve is; mintha ezt mondanád: Vard sziget háza. Ugyanis norvégul huus, 'ház'-at jelent, az oe, 'sziget'-et, a lapp varred szó jelentése pedig pontosan megfelel e sziget fekvésének és természetének. Ezért Varredoe-nek kellene nevezni, de a könnyebb ejtés kedvéért így mondják: Vardoe.

szátásom
deszkam
jújgam
haszam
motzardam
vugatalam
bérasztalam

vastas
szémom
nyiram
latzam
sudam
suvgam
suvam
tsorom
rádam
daskam
julam
ladkam

szkólam
sebam
girrim

smergam
tserajdam
dokkesztam
hakkaszam
gyejodam
nyigom
szkalam
leszkam
gadtzam
szrubam
julkam
gurkam

olyan hangot adok, mint mikor evező csap a vízbe
olyan hangot adok, mint mikor valami rásiklik a vízre
a farkasok riogatására énekelek
részegen kiáltozom
érthetetlenül hadarok
a haragtól tüzelve magamban beszélek
beszéd közben valakit apának, bátynak vagy rokonnak
szólítok, holott nem az
aki becézésből mindent kicsinyít
álmomban beszélek
olyan hangot adok, mint a tűzbe szórt só
mint erdőtűz vagy az erdőn végigsüvítő szél
olyan zajt hallatok, mint a tűzbe hulló víz
olyan hangot adok, mint a nyílvevessző, ha kilövik az íjból
mint a parittyából kilőtt kő
olyan zajt hallatok, mint mikor jégeső kopog
mint a hegyről legördülő kő
mint a teli zsák, ha a földre zuhan
mint az üres váza, ha ütögetik
olyan hangot adok, mintha egy üres edényben kavicsot
ráznának
mintha két üres edényt ütnének össze
olyan hangot adok, mint a fát rágcsáló egér
úgy harapok bele valamibe, hogy ottmarad a fogam nyom-
ma
olyan zajt adok, mint az őrlő állkapcsok
mint a fogak között csikorgó homok
hangját hallom messziről
megtapadok, egy olyan golyóról, mely beszorul egy csőbe
a kutyáról, amely farkcsóválva hízeleg
a kutyáról, amely a kapunál nyüszít, helyére kívánczozván
olyan zajt csapok, mint az öklelő szarvasok agancsa
olyan hangot adok, mint a futó taráncszarvasok patája
szürcsölő hangot adok
nagy zajjal szürcsölök
olyan hangot adok, mint mikor valaki mohón iszik
néha hallani ezt a hangot, mikor a korty a gégen lecsúszik

D 83

Most sajnos nincs időm keresni: vajon ezek közül (és a megszámlálhatatlan hasonló kifejezés közül), melyek gyarapíthatnák, gazdagíthatnák a magyarságot? – ez a munka máskorra marad. Most megelégszem azoknak az említésével, amelyeket a nyelvi egyezés bizonyítása szempontjából szükségesnek véltem. Nem is vagyok olyan ember, hogy azt hinném, egyetlen művemmel teljesen kiaknázhatom mindazt a kincset, kimeríthetem azt a gazdag forrást, amit ez az egyezés jelent majd a maga idejében a magyar nyelv számára. Most elég, ha elvetem a magot, eljön majd az aratás ideje is!

IX. §

*A magyar és a lapp nyelv azonos voltát
bizonyítja a névszók ragozása,
a melléknevek fokozása, a kicsinyítő képzők,
valamint a számnevek használata*

Igen sok olyan szót soroltam fel (és még többet is felsorolhattam volna), D 84 amelyekből elég világosan kitűnik a magyar és a lapp nyelv egyezése, de úgy véltem, nem szabad itt megállnom. Tovább kell lépnem és magukat a szófajokat, a névszót, a névmást, az igét is a grammatika mérlegére kell tennem. Ha bebizonyítom, hogy ezeket a szófajokat azonos vagy majdnem azonos módon használja mindkét nép, úgy vélem, a tökéletes bizonyításhoz semmit sem hiányolhat már művemből az olvasó.

A NÉVSZÓRÓL

Három dolgot kell tekintetbe vennünk: a nemet, a számot és az esetek végződéseit.⁽²¹⁾ A magyarok nem különböztetik meg a nemet, sem névelővel, sem a végződéssel. A különböző nemű állatoknak más-más nevük van, amelyek önmagukban jelzik a különbséget. A grammatikusok általános véleménye szerint ugyanez áll a lappokra és a finnekre is, és találóan mondják, hogy a lappoknál minden szó minden nemű. A mai magyaroknál két szám létezik: az egyes és a többes. Finmarchia lappjainál ezenkívül megtaláltam még a dualist is, tudniillik ezt majd mindegyik keleti nyelv használja. Az igazat megvallva, gondolkodóba ejtett ez az eltérés. Attól tartottam ugyanis, hogy ha kijelentem, hogy

D 85 a dualis kiveszett a magyar nyelvből, mivel nem használták, ez az állításom elfogadhatatlan lesz, hiszen nincs rá bizonyítékom. Ezen töprengve felütöttem GANANDER úrnak a svédországi lappok számára írt grammatikáját, és íme! a 12. oldalon ezt a megjegyzést találtam: „Megjegyzendő, hogy a dualis kizárólag affixumként fordul elő.” Ezután FIELSTRÖM úr lapp grammatikáját böngészve szemembe ötlött, hogy a névszót tárgyalva meg sem említi a kettősszámot. De az 52. oldalon figyelemre méltó megjegyzést tesz: „Noha az igék dualisa nem használatos, mégis feltüntetjük itt, hogy ne legyen teljesen ismeretlen, ha véletlenül előfordulna.” Végül az Ábóban megjelent finn nyelvtan sem a névszóknál, sem a névmásoknál, sem az igéknél, sehol sem említi a kettősszámot: éppúgy az észti grammatikában sem fordul elő ez a szám: úgyhogy ezek alapján biztos állítható, hogy annál kevésbé használatos a dualis, minél távolabb laknak azok a népek, amelyek ezt a nyelvtant használják, és mivel Finn- és Észtországban már hiányzik, ezért Magyarországon sem szabad keresnünk. Milyenek a finmarchiai lappok esetvégződései? ideírom a LEEM-féle Grammatikából. Megjegyzem azonban, hogy az ablativust szándékosan mellőztem, mivel másutt fogok szólni róla.

	Egyes szám	Többes szám
Nom.	eltérő	-k
Gen.	mint a Nom.	-i
Dat.	-i	-di
Acc.	mint a Nom.	-t
Voc.	mint a Nom.	mint a Nom.

D 86 Ha így lenne, ahogy LEEM mondja, hogy a lappoknál az egyes számú nominativusnak, a genitivusnak, az accusativusnak és a vocativusnak általában ugyanaz a végződése, akkor már arra gyanakodnék, hogy a lapp nyelv valamiféle fogyatkozásban szenved. Hiszen mi is történik akkor, ha kizárólag a szó szerkezet jelentéséből derül ki, hogy a névszó genitivusban, accusativusban, vagy nominativusban áll? Azoknak a beszédéhez hasonlítana így a lapp beszéd, akik pl. a latin nyelvet még nem sajátítva el, nominativusban mondják az egyes szavakat. Gyanúmat megerősíti LEEM úr a Grammatikája 14. oldalán: találtam néhány kivételt is, amelyek eltérnek az előző szabálytól. Felsorol három szót, melyeknél a genitivus és az accusativus önmagában is megkülönböztethető a nominativustól. Háttha inkább ezeket kellene szabálynak tekintenünk a többiek helyett? De ez csak sejtés.

Mielőtt felsorolnám a magyar esetvégződéseket, úgy vélem, érdemes ideiktatni az észti, a finn és a svédországi lapp végződéseket. Kitűnik ezekből, micsoda nagy jelentőséget lehet és kell a dialektusbeli eltéréseknek tulajdonítani, hiszen

minden művelt ember tanúsíthatja, hogy ezeknek a népeknek a nyelvei kizárólag a dialektusban különböznek és a grammatikák szerzői is elismerik ezt.

Egyes szám

	észti nyelvjáráás	åboi finn	lapp (FIELSTRÖM)
Nominativus	eltérő	eltérő	eltérő
Genitivus	-a	-en, -in	-n
Dativus	-ale, -al	-lle	-s, -i
Accusativus	-t	-a, -aa	-m, -b

Többses szám

Nominativus	-id	-t	-b
Genitivus	-atte	-ten	-i
Dativus	-le, -aile	-lle	-id, -it
Accusativus	-aid, -id	-a	-id, -it

FIELSTRÖM úr hozzátesszi: „Az egyes dativus és accusativus kétféle végződésű: -s és -i, -m és -b, ami a nyelvjáráások változatosságából fakad. Az északi dialektusban a dativusban s, accusativusban m áll. A déliben a dativus -i az accusativusban -b végződésű, ezek annyiaval gyakoribbak, hogy az előbb említett -s és -m végzödések az angermann lappok kivételével Lapponiában sehol sem ismerik.” Mivel mindebből kitűnik, hogy a finmarchiai lapp esetvégzödések sem egyeznek meg a többivel, sőt, a svédországi lappok egymástól is különböznek, miért gondoljuk, hogy a lappok megegyeznek a magyarokkal? Pontosan megegyezik azonban a többes számú nominativus képzése. A magyarok ugyanis a magánhangzóra végzödő szavakhoz többes számban egy k hangot tesznek hozzá, éppígy a lappok is; a lappok a mássalhangzóra végzödő szavakhoz -ak vagy helyesebben -aak szótagot tesznek, éppígy a magyarok egy -ok szótagot, ezek pedig az I. táblázat 3. megfigyelése alapján azonos hangértékűek. A lapp rokkadusa szót a magyar ember így mondaná többes számban: rokkadusák; a zhioaarvos vagy szarvos 'cornutus' szót pedig így tenné többes számba: szarvasok, teljesen lapp módra, amint ez a LEEM-féle Grammatika 1. és 6. oldalán olvasható. Ezenkívül a többes genitivus a lappoknál i-re, a magyaroknál -re végzödik. Az I. táblázat 5. megfigyelése szerint ezeknek a hangértéke is megegyezik. LEEM szerint a dativus i-re végzödik, az accusativus pedig úgy, mint a nominativus. A magyaroknál a dativus végzödése: -nak vagy -nek, az accusativusé -at vagy -et vagy -ot; a többes számot kizárólag a toldalékolás különbözteti meg az egyes számtól, mivel ezeket a szótagokat a többes nominativushoz kap-

D 87

D 88 csoljuk, ami egy szótaggal vagy egy hanggal bővített, miként fentebb láttuk. Ebből megértheti az olvasó, hogy a finmarchiai lappok több egyezést mutatnak a magyarokkal, mint az észtekkel, a finnekkkel vagy a szomszédos svédországi lappokkal, ami bizony elég váratlan dolog. Sőt több egyezés van köztük, mint a német és a dán között. Hiszen a dánok a névszóragozásban a der, die, das névelőt, amit a németek a szó elé tesznek, mindig hátravetnek, s ráadásul úgy kapcsolják a névszóhoz, hogy ezt egy német alig érti meg. Míg ugyanis a német azt mondja: der Herr, 'dominus', des Herm, 'domini' a dán így ejti: Hermen, 'dominus', Herrens, 'domini'. Többes számban a német: die Herren, 'domini', der Herren, 'dominorum', a dán ellenben: Herrerne, 'domini', Herrernes, 'dominorum'. Ezen a téren is igaz tehát, hogy kisebb dialektusbeli különbség van a lappok és a magyarok, mint a németek és a dánok között.

A MELLÉKNEVEKRŐL

Két dolgot kell itt tekintetbe vennünk: a fokozást és a főnevekkel alkotott szerkezetet. Valahány szabályt ad LEEM úr a fokozásra, úgy tűnik, mindegyiket a magyarok számára írta, vagy a magyar nyelvtanszerzőktől vette át. A magyaroknál az alapfok különböző végződése szerint a középfok is -abb vagy -ebb vagy -obb szótagra végződik, de mindig b-re, éppígy a lappoknál is. Pl.:

magyarul		lappul	
<u>tiszta</u> (purus)	középfok: <u>tisz-</u> <u>tább</u>	<u>boaanda</u> (dives)	középfok: <u>boaan-</u> <u>dáb</u>
<u>üres</u> (vacuus)	középfok: <u>üres-</u> <u>sebb</u>	<u>kuoras</u> (vacuus)	középfok: <u>kuora-</u> <u>seb</u>
<u>egyigő</u> (simplex)	középfok: <u>egy-</u> <u>gyöbb</u>	<u>uigio</u> (simplex)	középfok: <u>uigiob</u>

D 89 Azt azonban nem egészen értem, hogy miként lehet, hogy noha a középfok képzésében a lappok teljesen megegyeznek a magyarokkal, a felsőfok képzésében mégis jelentősen eltérnek? Míg ugyanis mi, magyarok a felsőfokot a középfok elé tett leg szócskával képezzük, például: Nagy 'magnus', Nagyobb 'maior', legnagyobb 'maximus', addig a lappok az alapfokhoz a -mus szócskát kapcsolják. Így: Boaanda 'dives', Boaandáb 'ditior', Boaandámus 'ditissimus'. Ezenkívül a lappoknál a felsőfok kifejezésére szokásos ugyanannak a melléknévnek a megismétlése is: Boaanda Boaanda (dives dives). Ugyanez megvan a magyaroknál is, csak ritka. Gyakoribb az a kifejezés, amelynek különleges emfatikus értéke van, mégpedig: az alap- vagy a középfok mellé egy középfokot tesznek, pl. mintha a pulcherrimus helyett azt mondanánk: pulchro pulchrior (szépnél szebb), vagy pedig pulchriore pulchrior (szebbnél szebb). Vagyis a lappok

ugyanazt teszik az alapfokkal, amit a magyarok a középfokkal. Hacsak nem épp a lappoktól ered ez a dolog.

A mellézneveknek a főnevekkel alkotott szerkezetét teljességgel csodálatosnak és talán tévesnek is találják majd azok, akik kevésbé jártasak a keleti nyelvekben. Ugyanis, ámbár, ha a lapp melléknév főnév nélkül áll, azaz: a főnevet csak odaértjük, a melléznevet éppúgy ragozzuk számban és esetben, mint magukat a főneveket, mégis, ha a melléknév a főnév mellett jelenik meg, nem egyezik azzal sem számban, sem esetben, hanem mindig egyes nominativusban áll. A lapp nem azt mondja: *ego habeo bonos libros*, hanem: *ego habeo bonus libros*. Ugyanez az általános szabály vonatkozik a magyarokra is, és ezt a mindennapi nyelvhasználatban a magyarok olyan pontosan betartják, hogy ha valaki ehelyett: *Szép könyveket láttam* 'vidi pulcher libros', azt mondaná: *Szépeket könyveket láttam* 'vidi pulchros libros', kisinás sem lehetne a magyar nyelvben. Mégis, ha a főnevet oda kell érteni, vagyis, ha az a kérdés: *Quales libros vidisti?* (mitsodás könyveket láttál?), a feleletben a melléknévnek meg kell egyeznie számban és esetben az odaértendő főnévvel, a válasz tehát: *szépeket* 'pulchros', nem pedig: *szép* 'pulcher'. Ugyanez gyakran előfordul a lappoknál is.

D 90

A KICSINYÍTŐ KÉPZŐKRŐL

A kicsinyítő képzők használata a lappoknál LEEM és GANANDER tanúsága szerint igen gyakori, és nagyrészt ez adja a lapp nyelv eleganciáját. Hiszen ugyanezek a nyelvtanírók azt tanítják, hogy nemcsak az összes főnevet és melléznevet, de a fokozott alakokat is lehet kicsinyíteni. Hogy a magyarok milyen gyakran és milyen elegánsan alkalmazzák a kicsinyítő képzőket? ők maguk tudják a legjobban. MOLNÁR is tanúsítja a grammatikájában. Alig lehet olyan szót találni a magyar nyelvben, amelyet ne lehetne bizonyos hangokkal kicsinyíteni. PERESZLÉNYI pedig a Nagyszombatban kiadott grammatikájában a főnevek és a melléznevek kicsinyítését egyaránt kedveltnek nevezi a magyaroknál.

A lappoknál úgy történik a kicsinyítés, hogy a szóhoz *tzh*-t, illetve a tengeriek nyelvjárása szerint *sh*-t toldanak. A helyesírásról fentebb mondottak alapján és a lappok élő beszédéből rájöttem, hogy ezeknek a betűknek a hangértéke ugyanaz, mint a magyar *ts*-é, illetve *s*-é. És bizony a magyarok is éppen ezeket a hangokat használják kicsinyítő képzőként. És mivel a magyarok ugyanabból a szóból több kicsinyített alakot is tudnak képezni (mint a *Leány*-ból 'puella' *Leánka*, *Leántsa*, *Leánotska* 'puellula'), ezért a magyaroknál nemcsak a hegyi és a tengeri lappok kicsinyítő képzőit találjuk meg, de ezen felül még másokat is, amelyek a LEEM-féle Grammatikájában ugyan nem szerepelnek, de én nem kételkedem abban, hogy a lappok használják őket. Hiszen egyetlen ember igyekezte nem tárhatja fel egy idegen s olyannyira gazdag nyelv minden titkát.

A kutatók mindig komoly érvnek tartották a különböző népek nyelvének egyezése mellett, ha a számnevek némileg megegyeztek. A könyveikből látható, hogy a nyelvek összehasonlítását többnyire a számnevek összehasonlításával kezdték. Tapasztalatból tudjuk, hogy a sok nyelvet ismerő emberek, akik folyékonyan és hibátlanul beszélnek valamely nyelven, ha számolásra vagy számításra kerül sor, önkéntelenül is a saját anyanyelvükhöz folyamodnak, és így mondják a számokat. Mennyire egyeznek meg a lapp és a magyar számnevek? ítélje meg az olvasó a következő vázlatból:

	finmarchiai lappok	magyarok	svédországi lappok
1.	Auft	Egy	Ackt
2.	Gouft	Kettő	Queckt
3.	Golm	Három	Kolm
4.	Nielja	Négy	Nelje
5.	Vit	Öt	Vit
6.	Gut	Hat	Kot
7.	Zhieezhia	Hét	Giegie
8.	Kautze	Nyoltz	Kackze
9.	Autze	Kilentz	Atze
10.	Laagi	Tiz	Lacke

D 92 Ha figyelembe vesszük itt a kiejtési és a helyesírási rendszer eltérését és azt, hogy milyen könnyen alakul át egyik kiejtés a másikká, azt találjuk, hogy a lapp 2 számnév eléggé megegyezik a magyar 2-vel. Továbbá 4, 5, 6 is egybecseng.

A lapp 8 rokon a magyar 9-cel, és a magyar 9 a lapp 8-cal. A magyar 10 Tiz eltér a többiek decemjétől, de ha megfigyeljük, hogy a finnek így mondják az undecim-et Yxi-Toizta, láthatjuk, hogy a magyar Tiz megegyezik a Toizta vagy inkább Toiz szóval (a ta végződés ugyanis inkább svéd, mintsem finn).

A magasabb számnevek kifejezésére, mint 20, a lappok a Gouft laage-t használják: 'bis decem'. A 21-et így mondják: auft goaalmad Lokkai. Vagyis 'unum ad tertium decem' stb. Az, hogy a nagyobb számneveket megannyi szó kombinációjával fejezik ki, eléggé bizonyítja, hogy tizen túl nem könnyen számolnak. Az ezer számnevet pedig egyáltalán nem ismerik. Ha a magasabb számneveket olyan gyakran használták volna, mint a magyarok, úgy vélem, már régen rövidsége törekedtek volna, éppúgy, mint a magyarok, amikor a 20-at Husz-szal fejezik ki. A 21 Huszoney és az 1000 Ezer. A 100 (száz) számnév eléggé megegyezik a lapp Zhioatte vagy Szatte szóval, s még jobban a finn Szád-dal.

Meg kell említenem továbbá ezeknek a számneveknek az egyes számú hasz-

nálatát, ami azt jelenti, hogy valahányszor egy többséget jelölő számnév kerül egy főnév mellé, sem a lappok, sem a magyarok nem teszik a főnevet többes számba, hanem mindig egyes számban marad. Ezért nem mondaná helyesen egy magyar vagy egy lapp: do tibi quatuor libres, Adok néked négy könyveket, hanem így kell mondani: Adok néked négy k ö n y v e t, do tibi quatuor l i b - r u m, noha ez a mód első pillantásra egzotikusnak tűnik is, könnyen belátható, hogy igen ésszerű.

X. §

*A magyar és a lapp nyelv azonos voltát
bizonyítja a névmások, az affixumok és a
szuffixumok, továbbá az elöljárók hasonló
használata*

D 93 Mivel minden nyelvben gyakori, hogy a névmásokat sokféleképpen használják, ezért, ha a különböző nyelvjárásokban a névmások akár csak kicsit is megváltoznak, nagy eltérést okoznak a beszédben. Így az, hogy egy német nehezen ért meg egy dán, nagyrészt onnan adódik, hogy némileg különböző névmásokat használnak.

Míg ugyanis:

	a német ezt mondja:	a dán így ejti:
Ego	ich	ieg
Mihi	mir	mig
A me	Von mir	af mig
Nos	Wir	vi
Nobis	uns	os
Ille	er	han

A lapp, finn, észt, magyar névmások is eltérnek némileg. Mégsem annyira, hogy ne ismerhetnéd fel könnyen a nyelvjárási eltérést. A finmarchiai lappok az ego, tu, ille, nos, vos, illi névmásokat így fejezik ki: mon, ton, son, mii, tii,

sii, a magyarok ellenben így mondják: én, te, ő, mi, ti, ők. A többes számú nos és vos ugyanaz mindkét népnél.

A qui, quae, quod vonatkozó névmásból kétféle van a magyaroknál: a ki és a mi, és mindkettő megvan a lappoknál is. Megőrizték ezeknek a vonatkozó névmásoknak a sajátos használatát is. Ugyanis, ha a qui vonatkozó névmás előtt jelentő főnév helyett áll, a magyarok a ki szót használják, ellenben, ha a főnév, amelynek a qui vonatkozó névmás megfelel, élettelen dolgot jelöl, a mi szócskát használjuk. Helytelenül mondanánk magyarul: mi szól? 'quis loquitur?', hanem így kell mondani: ki szól? és ugyanígy nem mondjuk: ki esett? 'quid cecidit?', hanem mi esett? Ugyanezt a szabályt adja meg LEEM a lapp ki és mi használatára vonatkozóan Grammatikájának 84. és következő oldalain.

A lapp ezh szócska: vagy ahogy a svéd grammatikusok írják: ez vagy egie, azt jelenti: 'ipse', ugyanez az ez szócska a magyaroknál azt jelenti: 'iste'. A svédországi lappok a mo névmást illesztik ennek az egien genitivusa elé, és ezt kapják: Moegien 'ego ipse' 'proprius', és most már biztos vagyok benne, hogy innen származik a magyar magam 'ego ipse'. Egyébként a lappok, miként a magyarok is, a birtokos névmások (meus, tuus, suus) helyett a személyes névmások (ego, tu, ille) genitivusát használják. Ez azonban csak azokra az esetekre érvényes, amelyekben a birtokot oda kell érteni. Ha ugyanis a birtok külön ki van téve, mint: liber est meus, akkor a meus birtokos névmás helyett nem használhatjuk az ego névmás genitivusát, hanem a liber főnévből kell birtokos alakot alkotnunk, bizonyos szócskák hozzáillesztésével. Ez mindjárt világos lesz.⁽²²⁾

A BIRTOKOS SZUFFIXUMOKRÓL

A lapp nyelv szépsége és kifejező ereje teljességgel a toldalékszócskák helyes használatában rejlik. E szócskák a nyelvet tanulók számára alig leküzdhető nehézséget jelentenek, mivel nemcsak a névszókkal, hanem az igékkel, sőt a határozószókkal is sűrűn alkalmazzák őket. Bizony, a grammatikusok sem csekély nehézségekkel találják magukat szemben, amikor ezeknek a suffixumoknak a használatát, a változatosságát és a különbözőségét próbálják szabályokba foglalni, ezért más és más utakon, más és más megfigyelésekből igyekeznek eljutni ugyanahhoz a célhoz. LEEM úr röviden végez ezzel az üggyel, a dolog fontosságához képest talán túlságosan is röviden. Azt mondja ugyanis: „A meus, tuus, suus, noster, vester, illorum birtokos névmásokat úgy kell kifejezni, hogy a megfelelő esetben és már megállapított számban álló névszóhoz a következő szócskákat illesztjük: -am, -ad, -es, -oemek, -oedek, -oések. Ha a névszó dativusban van, a következő szócskákat fűzzük hozzá: Assam, assad, asse, assamek, assadek, assasek.” És ezzel bevégezte az összes mondanivalóját a birtokos névszókról.

Másként van ez a magyaroknál, akiknél a nyelvtan legnagyobb részét mindig a birtokosok magyarázata tölti ki, noha az első személyű birtokost olykor úgy

képezzük, hogy az -ám szócskát illesztjük a névszóhoz, mint pater meus (atyám), ez azonban nem érvényes általánosan, a névszó abszolút végződése szerint néha -em, néha -om, néha -im szócskát kell odailleszteni. S épp így, noha a második személyű birtokos kifejezésére néha az -ád szócskát kell odatenni, mint: pater tuus (atyád), néha mégis az -ed-et vagy az -od-ot, ismétcsak a névszó abszolút végződése szerint. A suus harmadik személyű birtokos névmás kifejezésére azonban már a-t, e-t, i-t tesznek a névszóhoz. Ugyanez a helyzet a többes számú birtokosokkal is, tudniillik a noster, vester, illorum is. Ezeknek a kifejezésére teljesen különböző suffixumokat használunk, részben az abszolút névszók más-más végződése, részben a személyek különbözősége, részben a számok eltérése miatt. A magyarban ugyanis négy esetet kell tekintetbe venni a birtokosoknál.

- D 96
1. Ha a birtokos és a birtok is egyes számú, mint pater meus.
 2. Ha a birtokos egyes számú, a birtok többes számú, mint patres mei.
 3. Ha a birtokos többes számú, a birtok egyes számú, mint pater noster.
 4. Ha a birtokos és a birtok is többes számú, mint patres nostri.

Minden egyes esetben más szócskát kell odailleszteni, és ha egy jól kiművelt nyelvet tételezünk fel, ezeknek természettől fogva különbözőknek kell lenniük. Így:

1.	meus	pater	<u>atyám</u>	tuus	<u>atyád</u>	illius	<u>atya</u>
	mei	patres	<u>atyáim</u>	tui	<u>atyáid</u>	illius	<u>atyái</u>
	noster	pater	<u>atyánk</u>	vester	<u>atyátok</u>	illorum	<u>atyok</u>
	nostri	patres	<u>atyáink</u>	vestri	<u>atyáitok</u>	illorum	<u>atyáiok</u>

Más névszók, amelyek másként végződnek, mint az atya, más szócskákat kapnak suffixumként, de a rövidség kedvéért mellőzöm ezeket.

Amíg a magyaroknál ilyen sok és sokféle odaillesztendő szócska szerepel a birtokosok képzésében, addig a lappoknál nagyon kevés ilyen van, és azok is mindig ugyanolyanok és nem változnak. Arra kell ebből következtetni, hogy a lappoknál e suffixumok nagyrészt kivesztek, csupán kevés maradt meg, és ezeket válogatás nélkül minden névszóhoz mindig ugyanabban az alakban illesztik hozzá. Ha pedig azok a suffixumok, amelyekben a magyarok a lappokhoz képest bővelkednek, természettől fogva sohasem léteztek a lappoknál, akkor bizonyosan a magyarok vezették be őket a jó hangzás és az alkalmasabb kifejezés kedvéért, annyi évszázadon át jelesen művelve anyanyelvüket. Hogyan is? az a gyanúm támadt, hogy azért lehet az, hogy több és többféle suffixum szerepel a magyar nyelvtanokban, mint a LEEM-félében, mivel a magyar nyelvtanok mesterei az anyanyelv szellemét mélyen ismerve, és a különféle magyar kifejezésmódokat gyermekkoruktól elsajátítva, ezenkívül bőségesen ellátva a

D 97

régebbi és az újabb írók könyveivel,* a szuffixumoknak ezt a különbözőségét alaposabban áttekintették és nem tartván megvetendőnek, grammatikáikban részletesebben foglalkoztak vele. Érthető, hogy eképp ezt ők könnyen megtehették, míg egy külhoni sohasem képes rá, kivált, ha könyvei sincsenek hozzá.

AZ IGEI SZUFFIXUMOKRÓL

LEEM úr helyesen ismeri fel, hogy az igékhez is kapcsolódnak szuffixumok, és maguk is valamilyen módon birtokossá alakulnak át. Ezért ezt a tételt a 105. és következő oldalakon bővebben is kifejti. Azt mondja, hogy általában az történik a kérést, óhajtást, megbízást jelentő igéknél, mint a latinoknál, ha ut szócskával szerkesztjük őket, például rogo, ut des, mondo, ut eas. Ezekben az esetekben az ut kötőszó elmarad a lappban, és a des vagy eas, igét második személyű szuffixummal szerkesztjük. Az, hogy milyennek kell lennie e szuffixumnak, csodálatosan csavaros: legtöbbször a második személyű parancsoló módhoz hozzátéve valamit jön létre. De ezt az általános szabályt sok kivétellel korlátozza, tudniillik az igék végződése szerint kijelentő mód jelen idő első, D 98 második és harmadik személyben, továbbá magának a parancsoló módnak a végződése szerint. A magyarok nem csupán a kérést, óhajtást, megbízást jelentő igéket, de a lehetőséget kifejező, továbbá az illik és a kell igéket is teljesen úgy szerkesztik, mint a lappok. Tudniillik az ut kötőszót (amit a latinok a legtöbbször kitesznek) elhagyják, és a következő igékhez valami odaillő szuffixumot illesztenek, így például: decet: ut ego videam (illik látnom), mintegy: decet videre me. Azt, hogy me, azt az -om szuffixummal fejezik ki, (illik látnod) decet videre te, azt, hogy te, az -od szuffixummal fejezik ki, stb. Csekély fáradsággal hasonlókat lehet képezni a főnévi igenevekből, amint ezt a magyar nyelv-
tanokban igen világosan kifejtik.

A HATÁROZÓI SZUFFIXUMOKRÓL

Kétféle határozószó fordul elő ebben a nyelvben: az egyiket előjárószónak nevezhetnénk, mivel a szó előtt áll, és különféle eseteket vonz. A másikat a szóhoz kapcsolódik, és egy szóvá olvad vele össze. Nem is természetük alapján hívják őket előjáróknak, legfeljebb azért, mert egyenértékűek azokkal a szócskával, amelyek más nyelvekben az előjárószók.

* Köztük méltán említhető SZÉKELY Istvánnak Krakkóban 1558-ban kiadott műve: *Krónika ez világnak jeles dolgairól*, HELTAI Gáspár *Chronica az Magyaroknak dolgairól* (Kolozsvárt, 1575-ben), MARCUS AURELIUS- és Hugo GROTIUS-fordítás a leghatalmasabb svéd király költségén. HALLER gróf *Telemakus*-fordítása. Továbbá: Emin. S. R. E. PÁZMÁNY kardinális sokféle műve. KÁLDY Biblia-fordítása. (Nagyszombatban, in folio) ESTERHÁZY Pál: *Altar Marianus* (in Fol.), LISZTI: *Magyar-Márs...* (in fol.) ZRÍNYI: *Szigeti veszedelem*. Kisebb költők: Gyöngyösi, Révai, Balassa, Rimai és mások.

Az előbbiekhez, vagyis a valódi előjárókhoz a magyarok is, a lappok is -am, -ad stb. szócskákat szoktak hozzátoldani, és ezek mutatják meg, hogy milyen személyű és számú névmáshoz tartozik az előjárószó, például a post: magyarul: után, ha azt akarom mondani: post me, akkor az után határozószóhoz az egyes szám első személyt jelölő am szócskát teszem hozzá, és azt mondom: utánam. A mellett (penes) egy -em hozzátoldásával mellettem (penes me) lesz. De itt is meg kell jegyeznem, hogy mint feljebb említettem, több szuffixum-szócskájuk van a magyaroknak, mint a lappoknak.

D 99

AZ ELŐJÁRÓKRÓL

A legtöbb nyelvben léteznek előjárók: a, ab, ex, cum, in, de, stb. Ezeknek az előjáróknak a magyar és a lapp nyelvben bizonyos szuffixumok felelnek meg, amelyek a névszókhoz kapcsolódnak. És ide tartoznak azok az esetek is, amelyeket a legtöbb grammatikus ablativusoknak nevez, és amelyeket én az előbb a névszók ragozásánál szándékosan mellőztem. LEEM ugyanis azt mondja, hogy a Rakadusa (oratio) szó ablativusban Rakadusain vagy Rakadusast lesz, és az -in és -st szócskák természetüknél fogva megfelelnek a cum és ab előjáróknak, mintha azt mondanád: cum oratione, ab oratione. Ugyanezeket a szuffixumokat a svéd grammatikusok különböző esetvégződéseknél tartják. Ezért látod azt, hogy náluk a szokásos hat eseten kívül locativus, mediativus, factivus, nuncupativus, penetrativus, instructivus, stb. is szerepel. LEEM úr így magyarázkodik: Míg a latinoknál némelyik előjáró más esetet vonz, ha nyugalmi állapotot jelöl és mást, ha mozgást jelöl, a lappoknál a szavak nem kerülnek különböző esetekbe, csak kissé megváltozik a végződésük. S hogy mindezt megtalálni a magyaroknál is, egyetlen példából is világos. A magyar ember ugyanis azt mondja: lignum: fá, a ligno: fától, ex ligno: fából, de ligno: fáról, cum ligno: fával, pro ligno: fáért, ad lignum: fához, apud lignum: fánál, supra lignum: fára, super ligno: fán, in ligno: fába⁽²³⁾, in lignum: fában,⁽²³⁾ in lignum mutatus: fává.

XI. §

A magyar és a lapp nyelv azonos voltát bizonyítja az igeragozás és a segédigék

Ami az igeragozás számát, rendjét, módjait, időit és ezek képzésmódját illeti, D 100 az inkább a nyelvtanírók szellemességétől, mintsem a nyelv szellemétől függ, és ezért érthető, hogy a különböző grammatikusok különböző módon tárgyalják e dolgokat. LEEM úr az igéknél a következő időket veszi fel: jelen, folyamatos múlt, befejezett múlt, két plusquamperfectum és jövő, ez összesen hat. FIELSTRÖM úr: két jelen idő, továbbá két folyamatos múlt, befejezett múlt, plusquamperfectum és jövő, összesen hét idő. MOLNÁR a *Grammatica Ungaricában*: első és második jelen idő, első és második folyamatos múlt, első és második és harmadik befejezett múlt, első és második plusquamperfectum, és végül jövő, azaz tíz idő. A LEEM által felsorolt idők részben egyszerűek, részben összetettek, mégpedig főigéből és valamely segédigéből.

AZ IGÉK EGYSZERŰ IDŐIRÓL

LEEM úr azt tanítja, hogy a jelen idő első személye -om-ra, vagy -am-ra, néha -im-re végződik. FIELSTRÖM úr a grammatikájának 57. oldalán ezt mondja: „A jelen idő -am vagy -om végződése csak az angermanniai nyelvjárás sajátossága, D 101 a többiek ezt a végződést -ab-ra változtatják, a lulenseiek pedig -af-ra v. -of-ra.” Ezután ezeknek a végzéseknek az egyeztetésén fáradozik.

A magyar igeidőkről a következőket kell elmondanom. Ha az ige tárgya határozott, akár ki van téve, akár oda kell csak érteni, az igék -om-ra avagy -em-re

végződnek. Mint: Tudom a Magyar nyelvet (scio linguam Ungaricam). Ellenben ha az igét határozatlanul szerkesztjük, határozott tárgy nélkül, és azt oda sem lehet érteni, az -om vagy -em végződés -ok-ra vagy -ek-re változik, pl. Scio Ungarico (Tudok Magyarul). Ezt a törvényt egyetlen magyar sem szegheti meg. Ennek az alkalmazásával FIELSTRÖM úr is könnyebben megszabadulhatott volna attól a gondtól, hogyan egyeztesse a luleiek -of végződését a többiek -om-jával. A magyaroknál figyelembe kell venni azt is, hogy nem csak a jelen idő -om, -ok vagy -em, -ek végződéseit, de szinte az összes időben és az összes személyben a végzódéseket valódi suffixumoknak kell tekinteni. A magyarok ugyanis feltételezik, hogy minden idő és személy töve a kijelentő mód jelen idő egyes szám 3. személye, és ugyanezt teszi az összes grammatikus, aki keleti nyelvekkel foglalkozik. GANANDER is a kijelentő mód jelen idő egyes szám 3. személyét veszi fel a többi idő töveként. De FIELSTRÖM helytelenül a főnévi igenevet, és LEEM úr még helytelenebbül a parancsoló módot veszi fel. A világosság kedvéért: a magyarok azt mondják: él, ád, nyal (vivit, dat, lambit) és ezekből képezik a többi időt és személyt, különböző suffixumokat kapcsolva hozzájuk a különböző személyeknek megfelelően. Ha azt akarják mondani: vivo, akkor az él szóhoz -ek suffixumot kapcsolnak, és ez lesz: élek, de meghatározatlanul. Ha azt akarják mondani: do, az ád szóhoz az első személy -om suffixumát kapcsolják (ha a tárgyat oda kell érteni), és az lesz: adom (do), tudniillik ezt vagy azt a dolgot, és így tovább a többi személynél is. A magyaroknál pedig, az előző paragrafusban felsorolt okokból, több ilyen suffixumot találhatni, mint a lappoknál. Ha pedig valakinek a jelen idő első személyét adják meg, az is könnyen átteheti az igét harmadik személybe, hogy megkapja a többi alak tövét. Tudniillik nem kell mást tennie, mint levágni az utolsó -am, -ok, -em, -ek szótagot, s ami marad, az az összes idő és személy töve. Ez a teendő, ha valaki össze akarja hasonlítani az Elenchusban fentebb általam idézett lapp igéket a magyar igékkel. Azt fogja látni, hogy noha az igék végződése néha eltér, ha első személyben állnak, nem tér el, ha kikeressük (az előbb említett módszerrel) a harmadik személyt, vagyis magát a tövet. A lapp azt mondja: élam (vivo), a magyar élek (vivo), ezek különböznek. De ha a tövet keressük, az mindkettőnél: él (vivit), vagyis nem maguk az igék különböztek, csak az -om és az -ek suffixum.

D 102

Senki se ütközzék meg azon, hogy ezzel a módszerrel keresve az ige harmadik személyét, az általában mássalhangzóra végződik, holott LEEM szerint a második és harmadik személy végződése többnyire magánhangzó. Figyelembe kell venni, hogy a magyaroknál is magánhangzó, ha akár kiteve, akár odaértve ott van egy tárgy. Azt mondjuk: vivit (határozatlanul) él, de ha ott van egy tárgy: éli pl. a világát (vivit deliciosam vitam). Egyébként FIELSTRÖM úr a 62. oldalon felhívja a figyelmet arra, hogy „A jelen idő harmadik személyében a déli nyelvjárás a legtöbb igenél elnyeli a magánhangzót.” S mi történik akkor, ha minden lapp a magyarok szabályát követve, ezt a magánhangzót bizonyos esetekben elnyeli, más esetekben kiejti, aszerint, hogy az ige határozott vagy határozatlan

értelemmel áll-e? A folyamatos múlt LEEM-nél -im szótagra végződik. MOL- D 103
NÁR-unknál a folyamatos múlt idők összetettek, de az első befejezett múlt -ék-re
vagy -ém-re végződik, s ez utóbbi igen közel áll az -im hangzásához.

A parancsoló módnak a magyaroknál, a lappoknál is teljességgel eltérő vég-
ződéseinek vannak. Mégis, a magyaroknál a parancsoló módok nemigen végződ-
nek magánhangzóra, hanem inkább kemény kiejtésű mássalhangzóra, amelyek-
nek a kimondásához egy magyarra vagy egy lappra van szükség. Így: olvass lege,
félly time, adgy da, őrezz custodi, tarts tene. Ezekhez az imperativusokhoz
LEEM és a svéd nyelvtanírók általában hozzátoldanak egy magánhangzót, azt
hiszem azért, hogy könnyebben ki tudják ejteni. FIELSTRÖM azonban figyel-
meztet arra, hogy az utolsó magánhangzót a déli nyelvjárásban elnyelik, és így
mondják: gol (hallj), borr (egyél), dack (tegyél), ropp (nyiss ki). Ezért ebben a
nyelvjárásban a parancsoló módok teljesen magyarosak.

A jelen idejű főnévi igenév a lappoknál t-re, a magyaroknál i-re végződik, és
mindkét népnél szuffixumok segítségével különböző számokban és személyek-
ben állhat, mint az előbb említettem. A gerundiumot LEEM -diin-nel képzik:
logadoediin (legendo), a supinumot -shiet-tel vagy -set-tel, mint logashiet, vagy
logaset (lectu).

FIELSTRÖM úr azt mondja, hogy a lappok mindkettőt an-nal képzik, mint
jackeman (credendo, creditu). A magyaroknál némelyek gerundiumnak, néme-
lyek melléknévi igenévnek nevezik azt, ami -án-ra vagy -én-re végződik. Látván
(videndo, videns), ez a végződés inkább megegyezik a svédországi lappal. De a
jövő idejű melléknévi igenevet a magyarok -andő, [sic], -endő-vel képezik, mint
látandő, [sic], és ez megegyezik LEEM gerundiumával. Egyébként a lectus,
lectum (olvasott) ismétcsak teljesen megegyezik a lappal.

A SEGÉDIGÉKRŐL

D 104

Ismert dolog, hogy az összetett időket főigéből és valamilyen hozzákapcsolt
segédigéből képezzük. Ilyen idők a lappoknál a befejezett múltak, a plusquam-
perfectumok és a jövők. A jövő idő képzéséhez a kalkam (debeos) segédigét
használják, magyarul ezt úgy mondják: kell (debet) és ez igen közel áll a dán és
svéd dialektushoz, hiszen a jövő idő kifejezésére ők is a debeo segédigét hasz-
nálják.

Jeg skal giore det (Ich soll dieses machen. Nekem ezt kell tennem). A ma-
gyarok ennek az időnek a képzéséhez a fogok, fogom segédigét használják, azaz
capio, incipio, innen, hogy: fogok tselekedni, mintegy (iam incipio facere, azaz
faciam, perfaciam). Máskor a jelen idejű kijelentő módot használjuk a meg
szócska elétételével, mint: meg-tselekszem (faciam). A többi időben a lappok a
vagyok (em) segédigét használják. Hogy ennek az igének a magyar segédigével
való egyeztetését megmutassam, LEEM alapján ideírtam az ige teljes ragozását:

sum, es, est
eram, eras, erat
fui, fuisti, fuit
fueram, fueras, fuerat

sim, sis, sit
essem, esses, esset
esto
esse

lem, lek, lé
leigyém, leigyék, lei
lem lémátz, lek lémátz, lé lémátz
leigyem lémátz, leigyék lémátz, lei
lémátz
lézsam, lézsak, lézsa
liftsém, liftsék, liftsé
lég
let

A magyaroknál

lészek, lészesz, lészem
lök, lövék, löl, lél, lövel, lön, len
löttem, lettem, löttél, lettél, lött, lett
lett legyek, lett légy, lett légyen
legyek, legy, legyen
lenném, lennél, lenne
légy
lenni
lött vagy lett

tulajdonképpen azt jelenti: fio, fis, fit
eram, eras, erat
factus sum, es, est
factus fueram, fueras, fuerat
sim, sis, sit
essem, esses, esset
esto
esse
melléknévi igenév

D 105

Ha csak kicsit is megváltozott kiejtést veszünk figyelembe, világossá válik, hogy ezek az igék szépen megegyeznek egymással. Maga LEEM is megerősíti, hogy figyelembe kell venni a kiejtést, midőn Grammatikájának 387. oldalán azt mondja, hogy a lifzhjim vagy liftsém szót egyesek livlim-nek vagy livlém-nek ejtik. A parancsoló mód mindkét népnél egyforma. Ezen felül, ha egy magyar ember felfigyel arra, hogy a magyar befejezett múltat (lettem, lettél, lett) sehogy sem lehet szabályosan levezetni a jelen idő harmadik személyéből (lészen), és még kevésbé a vagyok igének (ami a magyaroknál sum-ot jelent) a harmadik személyéből, akkor azt hiszem, helyeselni fogja a feltevésemet: a magyaroknál kiveszett a lem ige jelen idejű használata, és mára csak a befejezett múlt maradt meg: lettem.

Ami pedig a lappok befejezett múlt időit illeti, egy felettebb fontos megfigyelést fűzök hozzá. LEEM-nél ezek az idők mindig összetettek, mégpedig a főige jelen idejéből és a lem segédigéből. Így pl. az addom (do) múlt ideje dedi (lem addom). A magyaroknál a II. befejezett múlt nem összetett alak, hanem a kijelentő mód, jelen idő harmadik személyéből képezzük, szabályosan, egy -tam, máskor -tem szótag hozzátételével. Így a magyaroknál: adom (do), ád (dat), adtam (dedi), adatom (dor), adatattam vagy összevonva adattam (datus sum). Ezek a végződések LEEM Grammatikájában nem kerülnek elő az igeragozásnál, de részletesen tárgyalja az összeset a képzett igéknél.

Így LEEM a 309. oldalon azt mondja, hogy a logam (olvasok) igéből származik a logatam, a logatalam-ból a logataddam, a lokkalam-ból a lokkaladdam. A rattasam-ból (rontok) származik a rattasaddam, a laanam-ból (kérek) laanotam, stb., stb., s LEEM azt mondja, hogy ezeknek a jelentése többnyire ugyanaz, mint az alapigéé. Én, aki tudom, hogy a lapp nyelvben a szavak jelentését már néhány hang hozzátétele is megváltoztatja, alig hinném, hogy ezek szinonímák lennének. A magyarok biztosan az alapigék befejezett múltjának tartanak ezeket a képzett igéket. És bár elismerem, hogy a lappoknál gyakoribbak az összetett befejezett múltak, hiszen önként kínálkoznak képzésük egyszerűségénél fogva (a lem segédigét kell a jelen idejű alakhoz hozzátenni), mégis meglehet, hogy a magyarokhoz hasonlóan náluk is vannak egyszerű múlt idők, csak már ritkábbak, és a külföldi nyelvtanírók ezeket a képzett, és jelen idejű igékkel egyenértékű alakoknak tartották. Ha ez igaz, akkor a magyar igeragozások teljesen megegyeznek a lapp igeragozásokkal.

Eközben nem szabad elhallgatnunk az igék tagadásának egyedülálló, sajátosan lapp módját. A tagadó értelem kifejezésére a lappok a lem segédige tagadó alakját használják, és némileg megváltoztatják a főigét is. Sőt, az én, te, ő névmásokat is másképp ejtik tagadó értelemben. Bevallom, ezen a ponton a lappok megelőzik a magyarokat, hiszen csak náluk van meg ez a különlegesség. De mivel ugyanannak a nyelvnek az egyes, egymástól elszakadt népeknél különböző sorsa van, a sok évszázados különülésnek természetes következménye, hogy az egyik népnél sok minden elevenen megmarad, ami a másikból használat híján eltűnt. És ha hosszú idő eltelte után e népek összehasonlítják a nyelvüket, bizony fájó szívvel ismerik fel, mit őriztek meg és mit veszítettek el. Bárki átláthatja ebből, hogy ez mily igen fontos mindkét nyelv ékesítéséhez és eredeti fényének újbóli felragyogtatásához.

Végül, ami a meditatív, az inchoatív és a diminutív stb. igéket illeti, ezekben a lappok oly mértékben megegyeznek a magyarokkal, hogy a legragyogóbban bizonyítható a két nép nyelvének azonossága. Ha a magyaroknak rendelkezésére áll majd a LEEM-féle nagy szótár, a tulajdon szemükkel láthatják, a tulajdon kezükkel tapinthatják nyelvüket benne. Hiszen LEEM úr minden más szótárírónál szorgalmasabb és készségesebb a képzett igék felsorolásában; művében minden egyes igető után hosszasan sorakoznak az ezer féle-fajta képzett igék. A magyar ember tüstént látja majd, hogy a meditatív lapp igék valódi magyar igék. A kezdőigék ismét magyarosak, a gyakorítókat is teljesen úgy használják, mint a magyarok. Látni fogja továbbá, hogy az összes igének, az igetöveknek éppúgy, mint a meditatív, a kezdő-, a gyakorító stb. alakoknak a befejezett múltja teljesen magyaros. Minden egyes ilyen igének a jelen idejű szenvedő alakját, továbbá a folyamatos múltbeli szenvedő alakját pontosan a magyar szabályok szerint képzik és fejezik ki. Ráadásul semmi más nem kellene ahhoz, hogy állításom igazságát bebizonyítsam a magyaroknak, mint hogy azt javasoljam nekik: pillantsanak bele az oly sokszor dicsért szótárba. Mivel pillanatnyilag ez nem lehetséges, példaképpen álljon itt csupán három szótó, származékaival

együtt. Ezeket a lapp szótárból írtam ide, magyar helyesírással, és ki-ki követhet belőlük a mű többi részére. Rögtön kezdetnek vegyük azt az ígét, hogy:

ADDAM

adok, ajándékozok, osztok, gazdagítok

addagódam
addósztuvam

adni kezdek
adni óhajtók
adó (személy)

adde

adás

addem

adomány, ajándék

addaldak

ugyanez

addaldás

ajándékocska

addaldagats

kis dolgot adok

addósztam

ugyanez

addesztésztam

gyorsan adok

addelam

lassan adok

addelesztam

kis dolgot adok gyorsan

addasztalam

ugyanez

addasztadam

néhányszor gyorsan kis dolgokat adok

addaladdam

adatok

addetam

adható

addeteigye

adott

addetatte

Továbbá

ÁLAMOS

nyilvános, nyilvánvaló

álmosztam

világossá teszem, szem elé tárom

álmosztesgodam

szem elé kezdem hozni

álmosztóbme

szem elé tárás

álmosztésztam

kissé feltárom, előhozom

álmosztalam

néhányszor feltárom, előhozom

álmosztadam

ugyanez

álmosztattam

engedem, hogy szem elé kerüljek

álmosztam

megtekintésre ajánlom magamat

álmosztuvam

megjelenek

álmosztubme

megjelenés

álmosztusza

ugyanez

álmotam

világossá tenni, közlésteszem, közlöm

álmotesgodam

világossá kezdem tenni

álmotébme

világossá tétel, érthetővé tétel

álmotésztam	csak kicsit teszem világossá	
álmotalam	gyakran egyiket a másik után teszem világossá	D 109
álmotadam	ugyanez	
álmotattam	világossá tétetek valamit	
álmotatte	méltó arra, hogy világossá tegyék	

Hasonlóan

ÉLLAM	élek	
éllegódam	élni kezdek	
élesztuvam	élni óhajtok	
éllezt	élő	
éllem	élet	
éllemus	élelem	
éled	az élet ideje	
éllalam	rövid ideig élek	
élasam	valamiképpen élő	
élaseigye	valamiképpen élő	
életam	éltet	
életeigye	éltető	
életatte	élelemnek alkalmas	
élatak	a tarándszarvasok táplálkozási helye	
éllam	éledek, élni kezdek	
éllanam	ugyanez	
éllanésztam	kissé feléledek	
éllanaddam	egyre jobban feléledek	
éllatam	felélesztem, éltetni kezdem	
éllanattam	ugyanez	
éllanatte	valami élővé tehető	
éllatésztam	kicsit teszem élővé	
élletalam	azon fáradozom, hogy élővé tegyem	
éllataddam	ugyanez	D 110
élaszkam	újraéledek	
élaszkésztam	kissé újraéledek	
élaszkattam	újraélesztek	
élaszkatte	újraélesztő	
élaszkattemettosz	feléleszthetetlen	

Ezenkívül sok olyan tőszót is találnak majd a magyarok ebben a LEEM-féle szótárban, amelyeknek ma már csak a származékai élnek a nyelvünkben, maguk

a tövek kivesztek. Látni fogják, hogy a lappok könnyedséggel használnak sok olyan származékszót, amelyeket a mai magyar nyelvben új alkotásoknak tekintenénk, holott igen régiek. Észreveszik majd, hogy a legtöbb három szótagú igénk a lappoknál két szótagból áll; és ebből az következik, hogy csaknem minden igének a jelen idejű harmadik személye, amely a többi alaknak a töve, természettől fogva egy szótagú. Ezt pedig a magyar nyelv szelleme joggal követeli saját magának. Hanem, ha mindezeket bővebben kifejteném, munkám túlságosan is hosszúra nyúlna. Engedek hát az idő sürgetésének, és befejezem az írást, ám előbb még felidézem némely híres szerző vélekedését, akik a magyar és a lapp nyelv egyezését már előttem is megerősítették. Megérti ebből az olvasó, hogy az állításom nem mai keletű, és nem is egyedül az én eszemben ötlött fel. Ez pedig érv lesz mondandóm igazának megerősítéséhez.

[XII.] UTOLSÓ §

A magyar és a lapp nyelv azonos voltát megerősíti némely neves szerző vélekedése is

Noha Finmarchiából visszatérvén illő szerénységgel tagadtam, hogy ért- D 111
ném a lappok beszédét (tudniillik ez a hír terjedt el), ugyanakkor azonban azt
állítottam, hogy a magyar és a lapp nyelv azonos. Hanem ezt csakis valami
írásművel lehet bebizonyítani, különösen azoknak, akik egyik nép nyelvében
sem járatosak. Ezért T. HELL atya kezdeményezésére és számos tudós ember
buzdítására efféle művet kívántam írni, hogy aztán alávessem a koppenhágai
Királyi Tudós Társaság szigorú ítéletének, majd Koppenhágában kinyomtas-
sam. S hogy ezt összeállíthassam, többen is felajánlották segítségüket a szüksé-
ges könyvek beszerzésében. Ígéretüket éppily serényen teljesítették is. Ígyhát
hamarosan bőséggel el voltam látva nemcsak lapp, de finn, észt, stb. nyelv-
tanokkal és szótárakkal is. Ráadásul hozzájutottam egynémely híres szerző mű-
véhez is, amelyekben a magyar, valamint a finn és a lapp nyelv egyezését ha
nem is bizonyítják, de világosan állítják. Így ezen a téren nem követelhetem
magamnak a felfedezés dicsőségét, de talán az érdemem lehet a bizonyosság
és a bizonyítás. Bárhogy legyen is: véleményüket ebben a §-ban foglalom össze.
Felsorolom még azoknak a kiváló férfiaknak a neveit is, akiknek a jóvoltából
hozzájutottam a mondandómra nézvést oly fontos művekhez. Ezt pedig azon
célból teszem, hogy irántuk érzett hálámnak valahogy nyilvánosan is kifejezést
adhassak.

Az első helyen kell megemlítenem köztük von THOTT gróf úr excellenciáját, D 112
a királyi udvar első miniszterét, a Királyi Tudós Társaság elnökét. Azonkívül
ugyanis, hogy neki köszönhetem a LEEM-féle szótárt és grammatikát, megis-

mertetett ifjabb Olaus RUDBECKnek a Specimen Usus Linguae Gothicae c. művével, amelyet Uppsalában adtak ki 1717-ben. Ennek a 77. oldalán a neves szerző kiigazítja WOTTONIUS-t, aki azt állítja: „az észti és a lett nyelv a finn nyelvnek a dialektusai, a magyar ellenben teljesen eltér minden európai nyelvtől”. Azt írja ugyanis: „Kijelenthetem, hogy ez a neves férfiú nem vizsgálta meg kellő alaposággal a magyar nyelvet, és nem vetette össze a finnel, hiszen jómagam olyan szoros egyezést találtam a magyar és a finn nyelv közt, hogy joggal nevezhetnénk őket rokonoknak.” S hogy ez világosabb legyen, szeretnék bemutatni itt néhány, mindennap használatos szót, amely kevésbé van kitéve a változásnak és a kiveszésnek. Ezekből kiderül a magyar nyelv egyezése a finnel. Ilyenek:”

Latin	Finn	Magyar	Latin	Finn	Magyar
<i>Nubes</i>	Pilwi	Felhő	<i>Cor.</i>	Sydan	Sziv
<i>Glacies</i>	Jææ	Jég	<i>Crus</i>	Saari	Szár
<i>Pruina</i>	Hærme	Harmat	<i>Sanguis</i>	Veri	Vér
<i>Hyems</i>	Tolwi	Tél	<i>Fel</i>	Soppi	Epe
<i>Nox</i>	Yö	Éj	<i>Pulmo</i>	Tædyt	Tüdő
<i>Caput</i>	Pææ	Fő	<i>Hepar</i>	Maxa	Máj
<i>Os</i>	Suu.	Száj	<i>Lachryma</i>	Kyne	Köny
<i>Gingiva</i>	Ikenæ	Iny	<i>Vivus</i>	Elævenin	Eleveny
<i>Manus</i>	Kæsi	Kéz	<i>Vita</i>	Eleme	Élet
D 113 <i>Animal</i>	Elein	Állat	<i>Radix</i>	Juuri	Gyökér
<i>Secale</i>	Ruis	Ros	<i>Arbor</i>	Puu	Fa
<i>Butyrum</i>	Woi	Vaj	<i>Mane</i>	Aamu	Hajnal
<i>Orum</i>	Muna	Mony	<i>Cardo</i>	Sarænæ	Sark
<i>Piscis</i>	Cala	Hal	<i>Peritus</i>	Tietos	Tudós
<i>Aqua</i>	Vezi	Viz	<i>Fur</i>	Waras	Orv
<i>Zona</i>	Wye	Öv	<i>Socer</i>	Appi	Ipa
<i>Sera</i>	Lucku	Lakat	<i>Socrus</i>	Noppi	Nap
<i>Lapis</i>	Kiwi	Kő	<i>Gener</i>	Vævy	Vő
<i>Carbo</i>	Sysi	Szén	<i>Nurus</i>	Minia	Meny
<i>Virga</i>	Vitza	Veszsző	<i>Orphanus</i>	Orwoi.	Árva
<i>Puteus</i>	Caiwo	Kút	<i>Vimen</i>	Vitzaus	Veszsző
<i>Cornu</i>	Sarwi	Szarv	<i>Palus dis</i>	Suuo	Tó
<i>Sagitta</i>	Nuoli	Nyíl	<i>Armus</i>	Lapa	Lapitzka
<i>Hirundo</i>	Pæskinen	Fetske	<i>Crepida</i>	Toffeli	Tzipelő
<i>Passer</i>	Warpui	Veréb	<i>Pica</i>	Haracka	Szarka
<i>Pediculus</i>	Tæi	Tető	<i>Foramen</i>	Lauku	Lyuk
<i>Folium</i>	Lethi	Levél	<i>Focus</i>	Totto	Tűz

Eddig RUDBECK. S noha ezen a helyen a magyart a finnel veti össze, a 83. oldalon azt is írja, hogy a finn egyezik a lappal és dicséri SCHEFFER-t, aki ugyanezt állítja. Ebből nyilvánvaló, hogy mindezek a nyelvek megegyeznek. Egyébként a magyar szavakat, melyeket jobb híján MEGISSERUS és CALEPINUS szótárából vett, és igencsak hibásan írt, a megfelelő helyesírás szerint kijavítottam.

Sokkal választékosabban szól ugyanerről a dologról a neves IHRE, a Glossarium Suio-Gothicum szerzője, melyet Uppsalában 1769-ben adtak újból ki. Ehhez a műhöz a kiváló von LUXDORFF konferencia-tanácsos úrnak a jóvoltából jutottam hozzá. Ez a szerző az előszóban így ír a finn és a lapp nyelvről: „Végezetül hátra van, hogy néhány szót ejtsek a finn nyelvről és a vele legközelebbi rokonságban lévő lappról.” Ezután rámutat arra, hogy a finn nyelv sokkal régebbi, mint a gót, hiszen az utóbbit ODIN hozta be először e földekre. Az északi országok őslakói szerint a finnek és a lappok, akik pedig hun eredetűek: „Azt hiszem ugyanis, hogy másképp nehezen magyarázható (úgymond) az a feltűnő rokonság, ami a magyar és a finn nyelv közt megfigyelhető. Ez oly nagyfokú, hogy biztos forrásból tudom, hogy abban a háborúban, amit a minap viseltünk Németországban, néhány finn nemzetiségű katona elvetődött Magyarországra, és rövid időn belül szót tudott váltani az ország lakosaival.” Ezt a rokonságot megfigyelte előttem már a kiváló LEIBNITZ úr is, és nyomában EGENOLPHUS és mások is. Különösen ragyogó finn–magyar szójegyzéket szerkesztett a jobb sorsra érdemes Joannes VELIN úr, az åboi akadémia dísze. Ő ugyanis kigyűjtötte a MOLNÁR-féle magyar szótárból azokat a szavakat, amelyek megfigyelése szerint megegyeznek a finnekkel, és ezek több oldalt töltenek meg. Röviden ismertetem ezt:

Magyar	Latin	Finn
Alá	<i>Infra</i>	Alla
Aláb	<i>Inferius</i>	Alambi
Aláhajtás	<i>Dejectio</i>	Alaheite
Alávetem	<i>Dejicio</i>	Alasveti
Aláhajtom	<i>Dejicio</i>	Alasheitam
Apa	<i>Pater</i>	Appi socer [sic]
Apasztam	<i>Exsicco</i>	Paista torreo [sic]
Artza	<i>Facies</i>	Ortza frons [sic]
Árva	<i>Orphanus</i>	Orva
Bab	<i>Faba</i>	Papu
Béres	<i>Mercenarius</i>	Berhe
Bötké	<i>Bulbus</i>	Putki
Tzipő	<i>Fæmur</i>	Sypi ala [sic]
Dugo	<i>Obturaculum</i>	Tucko

D 114

D 115

Magyar	Latin	Finn
Ébrén	<i>Vigilanter</i>	Heræn
Darabos	<i>Asper</i>	Tereve
Élek	<i>Vivo</i>	Elle
Éjeli	<i>Nocturnus</i>	Eilæn heri [sic]
Elvetem	<i>Abjicio</i>	Edesveta
Énekes	<i>Cantor</i>	Ænikes
Evés	<i>Esca</i>	Evæz viaticum [sic]
Éj	<i>Nox</i>	Yö
Éjeli	<i>Nocturnus</i>	Yöl
Ez	<i>Iste</i>	Itze
Falu	<i>Pagus</i>	Fala
Fel	<i>Sursum</i>	Pææl
Fél	<i>Dimidium</i>	Puoli
Félek	<i>Timeo</i>	Pelkæ
Félig eleveny	<i>Semivivus</i>	Puoli eleve
Fő	<i>Caput</i>	Pæ
Föld	<i>Terra</i>	Peldo ager &c. &c. [sic]

D 116 „A felhozott példák (folytatja ugyanez a szerző) azt hiszem, eléggé bizonyítják, hogy ezeknek az vidékeknek, amelyeket oly sok más nép, annyi különböző nyelv választ el, több évszázados különélés után is igen sok közös vonás van a nyelvükben. Nem igaz tehát, hogy véletlenül, vaktában, bolondgomba módjára teremnek a szavak.”

Hálás köszönettel tartozom a kiváló von TEMPLER államtanácsos úrnak, aki megannyi finn és lapp könyvet kölcsönzött nekem, és ezzel erős támaszom volt a *Demonstratio* megírásában. E könyvek közt szerepelt STRAHLENBERG úrnak a *Descriptio Imperii Russici* című, Stockholmban 1730-ban németül kiadott műve. Ez a szerző igen találóan mutatja be nekünk az északi népek nyelvének egyezését. Művének 32. oldalán ezt mondja: „Tudnivaló, hogy Európa és Ázsia északi és keleti részén hat népcsoportot találunk, melyeket összefoglalóan tatároknak nevezhetjük. Ezek: a mordvinok, a cseremiszek, a permjások, a votják, a vogulok és az osztjákok. Ezek valamennyien hajdan a finnekkel, a lapokkal, az észtekkel és a magyarokkal egy és ugyanazon népet alkottak, és az ún. hunnokhoz vagy unnokhoz tartoztak, akik azonban nem voltak tatárok.” A nyelveket összehasonlító táblázatban ismét figyelmeztet arra, hogy mind a hat nép valójában a magyar és finn néphez sorolandó, és megegyeznek velük nyelvükben. Hogy ezt bebizonyítsa, az említett hat népnek igen sok szavát veti össze a magyar és a finn szavakkal. Én csak a magyar és a finn példákat másolom ide:

Latin	Magyar	Finn
<i>Pater</i>	Atya	Aja
<i>Mater</i>	Anya	Aiti
<i>Ignis</i>	Tűz	Tuli
<i>Aqua</i>	Víz	Vesi
<i>Terra</i>	Mező	Ma
<i>Oculus</i>	Szem	Silme
<i>Lingua</i>	Nyelv	Kyeli
<i>Vita</i>	Élet	Eleme
<i>Manus</i>	Kéz	Kasi
<i>Butyrum</i>	Vaj	Woi
<i>Caput</i>	Fő	Pææ
<i>Arbor</i>	Fa	Pu
<i>Colum</i>	Nyak	Niska
<i>Os</i>	Szá.	Sui
<i>Cor</i>	Szív	Sidan
<i>Piscis</i>	Ha.	Kalat
<i>Pediculus</i>	Tető	Tai
<i>Nox</i>	Éj	Je
<i>Lapis</i>	Kő	Kiwi
<i>Sagitta</i>	Nyíl	Nuoli
<i>Gallus</i>	Kakas	Kuko
<i>Foramen</i>	Lyuk	Luola
<i>Ovum</i>	Mony	Muna
<i>Sanguis</i>	Vér	Veri
<i>Custodia</i>	Warta	Wartiat
<i>Hyems</i>	Tél	Tolvi
<i>Cornu</i>	Szarv	Szarwi

D 117

Mivel az iménti három férfiú, nevezetesen RUDBECK, IHRE és STRAHLENBERG műve a könyvtárakban alig található meg, ezért jónak véltem felhozni BÜSCHING-et is, akinek a Geographiája közkézen forog. Ez a szerző Finnországról és a finnországbeliekről szólva világosan kijelenti, hogy ezeknek a nyelve az észttől csak dialektusban különbözik, és megegyezik a lappal és a magyarral.

D 118

BÜSCHING mellé állítom SCHÖNING dán író is, aki a De Origine Gentium septentrionalium című, felettébb tudós értekezésében, melyet 1769-ben adtak ki dán nyelven, az I. Fejezet végén idézi némelyek vélekedését a magyar királyság eredetéről. Aztán jegyzetben hozzáteszi: Ezek alapján néhányan úgy tartják, hogy a magyarok és a finnek azonos eredetűek. Mivel ezen a helyen

idézi WÖLDIKE úr értekezését a magyar nyelv egyezéséről a grönlandival, figyelmeztetnem kell az olvasót, hogy WÖLDIKE úr sohasem állította ezt. Kölcsönadta nekem ezt az említett értekezést Christian HORREBOW államtanácsos úr, az egyetem csillagásza (emberségének és jóindulatának számos tanújelét mindig megőrzöm jó emlékezetemben). A mű címe: *De origine Linguae Grönländicae, ejusque a caeteris linguis differentia*. Maga a szerző sem meri kijelenteni annak a kevés egyezésnek az alapján, amely a magyarok és a grönlandiak közt fennáll, hogy: Ezeknek a nyelve valaha is egy és ugyanazon lett volna. Ezenkívül szorgalmasan átböngészttem a neves Paul EGEDE úrnak, a grönlandi nyelv professzorának a grönlandi nyelvtanát és szótárát, és nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a magyar nyelv teljesen eltér a grönlanditól.

D 119 Már nyomdakész volt a Demonstratióm, amikor a kiváló von SUHM konferencia-tanácsos úr jóindulatának újabb jeleként elküldött hozzám egy könyvecskét, amelyet épp az idén, 1770-ben, a legfrissebben adtak ki Göttingában, még pedig FISCHER *Quaestiones Petropolitanae* c. művét. Ebben a szerző ezt mondja: „Saját nevükön joggal szkítáknak hívom azokat, akik szkítaul beszélnek, és pedig szkítaul beszélnek az észtek, a finnek, a lappok, a zürjének, a permik, a mordvinok, a cseremiszek, a votjakok, a vogulok is stb. stb. Ezeknek mind közös nyelvük van, amelyet a dialektusok eltérései csak oly kissé különítenek el, hogy könnyen felismerhetni mindannyiuk közös ősnyelvét.” Mellékel azután egy egyeztető táblázatot ezen népek szavairól, és megmutatja, hogy mind e szavak magyarok. Látható, hogy mindet STRAHLENBERG-től vette át. Én azonban nem osztom a FISCHER említette véleményt a magyarok eredetéről. Sokkal helytállóbb nézetekkel ismertet meg bennünket T. HELL Miksa atya, midőn a tudósvilág elé tárja majd *Expositio Litteraria* c. művét.

Ebben a művében T. HELL atya (mint azt a minap Bécsből írt leveléből tudom) az ungarusok, a magyarok és a lappok közös eredetén kívül komoly bizonyítékokkal igazolja azt is, hogy általában számos, magyar nyelven beszélő népnek a finnek az ősei. A Magyarországon lakó nemes-nevezetes magyar nemzetnek pedig Karélia, helyesebben Karjelia finn tartomány volt az őshazája, és a karjéliaiak a magyaroknak és az ungarusoknak az ősei. Maga a régebbi, széles kiterjedésű Finnország pedig megannyi, magyar nyelven beszélő nép bölcsője volt hajdan.

D 120 Bebizonyítja, hogy az ungarusok és a magyarok voltak Karjelia igazi lakói, mielőtt Finnországból más országokba vándoroltak volna, s eközben azt is fényesen igazolja, hogy bár a mai ungarusok és magyarok nyelve megegyezik a lappokéval és más Oroszországban és Ázsiában szétszóródott finnekével, mégis a magyarok nem a lappoktól, hanem a karjéliaiaktól származnak, és semmiképp sem lehet lappoknak nevezni őket. Éppúgy, ahogy a cseheket sem lehet lengyeleknek nevezni, sem az osztrákokat bajoroknak, vagy a dánokat norvégoknak, noha a cseh nyelv azonos a lengyelrel, az osztrák a bajorral és a dán a norvéggal.

A nemes-nevezetes törzsnek azok a népei, melyek ungarusoknak és magyaroknak nevezik magukat, Karjeliából származnak és legkésőbb a IX. században

telepedtek le Pannóniában, melyet saját, Karjeliában használt uonger nevükről Ungariának neveztek el – reménye szerint mindezt olyan meggyőző bizonyítékokkal támasztja alá, hogy senki sem akad majd, aki állítását kétségbe vonhatná. HELL úgy véli, hogy ezt a felette dicsőséges, bár népünk előtt tán máig ismeretlen szülőföldet a magyarok elfogadják majd és büszkék lesznek rá, már csak azért is, mert HELL attól a híres néptől származtatja az ungarusokat és a magyarokat, amely már jóval azelőtt, hogy a görögök vagy a latinok számára szkíta vagy hun néven ismert lett volna, oly híressé vált dicső tetteiről királyai alatt, hogy tagjai a szomszéd népektől kiérdemelték a fényes finn Karjeliaiak nevet, azaz: jeles karú férfiak, vagy bátorságukkal, erényükkel, vitézségükkel hazájukban és külhonban is kiváló férfiak. Halhatatlan örök dicsőségükre vidéküket, amely most Finn Nagyhercegség, a mai napig is finn nyelven Karjeliának és nem Karéliának, azaz: Kar-jel-Országnak, vagyis vitéz, bátor, kiváló férfiak országának nevezik.

HELL megjegyzi ezen a helyen, hogy maguk a környező lappok is máig a Karjel névvel illetik Karjelia lakóit. A svédországi lappoktól pedig így hallani a karjeliai népnevet: karjalaiu vagy karjelaiu. HELL tehát úgy véli, hogy a Karjel szó teljesen eredeti magyar vagy finn szó, tudniillik a kar (brachium) és a jel (signum, insigne) szóból van összetéve. Ez utóbbiból származik a jeles melléknév (insignis, egregius, excellens, eximius, singularis, inclutus). Így feltételezi, hogy a Karjel magyarul annyit tesz, mint: jeles karú férfiú, avagy: jeles, bátor, kiváló, vitéz, nemes, híres férfiú.

D 121

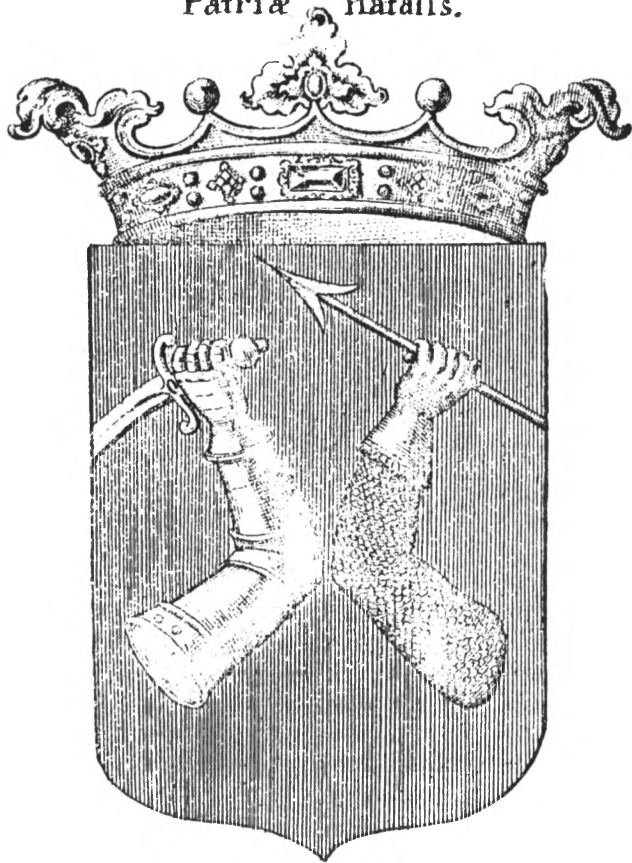
A Karjel szó általa felfedezett jelentését szellemesen támasztja alá a karjeliai királyság, ma: nagyhercegség pajzsával, azaz címerével. Ezen a pajzson ugyanis két magasba emelt, egymás ellen küzdő kar látható, fölöttük koronával. Bíbor mezőben az egyik vérttel borított kar kardot ráz, a másik lándzsát szegez ellene. Ezt a pajzsot, a karjeliai bátorság és vitézség ragyogó bizonyosságát T. HELL atya a neves BLEAU⁽²⁴⁾ nagy földrajzi atlaszából másolta ki, és a magyarok kedvéért közölte itt, hogy láthassák az őshazájuk címerén lefestett és megörökített ősi hadi virtust, és összevethessék eme régivel a mai jártasságukat a fegyverforgatásban és a hadviselésben. Azt fogják találni, hogy nemhogy nem hagyták el az ősi vitézséget, de első vezéreinktől és első királyunktól, ISTVÁN-tól fogva egészen máig, legfenségesebb uralkodónknak [Mária Terézia] idejéig sok-sok dicső tettel gyarapították, és ezért joggal tartják őket a karjeliaiak, azaz a jeles karú férfiak utódainak. És íme bemutatom a pajzsot,* latin–magyar versekkel!

* Karjelia, másként Karélia egykori királyságának, mai nagyhercegségének, a magyarok és az ungarusok szülőhazájának pajzsa.

Két magasba emelt, egymás ellen küzdő kar, fölöttük koronával. Bíbor mezőben az egyik vérttel borított kar kardot ránt, a másik lándzsát szegez ellene.

A nevezetes BLEAU⁽²⁴⁾ amszterdami kiadású földrajzi atlasza nyomán (II. kötet 36. oldal)

Scutum Carjelia alia Careliae
olim Regni, hodie Magni Ducatus,
Ungarorum et Magyarorum
Patria natalis.

Kar-jelia.

*Brachia duo in Sublime porrecta, et obversa mare
pugnantium, utriusque corona imminente, quorum
unum lorica tum frameam vibrat, alterum armatum
Hastam in adversum Stringit in campo puniceo.*

in Maffius in Geographia clavis. Atlas. vol. II. pag. 36. edit. Amstel. dancensis

IN SCUTUM KAR-JELIÆ.

Quanta Viris fuerit generoso in pectore Virtus ?
Hæc tibi pro Signo , *Brachia* Lector habe.
Ut ferit Ipse , suum si Mavors torqueat ensẽm ,
Sic quoque KARJELI missilis hasta ferit.
Hoc de Fonte fluit, venit hac ab Origine Robur ,
Quod vetus Ungaricæ Gloria Gentis erat.
Ad seros Virtus transiit avita Nepotes ,
Dum *MAGYAROS* parili laude vigere liquet.
Hanc Iphis veteres dederunt, longo Ordine , Reges
Hanc dat Judicio *DIVA THERESA* suo!

Melly vitéz szív lakott hajdon Eleinkben ?
Mutattya fegyveres KAR-JEL Tzinerekben.
Mint Márs nép - rettentő kardját forogtattya,
Ugy KARJEL hatalmas nyilát villogtattya.
Itt van eredete , innét szívárodott
Melly erősség MAGYAR Népünkre aradott.
Régi MAGYAROKNAK ritka vitézségek
Még mostan-is sen van , s' bagyott örökségek.
Ez ősi Királyink rollunk dicsőrete ,
Ez *NAGY THERESIA* igaz itilete.

D 124 Mikor T. HELL atya közzéteszi az említett dolgokat, felettébb igaz és hiteles forrásokat mutat be. Ezekből merítve írhatja meg Hazánk a nemes-nevezetes magyar és ungarus nemzetnek történetét a Magyarországra való bevándorlás előtt. HELL teljesen meg van győződve arról, hogy a latin, görög és kínai történetírók, mivel túlságosan távol, messze éltek magyar népünk szülőhazájától, jóformán semmit sem jegyeztek fel rólunk a pusztá nevünkön (szkíták, hunnok, magyarok, avarok) kívül, azaz: sűrű homályban tapogatóztak. Azt javasolja tehát, hogy a finnekkel szomszédos népek évkönyveiben és történeti emlékei közt keressük a magyar nép régi tetteit, különösen azoknál, akikkel az ungarusok, azaz a finnek és a karjeliaiak lakhelyükön kapcsolatba kerülve háborúztak, kereskedtek, szerződéseket kötöttek, vagyis a svédeknel, a dánoknál, nagyrészt az oroszoknál, sőt a litvánoknál és a ruténoknál, valamint a törököknél.

S nehogy a magyar olvasók ezeket a sosem hallott dolgokat RUDBECK-féle meséknek és badarságoknak tartsák, HELL már most, az *Expositio Litteraria* c. átfogó munkájának megjelenése előtt kéri általam az olvasókat, nyissák ki Svédország és Finnország térképét, vagy a HOMANN-féle teljes Európa-térképet, vagy más megbízható szerzőét, pl. a neves BLEAU⁽²⁴⁾-ét, vagy a neves PISCATOR-ét, keressék meg Karéliát a Ladoga- és az Onyega-tó fölött, s ha megtalálták (a karjeliai nyelvjárásban) a folyók, tavak és más helyek valódi magyar elnevezésein túl a megyereket és az uongerusokat, azaz mai magyar nyelven a magyarokat és az ungarusokat. rögtön látni fogják, hogy T. HELL nem tudóskodó meséket, rudbecki álmodozásokat, hanem a színtiszta igazságot írja le (mégha ez eddig ismeretlen volt is) és megértik, amit mi tapasztalatból tudunk, hogy a karjeliaiaknak nemcsak a nyelve egyezik meg a magyarral (mint

D 125 a lappoknak), de még a dialektusuk is teljesen megegyezik, jobban mint a finn és a lapp dialektusok.* Innen van, hogy a legtöbb olyan szóban, amelyben a

* A neves BLEAU⁽²⁴⁾ művében, a II. kötet 35. és 36. oldalán így ír Karjeliáról: Egyetlen névvel illeték azt a hatalmas területet, amely egykor magába foglalta a Kymene folyó, a Pejende és az Onyega tavak, és ez utóbbinak Sueri folyója (amely Sermax mellett torkollik a Ladogába), és végül a Finn-öbölbe ömlő Néva folyó közti vidéket. Karélia ma (tudniillik a neves BLEAU⁽²⁴⁾ idejében, 1660 körül) Skánzia keleti határán fekszik, és két folyó választja el Oroszországtól. Az egyik neve Pinsijoki és észak felé a Fehér-tavon át a Fehér-tengerbe torkollik, a másikat Povenetznak hívják, és az Onyegába ömlik. Amíg a finneknek saját királyaik voltak, egész Karélia Finnországhoz tartozott, de miután a svédek megkísérelték, hogy örökös háborúzással legyengítsék a finneket, és a finn tartományokat fokozatosan adófizetőiké tegyék, a ruténok [Rutheni], nehogy a svédek félelmetes szomszédságába kerüljenek, elhatározták, hogy szembeszállnak a növekvő hatalommal, és elfoglalták Karéliát, melynek a birtoklásáért sokáig váltakozó hadiszerencsével küzdöttek, a svédek néha teljesen elfoglalták, majd ismét visszaszorították őket. Mígnem a MAGNUS melléknévvvel illetett SMEK svéd király és GYÖRGY novgorodi herceg egyezséget kötöttek, és felosztották egymás közt Karéliát, Systerbeckben és más északra fekvő településekben jelölve meg birodalmuk határát. A vidék földje termékeny, különösen a Ladoga-tó környékén, amely 36 német mérföld hosszú, 20 mérföld széles, s így egész Európa legnagyobb tava. A tőle 20 mérföldre északra fekvő helyeken Karélia olyan mocsaras, hogy csak hegyi részeit lehet megművelni. Lakói ezért főleg vadászatból és halászatból élnek. Kexholmia környékén bányásszák a kexholmiai rubintnak nevezett drágakövet. A vidék valóban (ahogy WEXONIUS írja) kiemelkedik termékenységeivel és szépségeivel.

magyarok jelentősebben eltérnek a lappoktól, a karjeliaiak is eltérnek a lappoktól, és közelebb állnak a mai magyarokhoz. Felsorolok néhányat:

Latin	<i>Lapp</i>	Magyar	<i>Karjeliai</i>	D 126
<i>Pater</i>	Atse	Atya	Attye	
<i>Aqua</i>	Tsatse	Víz	Véz	
<i>Lapis</i>	Gedge	Kő	Köv	
<i>Terra</i>	Ednam	Föld	Peldo	
<i>Lignum</i>	Mura	Fa	Pu	
<i>Caput</i>	Ojve	Fő	Pee	
<i>Oculus</i>	Szalme	Szem	Szeme	
<i>Os, oris</i>	Nyalme	Száj	Szú	
<i>Manus</i>	Kiet	Kéz	Kez	
<i>Lingua</i>	Nyuvtsa	Nyelv	Gyel	
<i>Sanguis</i>	Vuor	Vér	Veri	
<i>Butyrum</i>	Vuoigi	Vaj	Voj	

Az eddig idézettekén túl, szintén T. HELL atya, egy különleges értekezést készül összeállítani számunkra a lappokról. Bebizonyítja, hogy a lapp név egészen máshonnan ered, nem a németek dicstelen lap szavából (amit néhány tudatlan feltételez). Bemutatja a lappok és a régi magyarok közös viseletét. Dicséri testük erős, megbízható, a nehézségek kiállására termett és nevelt felépítését. Végül méltó elismeréssel említi meg sokféle erénnyel ékes lelkületüket. Ekkor ugyan joggal csodálkoznak majd az olvasók, ugyan miért festették le olyan sötét színekkel az írók a lapp népet, s miként voltak képesek olyan hihetetlen rágalmaikkal befeketíteni,* hogy emiatt néhány magyar egyenesen sértésnek tartja, bármiféle rokonság feltételezését a lappokkal.⁽²⁵⁾

Természetesen nem vezető államférfiainkra gondolok itt, hiszen ők igazságosabb mértékkel szoktak mérni, és felülemelkedve a tömeg általános vélekedésén, nem törődtek e mesés kohlományokkal, és egészen másként ítélték meg ezt a dolgot, amint magam is tapasztalhattam, midőn a múlt ősszel [1770] tiszteletemet tehettem jónéhányuknál. Bizony, maga a legfenségebb császárnőnk és királynőnk, MÁRIA TERÉZIA, mikor T. HELL atyától bővebb értesüléseket nyert, habozás nélkül igen megtisztelőnek nevezte ezt a dolgot Magyarországra nézve, és a legkegyelmesebben megbízta a magyar szerzőket, hogy szorgalmasan kutassák ki mindazt, ami akár nyelvbéli, akár eredetbéli rokonságunkra vonatkozik, és a magyar nép dicsőségére jegyezzék fel és tegyék közzé.

* Keserűen panaszkodik emiatt az igazságtalanság miatt már a neves LEEM is a finmarchiai lappokról írt műve előszavában. Ebben egyébként visszautasítja a meséknek és a legvastagabb hazugságoknak (ahogy joggal nevezi) ezt a zagyalékát.

S nincs kétség afelől, hogy ők a legkészségesebben eleget fognak tenni a megbízatásnak.

Be is fejezném itt, ha nem kellene még idéznem a neves ECCARD-tól is egy helyet, amely igen alkalmas tétellem igazolására. Hazámba visszatértemkor PALMA Ferenc jezsuita atya hívta fel rá a figyelmemet. Ez a férfiú már korábban is jeles érdemeket szerzett a hazai történetírásban, és kutatásait a minap kompendiumba gyűjtve *Notitia rerum Hungaricarum* címmel, elsősorban a nemes ifjak jeles hasznára három kötetben összefoglalva a nagyszombati egyetemi nyomdában közzétette. ECCARD tehát azt mondja a *Res Francicae* XXXI. könyvében Nr. 82.:*

D 128 „COMENIUS figyelte meg elsőként, hogy a magyarok olyan dialektusban beszélnek, amely megegyezik a finnel; később Martin FOGEL filozófus és egykori hamburgi orvos megragadta az alkalmat, s igen sok finn és magyar szót hasonlított össze, és egyezésüket egy kis könyvben írta le, amely azonban máig kéziratban lappang a hannoveri királyi könyvtárban. Jómagam [írja ECCARD] alaposan tanulmányozva, összevettem a magyar nyelvvel különböző dialektusokat: a finnt, az észtet, a lívet, a szamojédot, az osztjákot, és mindenütt egyezést találtam. Végül mikor FABRICIUS-nak (akit a svéd király egykor a perzsákhoz küldött követségbe), a perzsa újtjáról írott jelentésében azt olvastam, hogy nem messze a Volga folyótól, már a Kaspi-tengerhez közeledve, rábukkant egy népre, amelynek a számnevei megegyeztek a finnekkel, és egy finn számára érthetőek voltak, szóval, ezt olvasván arra a meggyőződésre jutottam, hogy egész Európa és Ázsia északi részét hajdan a finnekkel egyazon vagy legalábbis velük rokon nép lakta. Feltételezésemet nagyban megerősítették a folyónevek, hiszen legtöbbjüket meg lehetett fejteni a finn nyelv alapján.”

És valóban a Volga folyó mentén, a Kaspi-tengernél, és Nagy-Tatárországban máig használatos a magyar nyelv – komoly bizonyítékokkal könnyen igazolható, ha ez nem esne kívül jelen munkáckám tárgykörén. KAPRINAI István T. atya a jezsuita rendből, a magyar irodalomban igen járatos férfiú, sokéves munkával különböző könyvekből és régi kéziratokból összegyűjtötte ezeket a bizonyítékokat, s ha valamikor sorrendbe állítva közzéteszi majd, a magyarok kétségtelenül nagy hálával fogadják. Csupán egyet említek meg, amely a következő műből származik: *Narratio Historica de Initio, et progressu Missionis Societatis JESU apud Chinenes, ac praesertim in Regia Pekinensi ex litteris R. P. Joannis Adami SCHALL ex eadem Societate, Supremi ac Regii Mathematicum Tribunalis ibidem Praesidis* (Bécs, 1665).

D 129 E könyv 20. fejezetében, a 199. oldalon beszámol arról, hogy Nyugat-Tatária (amerre a Volga folyik) lakói sokkal készségesebbek a keresztény vallás felvételére, mint akik Kelet-Tatáriában élnek. Hozzáteszi: „feljegyezték, hogy a törökök foglyul ejtettek egy rendünkbéli, magyar nemzetiségű Atyát, és eladták ezeknek a tatároknak. Rómába írott leveleiben arról számolt be, hogy e fogság-

* Lásd STILTINGUS jezsuitát, BOLLANDUS folytatóját a Szt. István-életrajzban, szeptember 2-án.

gal (szinte) hazájába jutott, hiszen a magyarral azonos nyelven beszélő embereket talált ott... Azért váltságdíj fejében nem pénzt kért, hanem segítőtársakat, akikkel ezt az ősi népet honi vallására térítheti ... Egyébként a szokások nem teljesen idegenek, s vadak, csak a gyomornak kell hozzászoknia a félig sült és véres húshoz, ami a tejneműekkel együtt szinte ingyen van a tatár sátrakban.” És ennek a magyar atyának ez az egyetlen tanúságtétele sok másikkal felér.

Azt hiszem, ezek alapján mindenki számára nyilvánvaló, hogy állításom, amelynek a bizonyítására vállalkoztam, nem olyan új, hogy még sosem írták volna le eddig más művekben, mivel azonban híján volt a szükséges bizonyításnak, úgy látszik, a művelt emberek nem figyeltek fel rá eléggé. Mennyit tett hozzá állításaihoz neves történészünk, PRAY György atya? Mindezt maga mutatja majd meg a művelt világnak kiválóan megírt és hamarosan megjelenő értekezésében. A többi magyar író, akik közül kiemelkedik DESERICZKY Ince, a kegyes iskolák papja, jeles műveltségű és erényű férfiú, továbbá BÉL, a messze legtalálhatóbb magyar topográfia szerzője, aztán TIMÓN, HEVENYESSI, OTROKÓCSI⁽²⁶⁾, ISTVÁNFI, BONFINI, THURÓCZY – ők mélyen hallgatnak a finnekről és a lappokról (ha jól tudom). Maga ANONYMUS, BÉLA király jegyzője, akit az igen tudós BÉL a ma ismert hazai történétírók közül a legrégebbinek tart, és aki (szintén BÉL tanúsága szerint) a magyar honfoglalásról feljegyezte mindazt, ami akár a bizánciaknál, itáliaiaknak, franciáknál, akár a németeknél vagy más népek történétíroinál bárhol olvasható, a finneket és a karjeliaiakat nem említi név szerint. Vagy más név alatt írt róluk? megtudjuk majd, amikor T. HELL atya *Expositio Litteraria* c. művében közlésezi Anonymus jegyzőnek a gesztáját kronológiai megjegyzésekkel és ragyogó megfigyelésekkel megvilágítva, PORPHYROGENETUS-nak a gesztáját párhuzamos fejezeteivel együtt, amelyeket szintén kommentál. Ezzel a dologgal T. HELL nagy szolgálatot tesz nem csupán hazájának, de minden művelt külföldinek is, és teljesíti az igen tudós BÉL óhaját, aki nem lévén eléggé jártas a magyar tudományos irodalomban, ezt az Anonymust tartotta a legtöbbre, és hevesen óhajtotta, hogy a hazai történelmet jól ismerő többi ember is őt tartsa a legtöbbre, amint ez világosan kitűnik az említett szerzőhöz írt előszavából, amit a következő emlékezetes szavakkal zár: „Egyébként a művelt magyaroknak lesz alkalmuk próbára tenni tehetségeik erejét, ha lelkesedésüket és tanulmányaikat ennek a szerzőnek a megértésére és gondos magyarázatára fordítják.”

A hazai írók ilyen mérvű hallgatása mellett, egyedül MOLNÁR tiszta és őszinte szavait idézhetem. Ő, miután anyanyelvét egy jeles latin–görög–magyar szótárral világította meg, írt egy grammatikát is, melyet Hannoverben adtak ki, s amelyről én nem tudtam, amíg a kiváló von LANGEBECK jogtanácsos úr meg nem ismertette velem, több más, számomra igen hasznos könyvvel együtt. Ennek a grammatikának az előszavában így ír a szerző: „Ha valaki azt kérdezné tőlem, melyik nyelvből ered a magyar? vagy melyikkel rokon? bevallanám, nem tudom. Látom ugyanis, hogy akik manapság több nyelvű thesaurusokat adnak ki, és minden nyelvet eredete és rokonsága szerint osztályoznak, a magyar nyelv

D 130

D 131 kérdését mindig nyitva hagyják. Az bizonyos, hogy nyelvünk semmiféle rokon-ságban sincs az európai nyelvekkel. De vajon Ázsia szkíták lakta peremén létez-nek-e a mi hun nyelvünkön beszélő népek? ezt éppoly kevésbé tudom, mint a legjáratlanabbak.” Eddig a magyar MOLNÁR! Hanem azt hiszem, ezentúl más-kepp írnak majd honfitársaim erről a dologról! Úgy vélem, különösen azok változtatják majd meg véleményüket, akik azt hitték, hogy nyelvünk csupán Magyarországon és Erdélyben él, és a mindennapi élet bizonyos körülményei-ből nyelvünk elhalását és kipusztulását jósolták, vagy legalábbis úgy tűnik, hogy jósolták. De még ha valami elkerülhetetlen sorscsapás folytán nyelvünk a mi hazánkban teljesen kihalna, mégis fennmarad majd Svédországban, Moszkóvi-ában, Tatárországban, Észtországban és Norvégiában, s nemcsak fennmarad, de gazdagon virágzik is majd, ha a nyelvművelés néhány év alatt tett bámulatos előrehaladásából következtethetünk a további fejlődésre. S azt hiszem: most vagy soha! itt az idő, hogy mi magyarok nekilássunk anyanyelvünk művelésé-nek, és mind a köznapi használatban, mind a nyomtatott könyvekben egyaránt halhatatlanná tegyük: bízom abban, hogy helyesli ezt minden igaz szívű ember, ha megérti, mivel tartozik ki-ki a hazájának.

D 132 Eközben, ha a kiváló Királyi Tudós Társaság szigorú ítélete eme Demonst-ratióm javára szól, igen elégedett leszek magammal. De mindaz a gazdag ha-szon, amely ebből származik a tudományra és főleg a történettudományra, egyedül T. HELL atya érdeme, hiszen ő kutatta, ő találta meg, és ő ismertette meg velünk a magyarok szülőhazáját. Ő vitt el magával saját jószántából Fin-marchia partjaira. Ő biztatott először, hogy kezdjek el kutatni. Ő sarkallt, hogy amit elkezdtem, folytassam, s ő tette lehetővé, feláldozva pihenését, segítő ta-nácsokat adva, tekintélyét latba vetve, hogy amit folytattam, befejezhessem. Ilyen sok érdeme van munkámban! S velem együtt szüntelenül kérleli a hatal-mas jó Istent, hogy a köz üdvére, uralkodóik vigaszára, saját isteni nevének nagyobb dicsőségére tegye ezeket a népeket kegyessé, boldoggá, virágzóvá, és tartsa meg őket örök időkre.

CONSTATINOVITSNÉ VLADÁR ZSUZSA

A DEMONSTRATIO MŰFAJI, FORRÁSKRITIKAI ÉS SZÓHASZNÁLATI KÉRDÉSEIRŐL

1. A DEMONSTRATIO MŰFAJA

Sajnovics János (1735–1785) jezsuita csillagásznak a magyar–lapp nyelvro-konságot igazoló értekezése két kiadásban maradt ránk. Az első Koppenhágá-ban jelent meg latin nyelven 1770-ben, a második némileg kibővítve, ugyanab-ban az évben Nagyszombatban. A fordítás az utóbbi kiadás alapján készült. (A hivatkozások ennek a kiadásnak a lapszámára utalnak.) Mindkét nyomtatott változat alapja a dán tudományos társaságban Koppenhágában 1770 elején tartott felolvasás: a szóbeliség nyomai a Demonstratio szövegéből kimutatható-ak.

A nagyszombati kiadás a koppenhágaihoz képest több szakirodalmat és újabb elgondolásokat ismertet (pl. Hell elméletét a magyarok eredetéről) és közli a frissen felfedezett Halotti Beszédet is. A Halotti Beszéd közlése szép példája a jezsuiták szellemi műhelymunkájának: tudatosan kutattak nyelvemlé-keket (Pray), azt féltő filológus gonddal átültették a korabeli magyarra (Faludi), majd betűhíven, valamint korabeli nyelven és latinul, jegyzetekkel publikálták, ráadásul egy nyelvhasználó mű érvrendszerébe építve (Sajnovics). A Demonst-ratio egyébként mindenütt előnyben részesítette a jezsuita és általában az egy-házi szerzőket a világiakkal szemben. (Az idézett szerzők majd harmada jezsuita, a jelesebb nagyszombatiak mind szerepelnek.)

Nem vállalkozhattam a két kiadás részletes egybevetésére, bár a szövegek filológus feldolgozása mindmáig hiányzik. Terjedelmi okokból a jegyzeteket a legszükségesebbre korlátoztam, kizárólag a folyamatos olvasást segítik.

Kérem az olvasót, képzelje, hogy egy szónoki beszédet hallgat. Egy tudo-mányos állítást, képzelt perben, képzelt ellenfelekkel szemben védő beszédet. Tudjuk, hogy Sajnovics először szóban ismertette, a dán akadémián felolvasta, előadta a Demonstratiót, még azelőtt, hogy nyomtatásban megjelent volna. Figyelembe kellett tehát vennie, hogy közönsége előzetes tájékozódás nélkül hallgatja előadását, ill. hogy nincs lehetősége „visszalapozni”, „utánanézni”, ha valamit nem ért. Ezért a művet úgy kellett felépítenie, hogy jól követhető és meggyőző legyen, első hallásra is. Nyilván ez ösztönözte a logikusan egymásra épülő elemekből álló, töretlen gondolatmenet megalkotására, s egyik oka lehe-tett a „pihentető” funkciójú, anekdotázó, személyes vonatkozású részek közbe-iktatásának. De egy-egy kitérő sohasem olyan hosszú, hogy a hallgató, ill. az olvasó elveszítse közben az eredeti gondolat fonalát. Épp ez az egyenesen elő-

retartó, de kitérőkkel könnyített gondolatmenet teszi ma is olvasmányossá, élvezhetővé és követhetővé a művet.

A felolvasó célja az volt, hogy meggyőzze igazáról a hallgatóságot, elsősorban a „szűkebb szakmabélieket”, akik feltehetőleg tisztában voltak általában a tudomány – s különösen a nyelvtudomány – alapelemeivel, módszereivel és képesek voltak követni (sőt, megkövetelték) a szigorú logikai rendbe szedett érvelést. Hogy mennyire nem laikusoknak szánta művét, arra bizonyosság, hogy lépten-nyomon hivatkozik olvasóinak nyelvészeti ismereteire (D 8, 42, 43).

A Demonstratio műfaját az határozta meg, hogy szerzője jezsuita képzésének köszönhetően otthon volt a matematikában, a teológiában és a retorikában is. Munkája vitatkozva bizonyító módszerű tudományos értekezés. Erre utal címében a „demonstratio” szó, amely eredetileg a (gör. *deiknūmi*) a dialektikus módszerű matematikai bizonyítás terminus technicus volt.

Másfelől a tudományok betetőzésének tartott teológia vitairatai is meghatározott rend szerint épültek fel. Először az ellenfél érveit sorakoztatták fel, s ezek részletes cáfolata után tértek csak rá állításuk bizonyítására. Hasonló a Demonstratio gondolatmenete is.

A mű külső formájául a retorikában jártas Sajnovics a klasszikus szónoki beszéd egyik típusát választotta: a peres ügyek törvényszéki védőbeszédét, amely szintén a cáfolatot (ti. a vád cáfolatát), majd a bizonyítást tűzte ki célul. Ebben a formában összekapcsolhatta a szigorúan logikus levezetést a gördülékeny (néhol kifejezetten érzelmes) stílussal.

2. A DEMONSTRATIO SZERKEZETE

A mű a címlap és a mottó után ajánló beszédekkel kezdődik. Ez a rész tölti be a hagyományos szónoki beszéd exordiumának szerepét. Sajnovics hangsúlyozza művének fontosságát, megjegyezve, hogy az alapgondolat nem tőle származik. Néhány szóval bemutatja önmagát és a mű keletkezésének körülményeit, ahogy azt a klasszikus retorika tanácsolja.

A következő fontos szerkezeti egység a narratio, szerepe a már figyelmessé és jóindulatúvá tett közösség megismertetése azzal az üggyel, helyzettel, amelyről a beszéd szól. Esetünkben ez

- a lapp és a magyar nyelv rövid bemutatása,
- az értekezés alaptézisének leszögezése (a magyar és a lapp nyelv rokon, ez a szókészlet és a nyelvtan egyezésével igazolható),
- az expedíció körülményei.

A jó narratio „világos, rövid és tárgyilagos”, ilyen a Demonstratioé is. Nem csupán a ráció teszi hihetővé a mű alapgondolatát, de érzelem is megtölti – nemcsak az észre, a szívre is hat. Szép példája ennek a magyar, ill. a lapp nyelv

költői erejű dicsérete (Bevezetés 6–7), amelyben azonban minden jelzőnek kimutatható szellemtörténeti háttere van (erről másutt bővebben szólok).

Az ajánlások után kezdődik a tulajdonképpeni mű, amely két nagyobb részre osztható. Az elsőben a magyar–lapp nyelvrokonság ellen felhozott érveket cáfolja (refutatio), a másodikban a rokonság mellett szóló bizonyítékokat (confirmatio) tárja fel. A lezárás (conclusio) mindössze pár mondatos tömör összefoglalás az utolsó fejezet végén.

Az első két fejezet egy-egy megelőlegezett ellenvélemény cáfolata:

I. §. A magyar és a lapp nyelv azonos lehet akkor is, ha a beszélők nem értik meg egymást.

II. §. Vajon azonos-e a magyar és a lapp nyelv?
– e népek könyveiből nem lehet kikutatni.

Majd felteszi a kérdést: „ha e szempontok alapján nem dönthető el a nyelvrokonság kérdése, akkor vajon minek alapján?” s erre feleletként adja elő bizonyítékait és „megmutatását”.

Ez a megmutatás felel meg a szónoki beszéd confirmatiójának, és a bizonyítékok a következő logikus rendben sorakoznak egymás után:

a tárgyhoz tartozó bizonyítékok: a nyelvrokonság mellett szól, ha egyezik

a) a hangzás (itt tárgyalja a lapp helyesírás kérdését is, III–VI. §),

b) a szókészlet (VIII. §),

c) a nyelvtan (IX–XI. §),

a tárgyon kívüli bizonyítékok: a magyar és a lapp nyelv azonosságát megerősíti némely neves szerző vélekedése is (az utolsó [XII.] §).

Ez utóbbi, tehát a tekintélyvel alapuló igazolás (az auctoritas bevonása) minden retorikában szerepelt az érvek között. Szerepe megmaradt később is, különösen a jezsuiták szigorúan hierarchizált rendjében. A hivatkozásokkal egyúttal a kötelező szerénységnek is eleget tesz, hiszen elhárítja magától a klasztrikus latinoknál olyan sokszor emlegetett „primus inventor” dicsőségét, és megelégszik a „demonstrator” szerepével (D 111).

Ráadásul nemcsak a mű egésze, de magán a művön belül is minden egyes fejezet egy-egy kerekded, önmagában is formás darab, egy-egy kicsiny szónoki beszéd.

3. KITÉRŐ A DEMONSTRATIO SZERKEZETÉBEN

A Demonstratio feszes szerkezetét csak egyetlen, tulajdonképpen indokolatlan kitérő szakítja meg. E kevésbé ismert rész a magyar–kínai nyelvrokonságot próbálja igazolni.

A gondolat már korábban felmerült Praynál, ill. Hellnél, s egyáltalán nem állt ellentétben a finnugor rokonság keresésével, elképzelésük szerint ugyanis a finnugor nyelvek (így a magyar is) az ázsiai nyelvekhez tartoznak, vala-

menyiük őse a kínai, és az e nyelveket hordozó népek is egy központból rajzottak szét.

Sajnovics először összefoglalja a kínai rokonságot támogató érveket, majd hosszan idézi Hell levelét erről, végül maga is megtámogatja néhány ötlettel. Hell tömören jellemzi az izoláló nyelvtípusba tartozó kínait, megemlítve a később oly sokszor hivatkozott állítást, miszerint az izoláló típus a legprimitívebb, így a legősibb is. (A nyelvrokonság igazolására Hell majdnem ugyanazokat az [önmagukban helyes] szempontokat vonultatja fel, amelyekkel Sajnovics oly meggyőzően és helytállóan igazolta a magyar-lapp rokonságot.) Fonológiai, morfológiai, morfológiai és alapszókinszbéli egyeztetések, történeti és tekintélyervek szerepelnek itt is. A vizsgálódást azonban felszínesen, kevés anyagon, ötletszerűen megválasztott módszerekkel végzi (szó sincs pl. hangmegfelelésről), így állítása nem kellően megalapozott. A rész kidolgozatlanságát mutatja a vitakozó-cáfoló érvelésmód teljes hiánya is.

Hell egyébként a magyarság eredetéről, történetéről és rokonságáról vallott nézeteit külön könyvben készült közzétenni. (Utal erre Sajnovics is.) A könyvnek azonban csak a címe: *Expositio litteraria*, és a vázlata maradt ránk. Méreteire jellemző, hogy az egész *Demonstratio* csupán egy alfejezet lett volna Hell művében.

4. SAJNOVICS FORRÁSAI A DEMONSTRATIO NYELVTANI RÉSZÉHEZ

A jezsuita gimnáziumokban a latin nyelvtant mindenütt Emmanuel Alvarez spanyol jezsuita könyvéből sajátították el. A könyv a klasszikus hagyományokat követte a tárgyalt anyagban és a tárgyalás sorrendjében. Nyilvánvaló, hogy Alvarez nyelvtanát nem közvetlenül használta fel Sajnovics a lapp és a magyar grammatika egyeztetésében. Közvetett hatása azonban két oldalról is kimutatható. Egyrészt ebből a könyvből ismerte meg a latin nyelvtant, amely akkor „a” grammatikát jelentette. Másrészt Alvarezt követte Pereszlényi Pál is, akinek művéből viszont Sajnovics közvetlenül merített.

Pereszlényi Pál *Grammatica Linguae Ungaricae...* c. műve (Tyrnaviae 1682) az első jezsuita és egyben katolikus magyar nyelvtan, amely a jezsuita iskolák hivatalos tankönyve lett. Forrásai között szerepelt a protestáns Szenczi Molnár Albert nyelvtana is. Talán ez is bátorította Sajnovicsot, hogy jezsuita létére ugyanezt a nyelvtant ő is felhasználja. Szenczi Molnár alkotásai közül a magyar-latin szótár (1604) és a nyelvtan (1610) szolgált a *Demonstratio* nyelvtani részének, ill. Elenchusának forrásául. Az Elenchusban Sajnovics nemcsak a Szenczi Molnár szótár anyagát, hanem módszerét is átveszi. Fogalmi magyarázatok, történeti megjegyzések, etimológiák gazdagítják a szójegyzéket, néhány származtatást közvetlenül is átvesz. Követi Szenczi Molnárt abban is, hogy a magyar igéket a harmadik személyű tárgyra utaló, kijelentő módú, jelen idejű, egyes

szám első személyű formában veszi fel, pl. Élem. Ennek mintájára a lapp igék is az ehhez leginkább hasonlító alakjukban szerepelnek: Élam (D 58).

5. A DEMONSTRATIO GRAMMATIKAI RÉSZE

A Demonstratio nyelvtani része Szenczi Molnárnak és Pereszlényinek a grammatikájára támaszkodik. Név szerinti hivatkozásokat találunk, hasonló a gondolatmenet, szerkezeti egyezések, ugyanazok a példák fordulnak elő. Szenczi Molnártól főleg az esetragokat és az igeidők rendszerét vette át, a többiben, úgy tűnik, inkább Pereszlényi művére támaszkodott. Számos esetben (mivel maga Pereszlényi is sokat merített Szenczi Molnártól) mindkét forrás számításba jöhet. A lapp és a magyar nyelvtan összevetésének szempontjait tudósunk Marcus Wöldikétől kölcsönözte (Lakó 1970). Sajnovics összehasonlítása azonban többnyire csak egymás mellé helyezést jelentett, nem vizsgálta meg, lehetséges-e közös előzmény. Hasonlóképp a szókincs összevetése során is nagy kárt tett Sajnovics törekvésében a történeti változások figyelmen kívül hagyása, s a mulasztást tetézte a szavak minden értelemben vett azonosságának bizonygatása. A nyelvtani összehasonlítás az alaktanra korlátozódik, hiányzik a szintaxis. A nyelvtan magán viseli a magyar grammatika-irodalomban hagyományos normativitás jegyeit.

6. A DEMONSTRATIO MAGYAR NYELVŰ RÉSZEINEK HELYESÍRÁSA

Magából a szövegből tudjuk, hogy a Demonstratio helyesírása a Pápai Páriz–Bod szótárhoz csatolt Tsétsi-féle *Observationes...* szabályait követi, és azt is, hogy a Bod Péter-féle, Szebenben évszám nélkül megjelent változatról van szó.

Sajnovics tehát katolikus szerző léteére nem a katolikus helyesírást követte, amelynek összefoglalója éppen a forrásul használt Pereszlényi-féle nyelvtan volt, hanem a reformátust. Jezsuita szerzetes lévén előnyben részesítette ugyan a katolikus és főleg a rendjébéli szerzőket, de mi sem állt távolabb tőle, mint a felekezeti elvakultság.

Ami az elveket illeti, a Demonstratióknak külön fejezete foglalkozik velük. A magánhangzók jelölését és hangértékét egyenként részletezi, a mássalhangzók közül a nehézségeket okozó hangokat emeli ki (pl. a palatális explozívákat). Fejlett és tudatos ortográfiai rendszerét a gyakorlatban is elég következetesen alkalmazza.

7. A DEMONSTRATIO NYELVSZEMLÉLETE EGY TERMINUS TÜKRÉBEN: A DIALEKTUS

A Demonstratio elsősorban tudományos mű, így a fordítás legnehezebb részét a latin szakszavak átültetése jelentette. A következőképpen jártam el:

- Sajnovics terminushasználata jórészt megfelel a klasszikus latin hagyományoknak, ilyenkor a szokott magyar szakszóval éltem, pl. dictio szó, adiectivum melléknév;
- sokszor egy latin szónak több magyar megfelelője is van, ezeket értelemszerűen, a szövegkörnyezet megkívánta jelentéssel fordítottam, pl. littera hang és betű; ugyanígy fordítva is: néha egy magyar szó több latin szónak is a megfelelője, csak stílusán különböznek, pl. nyelv lingua, idioma, loquela;
- némely terminus használata különös figyelmet érdemel, mert kulcsot jelenthetnek Sajnovics nyelvfelfogásához, ezeket meghagytam latinul a szövegben. A legfontosabb a (dialektus) szó.

7.1. A DIALEKTUS FOGALMA

Sajnovics értelmezésében a dialektus egységes egészet alkotó szókinccs, akusztikai-fonológiai jellemzők és a grammatika. A dialektus egy másik dialektussal rokonsági/származásbeli kapcsolatban van. Pongyolábban, de tömörebben „nyelvi változat”-ot írhatnék, ami magába foglalja a két legfontosabbat, mégpedig:

1. a dialektus önálló nyelvi rendszer,
2. rokonságban van más dialektussal.

Sajnovics a dialektus szót többféle értelemben is használja. Összesítve a következő rendszer vázolható fel:

1. egy nyelven belül:

- a) szinkron értelemben: nyelvjárások (horizontális tagoltság), pl. a lapp nyelvjárások (D 41), a magyar nyelvjárások (D 42); műveltség szerinti változatok (vertikális tagoltság) (D 45)
- b) diakron értelemben: valamely nyelv időbeli változatai, pl. a régi magyar nyelv és a mai (ti. a Sajnovics korabeli) magyar nyelv

2. különböző nyelvek között: rokon nyelvek

- azonos nyelvből leszármazott nyelvek (pl. a dán és a német (D 2, 17)
- valamely nyelv és a belőle leszármazott nyelv(ek) (finn és lett [!], ill. észt) (D 112)

A különböző fajtájú dialektusok összetartozását az „idem” ’ugyanaz’ szó jelöli. Nemcsak a magyar és a lapp nyelv „idem”, hanem „idem”-et használ a lapp nyelven belüli nyelvjárások leírásánál is (D 9 és passim). Ez értelmezhető a nyelvjárások egyazon nyelvhez rendeléseként. Sokkal inkább gondot okoz, ha pl. a magyart és a lappot minősíti így. A bírálók érvelése szerint lehetetlen és érthetetlen dolog a két külön nyelvet „idem”-nek titulálni. De ha végigolvassuk akár csupán a fejezetcímeket, kitűnik: az „idem” jelölte azonosság nem a jelenre, hanem a múltra értendő, vagyis mindig feltételezhető egy olyan korábbi állapot, amelyből a szóbanforgó dialektusok egyaránt származnak. Az „idem” tehát „eiusdem originis”, amint az expressis verbis áll a Sajnovics idézte szerzők műveiben is (D 118).

7.2. A DIALEKTUSOK AZONOS VOLTÁNAK KRITÉRIUMAI SAJNOVICS SZERINT

7.2.1. *FONETIKAI-FONOLÓGIAI-MORFOLÓGIAI JELLEMZŐK* (*Sonus idiomatis*)

A hangzásbeli jellemzők egyezését két dialektus azonosításában Sajnovics döntő, a szókincs és a grammatika tanúságtételével azonos értékű bizonyítékként kezeli. Kitetszik ez egyrészt a szöveg mennyiségi megoszlásából, másrészt Sajnovics kijelentéseiből, harmadrészt abból, hogy még a magyar–kínai nyelvrokonítás rövid és általános bizonygatásában is első helyen szerepel a fonetikai-fonológiai jellemzők hasonlósága (D 51).

Két dialektus „sonus”-ának hasonlóságát szerinte a fonémaállomány azonosága alapozza meg. Nem hasonlósága: azonossága. A teljes egyezést többször is hangsúlyozza (D 33 és passim), pl. megemlíti, hogy ő maga a lapp hangokat olyan tökéletesen ejtette, hogy a lappok azt hitték, ért a nyelvükön.

Az azonosítás objektív voltát szerinte az alapozza meg, hogy az ő magyar anyanyelve rokon a lappal, így ő hivatott és képes felismerni és lejegyezni a lapp hangokat (Bev. 3).

Ma is helytállóak és jó megfigyelésre vallanak a kiemelt közös, s valóban a finnugor nyelvekre jellemző sajátosságok (pl. a magánhangzók redukátlan ejtése, a mássalhangzók palatalizált-depalatalizált korrelációja, a szibilánsok gazdag családja stb.) (D 31).

Sajnovics a nyelvhasználat elméleti megalapozásakor kiemelt fontosságúnak mondja, hogy a hasonlítandó dialektusok szövegei azonos helyesírással íródjának. Ezt az elvet követi a lapp szavak lejegyzésekor is, egységes, stabil és pontos írásrendszert keres. Véleménye szerint a legalkalmasabb és a legegyszerűbb a magyar helyesírás. Ez teljesen logikusan következik abból a gondolatból, hogy a fonémarendszerek azonosak. Sikerült megnyernie tervének von Thott grófot,

aki elrendelte a magyar helyesírás alkalmazását a lapp nyelvű kiadványokban, köztük a kulcsfontosságú Leem-szótárban. Erre később mégsem került sor. Sajnovics elméleti felkészültsége a kor színvonalán tökéletes volt, de a gyakorlati alkalmazás buktatóit nem mindig volt képes kikerülni.

7.2.2. A SZÓKINCS EGYEZÉSE

Szerzőnk szerint a dialektusok összehasonlításakor csak az alapszókinszre szabad támaszkodni, hiszen ezek a szavak kizárólag a rokonság alapján, nem pedig átvétel útján egyezhetnek (D 51). Az alapszókinccsel szemben két követelményt támaszt: az egyik a szó jelentésére vonatkozik, a másik pedig a szó alakjára. Az összevetendő két szó jelentésének azonosnak és meghatározott jelentéskörhöz tartozónak kell lennie, alakjuknak pedig megfeleltethetőnek.

A közös szókinszre alapozott vizsgálatnál azonban számolni kell a nyelvek külön életében bekövetkezett jelentésváltozással is – írja Sajnovics (D 10). Kizárandók a bizonyításból a nyelveket hordozó népek szétválás utáni életére vonatkozó szavak, hiszen ezek többnyire átvétellel kerülnek be (D 15).

A bizonyítás elvégzése, a nyelvrokonság igazolása után viszont a rokon nyelvek megfelelő jelentésű szavait összevetve eldönthető, hogy bármely szó a nyelvben a nyelv ősi szava-e, vagy kölcsönzött, esetleg belső keletkezésű. Valóban, az Elenchusban jórészt az alapszókészlethez tartozó szavak szerepelnek, s ez az egyik oka a ma is helytálló egyezések magas arányának.

Az alapszókinsz szavainak alaki megfeleléséről, azaz a szabályos hangváltozás tendenciájáról írottak a könyv egyik legérdekesebb kérdését vetik fel. Hiszen a szabályos hangmegfelelés elvének felismerése és gyakorlati alkalmazása a Demonstratiót elméleti szempontból tökéletes művé avatta volna. Sajnos, a gyakorlatba való átültetés nem sikerült teljesen, itt sem. Sajnovics jól ismerte a szabályos hangváltozás fogalmát és beillesztette a dialektusok változásáról kialakított elméletébe (D 2 és 17). Példának hozta a rokon nyelvek közti (pl. germán nyelvek) és az egy nyelven belüli (pl. a lapp) nyelvjárások közti hangmegfeleléseket. Ezek a példák hibátlanok.

Saját kutatása során azonban nem azt követi, amit a kitűnő elméleti alapozás után joggal várnánk. Kerek-perec kimondja ugyanis: „A magyarok és a lappok közt nincs tere olyan szabályos hangváltozásoknak vagy elhagyásoknak, mint amilyeneket a dánok és a németek közt látunk. A lappok ugyanis pontosan ugyanannyi és ugyanolyan hangot és kifejezést használnak, mint a magyarok” (D 42). E kijelentés nyilván összefügg a fonémaállományok azonos voltáról és megoszlásáról vallott nézeteivel.

Mindez persze súlyos módszertani buktatókhoz vezetett. Hiszen Sajnovics a korabeli magyar és lapp szavak teljes azonosságát hirdeti. Szóba sem kerülnek a pár oldallal előbb emlegetett változások és régi szóalakok. A magyar szavakat hol tengeri, hogy hegyi lapp dialektusbéli szóval egyezteteti. A túlzott egyeztetés

buzgalma nem csupán a milyenség, de a mennyiség oldalán is előtör: Sajnovics szerint kivétel nélkül minden magyar szó megvan a lappban (D 42). A tévedések forrása egyrészt az egyeztetés eltúlzott igénye lehetett, másrészt a rendelkezésre álló idő rövidege. Sajnovics úttörőként végezte munkáját, nem álltak rendelkezésére a finnugor nyelvek szótárai, nyelvtanai. Sőt, a történeti összehasonlító módszer sem volt még kidolgozva, az újgrammatikusok működése a XIX. században kezdődött.

Nem csoda hát, ha a hasonlításban ma már furcsának ható módszerek is jelen vannak. A szóalakok eltérését a szabályos hangváltozáson túl a hangok anagrammaszerű felcserélődésével is magyarázza, pl. lapp *mieel* – magyar *elme*, lapp *keresz* – magyar *szekér*. Sajnovics idejében általános volt a hangok változását az atomok mozgásához hasonlítani. Az elgondolás alapjául szolgáló demokritoszi atomelméletet szerzőnk mint természettudós, jól ismerhette.

A másik meghökkentőnek tűnő módszer a visszafelé olvasás. Hell egyes kínai szavakat hátulról olvas, hogy egyeztethesse őket a magyarral, hozzátéve, hogy „ez a visszafelé olvasás nem ismeretlen más nyelvekben sem”. Valószínűleg a jobbról balra haladó héber írás nyomán elterjedt visszafelé olvasásra céloz.

Mindezzel együtt a szavak összevetésének alapelve helyes, a bizonyításhoz azonban hiányzik még a nyelvtan egyeztetése.

7.2.3. GRAMMATIKAI JELLEMZŐK

A grammatikai rendszerek összehasonlítása avatja a Demonstratiót a grammatikai nyelvészet úttörő munkájává.

A mű érdeme egyrészt a grammatikai egyezések döntő, a szókincsbéli hasonlóságoknál fontosabb voltának elvi kinyilatkoztatása (Bev. 4), másrészt a lapp és a magyar nyelvtan szerkezeti – és néhányszor – anyagbeli azonosságának kimutatása.

7.3. A DIALEKTUSOK VÁLTOZÁSÁNAK OKA ÉS TERMÉSZETE

Sajnovics „dialektus” fogalmából (amelybe beletartoznak nyelvjárások és rokon nyelvek egyaránt) arra következtethetünk, hogy a rokon nyelvek kialakulását az egyazon nyelvhez tartozó dialektusok eltávolodásával, szétválásával magyarázta.

Okként a földrajzi-gazdasági szétválást nevezi meg, a kapcsolat megszakadása ugyanis lehetetlenné teszi a nyelvi kiegyenlítődést, a közös norma hiánya pedig eltérő fejlődéshez vezet (D 2). Így van ez a magyar és a lapp nyelv esetében, de így van a lapp nyelvjárásoknál is, hiszen a lappok egymással alig érintkezvén, már egymás nyelvét is alig értik.

Fontos szerepe van még a kulturális élet fejlettségének: az írásbeliség, az irodalmi élet és a tudatos nyelvművelés létének és fokának is.

Sajnovicsnak eme nyelvfilozófiáról és nyelvrokonságról vallott nézetei a magyar fordítás megjelenésével szélesebb körben is ismertté válhatnak. A mű több mint 200 éven át nem volt hozzáférhető magyarul, mindeddig csak egy Sajnovics korabeli dán és egy 1970-es német fordítása jelent meg. Remélem, hogy a magyar fordítás a kutatók és érdeklődők hasznára lesz.

A FORDÍTÓ JEGYZETEI (1–26.)

1. Sajnovics arra utal, hogy a lapp nyelvben léteznek bizonyos szabályok, amelyekkel leírható a nem rendszertelen szavak halmaza. A renenszánsz óta egy-egy vulgáris nyelv rangja nagyrészt a világos grammatika lététől függött. (Bev. 7)
2. A szókincs bősége és a kellemes hangzás is a nyelv rangját emelte. (Bev. 7)
3. A hangzást, a szókincset és a nyelvtant a nyelv képességének tekintették, amely a nyelv művelésével bontakoztatható ki. Ennek eszközei: a szilárd helyesírás és a nemzeti irodalom. (Bev. 7)
4. Római istenség. (D 13)
5. Sajnovics az 1 fonéma = 1 betű elvet igyekszik maga is érvényesíteni. Első-sorban ennek hiányát kifogásolja a Leem-féle helyesírásban.
6. Valószínűleg nyomdahiba Zhioear-ve helyett. (D 27)
7. A rövid ö és ü, valamint a hosszú ő és ű a Demonstratio-ban egyáltalán nincs megkülönböztetve. Okát Sajnovics dunántúli anyanyelvjárásában kereshet-jük, amelyben a hosszú í, ú, ű jórészt ismeretlen.
8. A magyar helyesírás bevezetésére később mégsem került sor.
9. Valószínűleg nyomdahiba Á helyett. (D 39)
10. Nyomdahiba É helyett. (D 39)
11. Vhaël: Grammatica Fennica. Åbo 1733. (D 44)
12. Eberhard Gutsleff: Estnische Sprache. Halle 1732. (D 44)
13. Nyomdahiba Szórvos helyett. (D 62)
14. Nyomdahiba Málás helyett. (D 63)
15. A szóalakok eltérését a szabályos hangváltozás helyett itt a hangok anag-grammaszerű felcserélődése magyarázza. A Sajnovics korában bevett elgon-dolás végső forrása a démokritoszi atomelmélet volt. (D 65)
16. Nyomdahiba Tsigom helyett. (D 67)
17. Nyomdahiba Adom helyett. (D 67)
18. Nyomdahiba Kurás helyett. (D 70)
19. Hiányzik az utalás a II. megfigyelésre. (D 77)
20. A lapp minta 'érme' a hasonló jelentésű norvég mynte szó átvétele, tehát Sajnovics etimológiája téves. A minta szó egyébként épp a Demonstratio nyomán terjedt el a magyarban. (D 80)
21. A hagyományos latin esetek közül a vocativus és az ablativus nem szerepel az esetek közt. Forrásait követve elkülöníti a magas és a mély hangrendű toldalékokat. A magyar genitivus szerinte az -é birtokos személyjel, evvel a (téves) grammatikai hagyományt követi. A magyar esetvégződéseket (suffi-xe quaequam, quae nominibus subiunguntur) a latin prepozícióknak felel-teti meg, Leem hatására az ablativust is idesorolja, holott a -től toldalékot a mintája, Szenczi Molnár még az esetek közt említi. (D 84)

22. A birtokos névmások ügyében Sajnovics első olvasásra némileg homályos magyarázata Pereszlényit olvasva lesz világos. Sajnovics szerint „...Ungari loco possessivorum (meus, tuus, suus) utuntur Genitivis pronominum (ego, tu, ille)”. Vagyis a pronomén genitivusa a nomentől eltérően nem -é, hanem a birtokos névmás. Csaknem szó szerint ezt találjuk Pereszlényinél is: „Pronomina possessiva, quae, reipsa sunt Genitivi primitivorum...”. A birtokos névmás használatáról írottak is pontosan megegyeznek. (Bizonyos feleletekben szokásos, ha a birtok hiányzik. Azonos a példaszó is: liber könyv.) (D 94)
23. Valószínűleg felcserélve. (D 99)
24. Helyesen: Blaeu.
25. Az effajta népdicséret már a klasszikus korban is toposznak számított. A lapp nép dicséretével Hell 1700 év távlatából vitatkozik Tacitus Agricolájának híres soraival. (Nyilván számított arra, hogy a művelt hallgatók, ill. olvasók észreveszik az utalást.) „...Mind piszkosak és lomhák, az előkelők testalkata... torzult. A fennusok [ma már tudjuk, hogy e néven a lappok értendő]k szörnyen vadak és undorítóan szegények. ... Sem istennel, sem emberrel nem törődve elérték azt, ami a legnehezebb, hogy még vágyaik sincsenek.” (Tacitus: Agricola. Ford. Borzsák István. Bp. 1967. 46. old.) Ráadásul Sajnovics korában (és később is) a nyelvet a nyelvet beszélő néppel azonosították, és a nyelvről alkotott véleményüket az adott nép történelmi szerepe is befolyásolta. Ezért tartották szegénynek később a „halzsíros atyafiságot”. (D 126)
26. A latin eredetiben tévesen: Ostrokotsius. (D 129)

NÉVMUTATÓ

magyarázattal csak a kevésbé ismert személyek esetében

Bev a latin nyelvű Demonstratio bevezetője

D a latin nyelvű Demonstratio lapszáma

m a magyar nyelvű Demonstratio lapszáma

Anderson, a Grönlandi jegyzetek (Berichten über Grönland) szerzője, I. a II. paragrafust

D 16

m 31

Anonymus

D 129, 130

m 115

Attila hun király

Bev 6

m 18

Balassi Bálint (1551–1594)

D 97

m 93

Bayer, Gottfried Siegfried (1694–1738) kelet-kutató, a Museum Sinicum (1730) kiadója

D 50

m 54, 55

Bél Mátyás (1648–1749)

D 129, 131

m 115

Blaeu, Johannes (1596–1673) amszterdami nyomdász, az Atlas maior kiadója

D 121, 122, 124, 125

m 109, 110, 112

Bod Péter (1712–1769)

D 32

m 42

Bolland, Johann (1596–1665) egyháztörténész, itt említett műve: Acta sanctorum quot toto urbe coluntur I–III. (Anvers 1643–1658)

D 127

m 114

Bonfini, Antonio (1427 kb.–1502 kb.) olasz humanista (történész) Mátyás király udvarában

D 129

m 115

Büsching, Anton Friedrich (1724–1793) göttingai földrajztudós

Bev 4, D 22, 117, 118

m 18, 36, 107

Calepinus, Ambrosius (1453–1511) olasz szótáríró, a latint 11 nyelvvel, köztük a magyarral is összehasonlító szótára a XVI. századi magyar nyelv kutatásának egyik legértékesebb forrása

D 113

m 105

Comenius, Johann Amos (1592–1670)

D 127

m 114

Daass, Benjamin (1706–1775) trondheimi iskolaigazgató

D 22

m 35

Deguines[ius] (Joseph der Guines) (1721–1800) kelet-kutató

D 47

m 52

Desericzky Ince József (1702–1763) piarista történész

D 129

m 115

Eckhardt [Eccard], Johann Georg von (1664–1730) Leibnitz munkatársa Hannoverben

D 127, 128

m 114

Egede, Paul Hansen (1709–1789) dán filológus, misszionárius Grönlandon

D 118

m 108

Egenolf [Egenolphus], Johann Augustin (1638–1728) dán filológus

D 114

m 105

Esterházy Pál (1635–1712) nádor, hadvezér, író, itt említett műve: Atlas Marianus

D 97

m 93

Fabricius, Ludwich (1648–1729) németalföldi utazó

D 128

m 114

Faludi Ferenc (1704–1779) jezsuita szerzetes, rokokó költő, itt említett művei:

Nemes ember (1748), Nemes asszony (1748), Udvari ember (1750)

D 5, 45, 80

m 24, 51, 79

- Fielström, Per** (1697–1764) svéd pap, itt említett műve: *Dictionarium Sueco-lapponicum* (1738)
D 13, 18, 27, 43, 44, 85, 86, 87, 100, 101, 102, 103
m 28, 33, 39, 50, 51, 84, 85, 87, 95, 96, 97
- Fischer, Johann Eberhard** (1697–1771) történész, régiségkutató, itt említett műve: *Quaestiones Petropolitanae* (Göttinga, 1770)
D 118, 119
m 108
- Fogel, Martin** (1634–1675) hamburgi orvos, kéziratában finnugor szóegyeztetések szerepelnek
D 127
m 114
- Ganander, Henrik** (?–1752) lappföldi pap, itt említett műve: *Grammatica Lapponica* (1743)
D 13, 18, 43, 85, 90, 101
m 28, 33, 50, 84, 87, 96
- Graan, Olaf Stephan** (1610–1679) lappföldi tanár, prédikátor, itt említett műve: *Manuale Lapponicum minus* (1669)
D 18
m 33
- Grotius, Hugo**
D 97
m 93
- Gunner, Johan Ernst** (1718–1773) trondheimi püspök, botanikus
D 34
m 43
- Gyöngyösi István** (1620–?) barokk katolikus költő
D 97
m 93
- György [Jurij]** novgorodi herceg
D 125
m 112
- Haller János** (1616–1697) erdélyi főúr, itt említett műve: *Hármas história* (1695)
D 97
m 93
- Hell, Miksa** (1720–1792)
Bev 3, 4, 7, D 19, 22, 23, 24, 33, 34, 36, 46, 47, 48, 50, 51, 55, 111, 119, 120, 121, 124, 126, 130, 131
m 17, 18, 33, 35, 36, 37, 43, 52, 53, 54, 55, 59, 103, 108, 109, 112, 113, 115, 116

Heltai Gáspár (?–1574) protestáns író, nyomdász, itt említett munkája: *Chronica az Magyaroknak dolgairól* (Kolozsvár, 1575)

D 97

m 93

Hensel[ius] (*–*) itt említett műve: *Linguarum harmonia* (Nürnberg, *)

D 46

m 52

Hevenesi [Hevenyessi] Gábor (1656–1715) nagyszombati jezsuita történész

D 129

m 115

Homann, Johann Baptist (1663–1724) német térképszerkesztő

D 124

m 112

Horrebow, Christian (1697–1764) dán csillagász

D 118

m 108

Högström, Per (1714–1784) svéd pap, itt említett műve: *Beskrivning öfver de till Sveriges krona lydande Lappmarker* (1747)

D 10, 44

m 27, 51

Ihre, Johann (1707–1780) svéd tudós, itt említett művei: *Orthographia Lapponica* (1742) és *Glossarium Suio-Gothicum I–II.* (1769)

D 18, 114, 117

m 33, 105, 107

István (Szent István) (970–1038) magyar király

Bev 6, D 15, 121

m 18, 31, 109

Istvánfi Miklós (1538–1615) történetíró

D 129

m 115

Káldi György (1572–1634) jezsuita hitvitázó, a Biblia lefordítója, itt említett műve az ún. katolikus biblia: *Szent Biblia* (Bécs, 1626)

D 97 [Káldy]

m 93

Kaprinai István (1714–1785) jezsuita történész

D 128

m 114

Kauriing, Henning Junghans (1737–1797) pap Vardoeben

D 24, 25

m 37

VII. Keresztély (1749–1808) Dánia királya

Bev 3

m 17

Kircher, Athanas (1602–1680) jezsuita kelet-kutató

D 47, 48

m 52, 53

Kirchmayer, Johann Sigismund (1674–1749) német filozófus

D 46

m 52

Leem, Knud (1679–1774) norvég misszionárius Lappföldön, itt említett művei:

En lappisk grammatica (1748), Lexicon lapponicum (1768–1781), Beskrivelse over Finnmarkens lapper (1768)

D 9, 13, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 52, 54, 55, 57, 58, 85, 87, 88, 95, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 126

m 26, 28, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 67, 75, 76, 79, 84, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 103, 113

Langebeck (?) jogtanácsos

D 130

m 115

Leibnitz, Gottfried Wilhelm (1646–1716) német filozófus

D 114

m 105

Liknius *

D 90

m 87

Liszi László (1628–1662) gróf, költő, itt említett műve: Magyar Márs avagy Mohách mezején történt veszedelemnek emlékezete (Bécs, 1653)

D 97

m 93

Lund[ius]

D 18

m 33

Luxdorff, Bolle Willum von (1716–1788) dán nemes

D 114

m 105

Marcus Aurelius császár, filozófus

D 97

m 93

Mária Terézia (1717–1780)

D 121, 123, 127

m 109, 113

Megiser [Megisserus], Hieronymus (1553?–1618) lipcsei szótáríró, történész

D 113

m 105

Molnár ld. Szenczi Molnár Albert

Molnár János (1728–1804) jezsuita egyháztörténész, itt említett művei: Az anya-szent-egyháznak történeti I–IV. (Nagyszombat, 1769–1788), A régi jeles épületekről (Nagyszombat, 1760)

D 45

m 51

Odin a germán főisten

D 114

m 105

Orosz László (1697–1773) jezsuita hittérítő Dél-Amerikában

D 50

m 54

Otrokócsi Fóris Ferenc (1648–1718) jezsuita történész

D 129

m 115

Palma Ferenc (1735–1787) jezsuita történész, itt említett műve: Notitia rerum Hungaricarum (Nagyszombat, 1770)

D 127

m 114

Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) református bölcsész, orvos

D 32

m 42

Paus, Hans (1710–1770) jogtudós, hivatalnok Finmarchiában

D 2

m 22

Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek, a magyar ellenreformáció vezére

D 97

m 93

Pereszlényi Pál (1631–1689) jezsuita nyelvtanító, itt említett műve: Grammatica Linguae Ungaricae (Nagyszombat, 1682)

D 90

m 87

Piscator, Johannes (1546–1625) református teológus

D 124

m 112

Porsanger, Anders Andersön (1735–1780) norvég pap

D 34, 35, 38

m 43, 44, 46

Poprhyrogenitus vagy Prophyrogenetus, magyarosan Bíborbanszületett Konstantin (VII. K.) bizánci császár (912–959) itt említett műve: De administrando imperio (952)

D 130

m 115

Pray György (1732–1801) jezsuita történész, ő fedezte fel a Halotti Beszédet tartalmazó kódexet

D 4, 129

m 23, 115

Révai Miklós (?) (1749–1807) piarista költő, nyelvfilozófus

D 97

m 93

Rimai János (1560–1632) költő, Balassi barátja

D 97

m 93

id. Rudbeck, Olaf (1630–1702) svéd tudós

D 46

m 52

ifj. Rudbeck, Olaf (1660–1740) svéd tudós, itt említett műve: *Specimen usus linguae Gothicae* (Uppsala, 1717)

Bev 2, D 112, 113, 117, 124

m 17, 104, 105, 107, 112

Sajnovics Mátyás (?–1780) Sajnovics János testvére

D 4

m 23

Salmas[ius], Claudius (Claude de Saumaise) (1588–1653) francia Kína-kutató

D 50

m 55

Schall, Adam Johann (1591–1666) jezsuita csillagász, Kelet-kutató

D 128

m 114

Scheffer, Johann (1621–1679) svéd tudós, itt említett műve: *Lapponia* (1673)

Bev 4, D 11, 12, 22, 113

m 18, 27, 28, 36, 105

Schöning, Gerhard (1731–1771) dán tudós

D 118

m 107

Smek, Magnus király

D 125

m 112

Stiltingus jezsuita tudós

D 127

m 114

Storm, Niels Nissen (1731–1771) dán tudós

D 23

m 36

Strahlenberg, Philipp Johann (1676–1747) svéd katonatiszt, történész, itt említett műve: *Das Nord und Östliche Teil von Europa und Asia* (Stockholm, 1730)

D 116, 117, 119

m 106, 107, 108

Suhm, Peter Friedrich von (1728–1798) koppenhágai történétíró

D 118

m 108

Szenczi Molnár Albert (1574–1634) református író, nyelvész, itt említett művei: *Dictionarium Ungarico-Latinum ...* (Nürnberg, 1604) és *Novae Grammaticae Ungaricae ... libri duo* (Hannover, 1610)

D 36, 55, 90, 100, 114, 130, 131

m 44, 59, 61, 77, 87, 95, 97, 105, 115, 116

Székely István (?–?) történétíró, itt említett műve: *Krónika ez világnak jeles dolgairól* (Krakkó, 1559)

D 97

m 93

Temler, Christian Friedrich (1717–1780) dán diplomata

D 116

m 106

Thott, Otto von (1703–1785) a dán tudományos akadémia elnöke

D 33, 37, 112

m 42, 43, 45, 103

Thúróczy János (1435?–1489?) történétíró

D 129

m 115

Timón Sámuel (1675–1736) jezsuita történész

D 129

m 115

Tornaeus, Johannes (1648 körül) lelkész, lapp-kutató

D 18

m 33

Velin, Johann (?–1744) filozófus, a turkui egyetem tanára

D 114

m 105

Vertumnus etruszk eredetű római isten

D 18

m 32

Vhaël, Bartholdus (1667–1723) finn lelkész, itt említett műve: *Grammatica Fennica* (Turku, 1733)

D 44

m 51

Wexonius [Wexionius–Gyldenstolpe, Mikael] (1609–1670) finn filozófia- és történelem professzor Turkuban

D 125

m 112

Wotton[ius], Guillaume (1666–1726) filológus, nyelvész

D 112

m 104

Wöldike, Marcus (1699–1750) dán nyelvész, itt említett műve: *Betaenkning om det Grønlandske Sprogs Oprindelse og Oliighed med andre Sprog* (Kopenhága, 1746)

D 16, 118

m 32, 108

Zrínyi Miklós (1620–1664) hadvezér, költő, itt említett műve: *Szigeti veszedelem* (1651)

D 97

m 93

SZÍJ ENIKŐ

A DEMONSTRATIO ÉS A KÉT TUDÓS JEZSUITA TUDOMÁNYOS TERVEI

A Magyar Tudományos Akadémia történettudományi osztályának ún. kis gyűlésében 1851. május 24-én 34 fős – és nem akárkiből álló – hallgatóság előtt „olvasztatott” **Reguly Antal** levelező tag tudósítása **Hell Miksa** **historiai kéziratai azon részéről, mely a magyar–finn kérdést tárgyalja** [a tudósítás teljes szövege megtalálható: 1. Akadémiai Értesítő 1851:151–156 vagy 2. Új Magyar Múzeum 1851:37–42; a Reguly-féle jelentés összetartozik Wenzel Gusztávval, lásd 1. Akadémiai Értesítő 1851:161–165 vagy 2. Új Magyar Múzeum 1851:47–56].

Hogy miért éppen Reguly kapta feladatul a hagyaték áttekintését és értékelését? Ő volt akkoriban hazánkban az egyetlen szaktekintély, aki kellő tudással és tapasztalatokkal rendelkezett a lapp nyelvről és mindarról, ami Sajnovics hivatali főnökének, rend- és munkatársának, útítársának hagyatékából az ún. nyelv- és széptudományok szemszögéből az utókor érdeklődésére számot tartott. A lappok és a lapp nyelv iránti érdeklődéséről 1840. szeptember 30-án a finnországi Vaasa-ban keltezett, a zirci apátnak írt levele (Reguly-Album 1850:28–29) tanúskodik: „A lapp studiumok elméleti részének birtokában vagyok. ... Nem hagyom el Finnhont, míg tökéletes lapp is nem leszek. A finnre szorítkozva, csak félsikert aratnék. A mi nyelvünk számos sziszegő és olvadó hangjai, melyek a finnben hiányzanak, a lapp nyelvben mind megvannak, a lappnak alaktana sokkal egyezőbb a magyarral mint a finn, s a lapp beszéd olly hason hangú, miszerint a magyar nem hallhatja a nélkül, hogy benne nyelvének rokonára ne ismerne. De ha nem így volna is, szükségesnek tartanám a dolgot mint magyar bővebben megvizsgálni, hogy akár az egyik, akár a másik részre, de minden esetre eredményt nyerhessek...”.

A hagyatékot ketten nézték át: Reguly és Wenzel Gusztáv, aki 1851. május 26-án adott számot „Hell Miksa historiai kéziratai azon részéről, melyek Anonymust s a régi magyar földiratót tárgyalják” (lásd i.h.). Bevezetőül felemlítette a hagyatéki szemle körülményeit:

„Néhai Hell Miksa, a bécsi csillagda nagy hírű igazgatója (szül. 1720, elhunyt 1792), selmeczi születésű hazánkfia azon kéziratainak, melyek a mathesist és astronomiát közvetlenül nem tárgyalják, átvizsgálásával Reguly Antal tagtársunkkal meg lévén bízva, midőn a kéziratokat általtekintettük, azonnal észre vettük, hogy academiai hivatásunkhoz képest legczélszerűbb lesz a munkát magunk közt felosztani.

Hell Miksa t.i. szoros szakbeli foglalatosságain kívül a múlt század minket magyarokat közelebből érdeklő tudományos ügyekezetei két igen fontos írá-

nyának nem csak kortársa volt, hanem mindkettőben oly viszonyok közt is munkálkodott, hogy eziránti működése a magyar tudósnak különös részvétét jelenleg is még magára vonja. Értem 1) a *magyar–finn kérdést*, melyet nagy részben ő indított meg; a 2) a *magyar történetírás és atyjának*, az ú.n. Anonymus Belae Regis notariusnak *historiai kútjaink közé felvételét*.

Ami az első kérdést illeti, az azt érdeklőket Reguly társam tekintvén által, már is a Tek. Társaság elé terjesztette azokróli tudósítását; a másakra vonatkozók nekem jutván ki, a következőkben van szerencsém rólok az academiát értesíteni” (i.h. 163).

Wenzel akadémiai levelező tag véleménye meglehetősen sommás, de a „semiféle fonal észre nem vehetősége” tekintetében nem feltétlen igaz (l. majd alább): „Miután egyébiránt mindaz, mit maga után hagyott, csupa egyes jegyzetekből áll, és semmi fonal észre nem vehető, mely dolgozatait külsőleg egy egészszé csak némileg is alakítaná? e tekintetben a számos, igen rendetlen alakban kezeimhez jutott jegyzetek tartalmát, és benső összefüggését szemmel tartván, négy kérdést tűzök magam elibe, a mennyiben azok: 1) a geographiai, 2) az etymologiai, 3) az Anonymus személyét és 4) hitelét illetik” (i.h. 163).

„A magyarok régibb lakhelyeiről Hellnek kézírataiból nevezetes tanulmányt tenni egyáltalában nem lehet. Ez iránti nézetei az általa legnagyobb hévvel vitatott finn–magyar hypothesisel függenek szorosan össze; természetes tehát hogy, miután ezt, legalább azon alakban, mint a Hell–Sajnovicsi állításokban foglaltatik, ma alig fogja valaki többé magáévá tenni, a magyarok régi lakhelyeiről való nézetei is, melyek egyébiránt is többnyire csak mint pusztá, minden indokolást nélkülöző állítások olvastatnak kézírataiban, figyelmet nem igen igényelhetnek. Tehát hogy ez iránti eljárásom semmi kifogás alá ne essék, csak röviden azt említem, mikép kézíratainak több helyeiből kitetszik, hogy *Hell a húnok őshazájának Dániát tartotta*; hogy Dentumogériát, melyet Anonymus mint a *régi magyarok őslakhelyét* ír le, *ő Karéliába helyezi*. Mindkét nézete magában olly gyöngye alapon nyugszik, hogy róluk vagy csak szólani is felesleges, s hogy, mint jelenleg állnak tárgyuk iránti tudományos ismereteink, czáfolásra sincs többé szükség” (i.h. 163–164).

Reguly Antal a neki részül jutott iratokról a rá igencsak jellemző stílusban az alábbi jelentést adta – teljes egészében közreadjuk, mint annak a még mindig széles körben elterjedt nézetnek, hogy Reguly a finnországi és szibériai kutatóútjairól hazatérve képtelen volt tudománnyal foglalkozni, egyik, ide vonatkozó cáfolatát (a tudósításban latinul idézett részleteket Ambrus András magyar fordításában és dőlt betűvel szedtük, és megtartottuk azokat a helynévi formákat és írásmódokat, amelyek feltehetően idézetek a Hell-féle iratokból):

Tekintetes Társaság! A nekem általadott Hell-féle 18 darab irat, melyekben éjszaki kutatásaira vonatkozó jegyzetei foglaltatnak, tárgyaik szerint három részre oszthatók. Az elsőben a magyaroknak Karéliából, Finnország keleti tartományából lett származása fejtegettetik; a másodikban a kúnok éjszaki származása

és a Constantinus Porphyrogenitus által említett nyolcz kazar nemzetségnek, mellyek a magyarokkal szövetkeztek, régi lakhelyei mutattatnak fel a Ladoga tavának éjszaki és keleti vidékein, a Fejér-tenger partjai és a Dvina vize körül; a harmadikban végre egyes kivonatok vannak Anonymus és Vitichindus, Kranz Albert Saxoniája és Vandaliája, Lebrün perzsa utazásából és Fischer Attilájából.

Mint érdekesebb ezen 18 darab iratból, csak kettőt emelhetnék ki, az 58. és 30. számút, mellyek elsejében egy illy című munkának: „*a magyarok első szálláshelyeiről, vagyis a magyarok első hazájáról. Értekezés, amely bebizonyítja, hogy a nemes magyar nemzet finniai vagy fenniai származású*” terve és leendő tartalma kilencz paragraphusban foglaltatik. A másodikban ezen munka első paragraphját: „*A magyarok szülőhazájára vonatkozó kutatás lehetősége*” kidolgozva találjuk.

Mind a kettőt nem lesz érdektelen a tisztelt társaságnak egészben meghallgatnia.

No. 58.

A magyarok első szálláshelyeiről, vagyis a magyarok első hazájáról. Értekezés, amely bebizonyítja, hogy a nemes magyar nemzet finniai vagy fenniai származású.

I. §. A magyarok eredete vizsgálatának lehetősége.

II. §. A régi Finnlandia és Carelia leírása, amely kimutatja, hogy a finn nyelven beszélő finnek őslakók: 1. a történetírók tekintélye alapján, 2. a folyó- és helynevek alapján.

III. §. A mai Finnlandia és Carelia leírása.

IV. §. A magyar idioma azonossága a finn idiomával, valamint a careliaiak és caianiaiak dialektusának megegyezése a mai magyar dialektussal.

V. §. A magyar nemzet különböző nevei.

(A VI. § tartalma hiányzik).

VII. §. A Magyar és az Ungar név megegyezése a régi és mai Carelia két törzsének nevével: Megyer és Uonger vagy Uongyer.

VIII. §. Finnlandia és vele együtt Carelia viseleteinek, szokásainak stb. egyezése a magyarok öltözködési szokásaival.

IX. §. Az értekezés végkövetkeztetése, hogy a magyarok és a finnek vagy fennek, vagy careliaiak vér szerinti testvérek.

No. 30.

I. §. A magyarok szülőhazájára vonatkozó kutatás lehetősége. Midőn Wardöehusban pater Sajnovics az én elképzelésem és a számára általam javasolt rendszer és szempontok alapján a lapp és a magyar idioma egyezésének kutatásával foglalkozott, és midőn – hogy az ügyben nem nagyon iparkodó Sajnovics pátert a magam részéről ösztökéljem – amennyire elfoglaltságaim engedték, hozzáláttam a munkához, szerencsés véletlen folytán egy mindkét lapp dialektusban, a finn-marchiaiban és a careliaiban is alaposan jártas levélhordó érkezett Wardöehusba. A nyelvjárások közti különbség tanulmányozásának ezt a nagyon kedvező alkalmát megragadni szándékozva felszólítottam, hogy azokat a lapp nyelvű szavakat, melyeket pater Sajnovics már más lappok szóbeli

kikérdezése alapján jegyzékbe vett, ejtse ki, sőt, ne csak ejtse ki, hanem ugyanazokat – ha a jelentésük azonos – careliaiul is közölje, és ha több ugyanolyan jelentésű szót ismer, azokat is idézze föl. És íme! A legtöbb szó, amelyek eddig a finn-marchiai lapp nyelvjárásban a magyartól vagy a dialektusukban, vagy a jelentésükben eltértek, csak hűledeztünk, hogy ugyanazok most a careliai nyelvjárásban beszélve mind a kiejtésre, mind a dialektusra, mind pedig a jelentésükre nézve a magyar szavakkal bizony csodálatos módon megegyeznek.

Ilyen kísérlettel szerezve bizonyosságot e careliai nyelvjárásnak és a magyarnak nemcsak az idiomában, hanem a dialektusban is oly csodálatra méltó egyezéséről mi más következtetésre juthattam, mint arra, hogy a mi nemes nemzetünk a finnlandiai carjalaiak és caianiaiak jeles népével nagy valószínűséggel hajdan egy volt. És valóban, vajon mi lehet két, egymástól oly nagy térbeli és időbeli távolsággal elválasztott nép azonosságának ékeesebb bizonyítéka, mint az az érve, hogy ομογλωττε* [sic, helyesen: ομογλωττοι ejtsd: hómoglóttói, azaz egynyelvűek], hogy egyazon idiomát és egyazon dialektust használnak. Ki ne ismerné fel – akárcsak a beszéd alapján – hogy ama saxoniai idiomát használó transylvániai nemzet hajdan Saxoniából települt át Transylvániába, vagy talán tévedni fog, ha egyedül a hómoglottos voltuk bizonyítékára támaszkodva saxonoknak [szászoknak] nevezik őket? Így hát helyesen érveltem magamban: ha a carjalaiak ugyanazt az idiomát és ugyanazt a dialektust használják, mint a magyarok, akkor a carjalaiak és a magyarok ugyanaz a nép? De miért nem azonos a nevük is? Miért nem hívják a magyarokat carjalaiaknak, vagy pedig miért nem nevezik amazokat magyaroknak?

Ha a magyarok és a carjalaiak csaknem azonos nyelvet használnak, vajon hát a magyarok szülőföldje Carelia? Vagy talán éppen ellenkezőleg: a carjalaiak vándoroltak Ungariából Careliába? Vagy pedig ha nem származtak Careliából a magyarok, sem a carjalaiak Hungariából, esetleg mindkét nép – amely egykor valamely más hazában ikertestvérként együtt lakott – távoli vidékekre költözött (ahogy Lót és Ábrahám hajdan), és egyik része a messzi északi Finniába, a másik délre, Ungariába széledve oly távoleső országokat foglaltak el? És a világon hol leljük föl azt a tájat, ennek a nemes nemzetnek azt az őshazáját, amelyből mindkét nép kivonult? Ha megkérdezed a carjalaiakat, azt a választ fogod kapni, nem tudják, honnan jöttek Careliába. Ha a magyaroktól tudakolod, kapsz ugyan feleletet, de annyira sokfélét és oly zavaros-homályosakat, hogy olybá veheted, mintha bevallanák, hogy nem tudják. Hallani fogod, hogy egyesek azt mondják...

Amikor tehát az eddig nyilvánosság elé lépett történetírók műveinek sokaságából a magyarok tényleges és bizonyos származási helyét illetően semmi világosságot, semmi támpontot nem kapunk, úgy gondoltam, hogy hazámnak nagy szolgálatot teszek, ha a nemes magyar nemzet kétségkívül biztos származási helyét, mely nemcsak a magyarjaink, de valamennyi görög és latin, hazai és külföldi történetíró előtt mindeddig teljességgel ismeretlen volt, s amelyet én a sarkvidéki utazásom alkalmával fedeztem föl, új, eddig még nem hallott érvekkel bizonyítva feltárom.

Megéri azért a fáradságot, hogy nyilvánosság elé tárjam magát az utat és a módszert, amelyet ennek az új bizonyítéknak megszerzésében követtem. Amikor tehát – mint előbb

mondottam – végre biztosnak tekintettem, hogy a carjalaiaknak nemcsak az idiomája, hanem a dialektusa is csaknem azonos a mai magyar nyelvvel, s ilyenformán a magyarok és a carjalaiak teljesen azonos nép, gyanú ébredt bennem, vajon nem találhatók-e Careliában mindmáig népek, amelyek magukat magyaroknak, ungaroknak nevezik, vagy legalább nem akadnak-e a mai Careliában valamely árulkodó jelek arról, hogy a magyarok és az ungarok szálláshelyei Ungariába jövetelük előtt Careliában lettek volna? Mert a következőképpen okoskodtam: Valamennyi történetíró egyöntetűen vallja, hogy Finnia már a finnek által lakott volt a svédek, gótok, szarmaták stb. érkezése előtt, hogy ezek a finnek Finnia őslakói, sőt, eredetük megelőz minden följegyzést. Biztos továbbá hogy finn idioma a magyar, ugyancsak kétségtelen, hogy a magyarok utolsó, Ungariába vándorlásának korszaka a Kr. utáni IX. századra tehető. Ezekből ítéltém: nem a finnek származnak tehát a Pannoniát lakó finnektől, hanem a magyarok erednek a Finniában lakó finnektől. Ettől az érveléstől vezetettve kigöngyöltem Svécia és Finlandia Doppelmeyer által [sic] évben kiadott geographiai atlaszát, elkezdtem vizsgálni Finlandia és kiváltképpen Carelia folyó- vagy más helyneveit, és – teremő Isten! mennyire megdöbbsentem, amikor észrevettem, hogy egyes nevek, amelyeket leolvastam, majd-hogynem tiszta magyar szavak, és ugyan az a jelentésük, mint magyarul. Egy szóval fölfedeztem, hogy egész Finnia szintiszta Ungaria. És mennyire elbámultam, midőn a magyarok és ungarok dicsőséges neveit – melyeknek etymológiája és eredete mindeddig annyi nevetséges vitát szült – Careliában megtaláltam. Nem hittem volna tulajdon szememnek, ha csaknem valamennyi geographiai szerző térképén ugyanazon neveket, egyformán leírva nem találtam volna meg. Csodálatos, és eleddig senki által fel nem tárt fölfedezés! Így hát a magyarok szülőházája Finnia? Vagy Carelia? Valóban így van, és hogy így van, arról – ígérem – aki csak elolvasta ezt az én vizsgálódásomat, teljesen meg fog győződni.

Hellnek eldöntő oka tehát, mellynél fogva ő a magyarokat Kareliából származtatja, az: hogy a kareliai helynevek mind tiszta magyarok; sőt, mi több: hogy még magyar és ungar nemzeti neveink is ott találhatók, úgy hogy még azon helyeket is, mellyeken őseink egykor laktak, és mellyeknek neveit felvették, s magokévé tették, ott találjuk.

Ha Priscator svécziai és finnlandi térképébe, mely Joannes Pontanus dán historiájában (1631) foglaltatik, tekintünk, meggyőződhetünk arról, mennyiben igaz, a mit ő itt állít. A Ladoga tava felett azon egy Megijerv (azaz Megijervi, mivel az i hely szűke miatt ki nem irathatván, annak kihagyása egy ponttal jegyeztetett meg) név találhatik, de nem Megyeri. Megi jervi pedig két szó, mellyek egyike, t.i. järvi tavat jelent, másika megi pedig, ha neki értelmet akarunk adni a finn nyelvből, mäki-nek olvasandó, minthogy a finn a g hangot és betűt csak n után és semmi más esetben nem használja. Mäki pedig tesz hegyet vagyis inkább dombot. Ezen hibásan olvasott és felfogott helynévre építette P. Hell egész nagyszerű hypothesisét a magyarok régi lakhelyéről a Ladoga és Fejér-tenger közti tartományokban; s így minekutána hibásan olvasott, természetesen megdől magától az egész nagyszerű gondolat vagy – álom is.

A Vongeri nevet sem találni semmiféle más abroszon, jöllehet vonga, jongeri, jonderi nevek előkerülnek, melyeknek azonban semmi értelmök.

A mi pedig a többi kareliai neveket illeti, melyek Hell szerint mind magyarok, azoknak hosszú sorát találai a 74. és 29. számú íveken feljegyezve és magyarázva is. Íme néhány például „pihejervi fl. a pihes : plumosus, mivel pih : pluma”. Iratik pedig pühäjärvi, és mert pühä = szent, teszen : szent tavat. E szóval pedig temérdek helynév jön elő: pühä joki : szent folyó, pühä tunturi : szent hegy. – „Ristjervi : a rest : piger, tardus.” Iratik pedig risti järvi, és teszen keresztavat, az orosz krest szóból jöven a finn risti, kereszt, nem pedig res – „Rauta vesi *ugyanaz mint* rutavíz. Rút turpis, vagyis rút víz”. Teszen pedig rauta vesi vas vizet, t.i. rauta = vas; így neveztetnek olly mocsáros vizek, melyeknek sárga, vas salakú iszapjából a finn parasztok vasat olvasztanak. – „Rautalam-bij, lehet a rántom tőből”. Pedig iratik rauta-lampi, és teszen olly tó vagy folyó öblét, melynek hasonló vas salakú iszapja vagon, mint az imént mondatott. – „Outojervi vagy útojervi talán az útáloból, [tehát] gyűlölt, utált, mintegy gyűlöletes folyó; holott valójában az úton-járás-ból, tehát eine Reise, mint útonlevő folyó”. Pedig iratik: outo-järvi, és teszen vidéki vagy ismeretlen, eddig nem ismert tavat.

Ilyen azon kareliai helyneveknek egész sora, melyekben P. Hell csupa magyar neveket vélt találni, természetesen azon mód szerint, melynek itt néhány példáit láttuk, és mely szerint ő a finn helynevek finn értelmét soha nem kérdezte vagy kutatta, hanem megelégedett, ha a finn szóban véletlenül magyar hangot talált, melyet ő azután minden kétkedés nélkül valóságos magyar szónak elfogadott.

A 74. számú íven a magyar szóról értekezik. „A magyar szóról *bebizonyosul, hogy ugyanaz, mint a megyer vagy megjer.*”

A 64. számú íven az Ungarus névnek különféle származtatását fejtegeti, és röviden így végzi: „*Ennél fogva Joannis Broderitussal és Franciscus Otrocotsiussal úgy vélem, és ki is jelentem, hogy ez az ország a nevét magának a nemzetnek a nevéből kapta. Ha a nemzet nevéből, akkor ezt a népet előbb hívták ungerusnak, mint hogy Ungariába bement, és igen helyesen, hiszen a szülő hazájában, Careliában – amint a térképről nyilvánvaló – uongerus néven nevezték; és ma az oroszok – akik egykor e népnek szomszédai voltak – a magyarokat vanger vagy venger néven hívják, amely a régi vonger szóból ered. Az uongerusokat tehát ungerusoknak nevezték, azután ungarusoknak, és a németek még most is azt mondják: die Ungern, és: ein Unger vagy Ungar.*”

A 41., 48. és 104. számú íveken a kúnokról szól, és pedig először a kún névről. Szerinte a Hunus, Chunus, Cunus név az orosz kon (ló) szótól jön, és lovas népet teszen; valamint az oroszok még most is a tatárokat úgy különböztetik meg, mint konnie és olennie, azaz mint lovasokat és mint ollyanokat, kik szarvasokon járnak. A Chun nevet az oroszok adták az ázsiai népeknek, és ezektől fogadták el a többi európai népek is, kik az oroszok által kapták róluk első tudósításait. A Cumanus szó, mely mind a deák, mind a magyar íróknál csak a XII. században kezdett szokásba jönni, öszvetett szó a cun és mannus-ból, mint Nordmannus, Marcomannus, Alemannus; és nem is volt Cumania ország

mellytől a Cumán név származhatott, mert a Cumania mint ország neve nem igazi, hanem Cubaniából (a Cubán vizétől) elrontott név. Ezek után által megy azon kúnokra, kik a kiói herceg szövetségesei voltak a magyarok ellen, és bebizonyítvány, hogy magyarok voltak, így folytatja: „Amikor tehát azok neve alatt, akiket Anonymus kunokként említ, egy magyar néptörzs rejtezik, felvetődik egy másik kérdés, hogy vajon mely vidékről érkeztek ezek az ún. kunok a ruténok segítségére, Álmos vezér ellen? Ahhoz, hogy ez a kérdés kielégítő választ nyerjen, nélkülözhetetlen a 895. évben a ruténokkal szomszédos országokban lakó népek előzetes ismerete.” És minek-utána Oroszország akkori határait leírta, így folytatja: „A 885. évben tehát Russiának szomszédai voltak északról a Ladoga, az Onega tó mellett lakók, a kargopoli terület lakói, valamint a Volga mentén élők, ezek: finnek, carjalaiak, vongerusok, és a Const. Pophyrogenitus említette törzsek, Megere, Care, Case, Genach, Tariani, Kurtu-germati, Neke, azaz hogy rajtuk kívül még más jellegzetesen magyar néptörzsek. Kelet felé pedig más népek: a magyar idiomát használó Volga-menti népek: cseremiszek, mordvinok, baskirok stb. Délről a besszarábiaiak, a moldaviaiak, transzilvániaiak; nyugat felől a szláv népek, litvánok és mások, a Finn-tengernél a magyarok, észtek stb.” Mellyek után megmutatja, hogy ezen segéd kúnok nem jöhettek semmi más országból és világ vidékéről, mint éjszokról. Ide tartozik ime **kis abroszka** [kiem. Sz E, I. mellékelve] is, melly Chazariát ábrázolja az ő felfogása szerint, de mellyről értekezésében említést nem tesz.

Csak ennyiből áll, miket P. Hell Miksa írásai nekem jutott osztályrészéről a Tek. Társaság előtt kiemelendőknek véltem. [Itt végződik a Reguly-féle jelentés.]

Ami a Wenzel említette „semmiféle fonalat” illeti – „fonal” lett volna: Holovics Flórián a Magyar Nyelv-ben 1972-ben (Sajnovics János a Demonstratióról, MNy. 1972:492–501) közzétette – többek között – a „füstbe ment terv”-nek, a Hell Miksa által tervezett háromkötetes nagy műnek a tartalomjegyzékét, amelyet itt ismételtelen közreadunk, hogy mindenki láthassa, miféle „fonal” kötötte volna egybe a két tudós jezsuita szerzteágazó, a szűkebb szakterületükön messze túlnyúló, de a korabeli jezsuita tudós körök levelezéséből kibontakozó „hungarológiai munkatervbe” beleillő tevékenységét. Így talán mindenkinek módjában áll részben a Reguly–Wenzel-féle beszámoló ismeretében, részben pedig a Holovics-féle tartalomjegyzék alapján áttekinteni és méltatni, méltányolni a nevezetes szerzőpáros, Hell Miksa és Sajnovics János munkásságának minket érintő, töredékeiben megvalósult, döntő részében valóban „füstbe ment terveit”, amelyeket sok tekintetben szétfoslott délibáboknak is nevezhetnénk. Az értékes munka elmaradásának egyedüli okául Hell a rendjének fölosztatását [1773] jelöli meg Szvorényi Mihályhoz írt levelében – olvashatjuk Holovics Flórián említett cikkében (i. m. 498).

Azt, hogy a két jezsuita tudós élete (életének egy szakasza) és munkássága (tevékenységük bizonyos területe) – főként a vardói expedíciónak köszönhetően – egymástól elválaszthatatlan, mindennél ékeesebben bizonyítja a róluk szóló,

őket említő, soknyelvű szakirodalom, amelynek bibliográfiája – Hadobás Sándor fáradhatatlan gyűjtőmunkájának köszönhetően a legutóbbi (Rudabánya 1993) kiadásában – 417 tételt tartalmaz. Magától értetődhet, hogy a nagy terv egyes részeit felosztották egymás között, és nekünk öröndetes, hogy – miként alább látni fogjuk – a megvalósult rész(let)ek elsősorban Sajnovics János nevéhez fűződnek, és hogy éppen ezek maradtak időtállóknak, ma is említésre méltóknak.

Az **Expositio Litteraria ad polum arcticum** című, háromkötetes munka I. kötetének tervezete (Holovics MNy. 1972:497–498, az eredeti az OSzK Kisnyomtatványtárában van):

- I. kötet
1. rész: Sajnovics útinaplója
 2. rész: Lappföld, Finnország és Norvégia
 1. fejezet: Lappföld, Finnország és Norvégia leírása
 2. fejezet: A lappok származása
 3. fejezet: A lappok testalkata és ruházata
 4. fejezet: A lappok háza, ágya és szobája
 5. fejezet: A lappok étele, itala és különböző fölszerelése
 6. fejezet: A rénszarvasok. Hogyan tartják őket a lappok?
 7. fejezet: A lappok szállítóeszközei, utazásmódjuk
 8. fejezet: A lappok vadászata és halászata
 9. fejezet: A lappok mesterségei
 10. fejezet: A lappok jelleme, hibáik, erényeik, betegségeik
 11. fejezet: A lappok lakodalma, a gyermeknevelés és különböző játékaik
 12. fejezet: A lappok betegségei, gyógyításmódjuk, temetésük
 13. fejezet: A lappok istenei, áldozatai, babonái a ker. /sic/ vallás fölvétele előtt
 14. fejezet: A lappok varázslásmódjai a rúnadobok révén a keresztény vallás fölvétele előtt
 15. fejezet: A misszió és a dán hithirdetők Lapp- és Finnországban
 3. rész: A lapp nyelv, a magyar és a lapp nyelv egysége
Az ázsiai nyelv általában
 1. fejezet: A lapp nyelv kutatásának eredete és alkalmá
 2. fejezet: A magyar nyelv egyezése a lapp nyelvvel
 3. fejezet: A lapp, magyar és általában az ázsiai nyelv egysége a kínai nyelvvel. A lapp vagy ázsiai nyelvet beszélő népek
 4. fejezet: A Magyarországon lakó magyarok szülőföldje (Ungarorum, Magyarorum, Jugrorum, sive Juhrorum)

5. fejezet: Történeti áttekintés a magyarok bejövételéről
Finnországból vagy Karjeliából Pannoniába
a IX. században

6. fejezet: Anonymusnak, Béla király jegyzőjének Magyar
története Magyarország hét első vezéréről vissza-
nyeri hitelességét és igazvoltát

Mindebből napjainkig megvalósult, megjelent, hozzáférhetővé vált:

- Demonstratio ... címmel, latinul több ízben megjelent az I. kötet 3. részé-
nek 2. fejezete, amely könyv tartalmazza a 3., 5. fejezetnek is némely részeit
(a Demonstratio-kiadásokról, egyéb fordításokról 1. Hadobás Sándor em-
lített bibliográfiáját)
- Sajnovics naplója 1768–1769–1770. Budapest, ELTE Finnugor Nyelvtudo-
mányi Tanszék 1990. Fordította: Deák András. Szerk.: Szij Enikő. Biblio-
theca Regulyana I. 257 1.
- a Reguly–Wenzel-jelentésben az 5., 6. fejezetnek bizonyos tételei
- Bartha Lajosnak, a Hell–Sajnovics-kérdéskör egyik legkitűnőbb hazai szak-
tekintélyének Sajnovics János, Hell Miksa és a „magyar őstörténet” című,
Sajnovics születésének 250. évfordulója tiszteletére megjelent cikkében
(Nyelvtudományi Közlemények 1983: 297–304) mellékletként (304) meg-
található a Reguly által is említett **kis abroszka**, a Hell-féle őshaza térképe,
amelyet mi is közreadunk.

A Demonstratio mellett, a 3-kötetes tervezettől függetlenül, 1778-ban elké-
szült Sajnovics másik, ma is fontos munkája, „az első Magyarországon megje-
lent, hazai szerzőtől származó csillagászati enciklopédia”, az Idea Astronomiae,
amely 1993 májusában, a Sajnovics János születésének 260. évfordulója tiszte-
letére rendezett emlékülés alkalmából Székesfehérváron napvilágot látott az
egykor Eötvös-kollégista id. Nagy Rezső nyug. gimn. tanár fordításában (92 lap,
8-ad méret).

A Demonstratio keletkezésének, megjelenésének története sok jeles tudo-
mánytörténészt késztetett vitára. A valóban vitatható részletkérdések közül itt
és most csak a Demonstratio keletkezésével kapcsolatban a napló nyújtotta új
lehetőségekre hívnánk fel a figyelmet, hiszen ebből olyan naphoz, órához köt-
hető, hiteles adalékokhoz juthatunk, amelyek bizonyára elősegítik a további
kutatást, annak ellenére, hogy a közvetlenül a Demonstratióra vonatkozó ada-
lékok az alábbiakban merülnek ki (a személyi számokban alkalmazott időjelölé-
lést alkalmazva itt is, miként a naplóban):

- 700112 mivel senki sem akadt [Thott grófnál a Tudós Társaságban], aki jövő
pénteken előadást tartana, T. gróf engem kért fel, hogy vállaljam
700119 a Társaságban megtartottam az első előadást a disszertációmról
700126 este folytattam disszertációm előadását [második előadás]
700202 a Gyertyaszentelő miatt a Tudós Társaság ülése elmaradt
700209 disszertációm tárgyában megtartottam utolsó [harmadik]
előadásomat

- 700216 kértük az én Demonstratióm kiadását
700410 végre megkaptam a Demonstrationes [!] című könyvem bekötött példányát, melyet 6 óra körül elvittem T. grófnak
700414 a Demonstratio példányaiból néhányat Hamburgba küldtünk
700421 egy Demonstratiót adtam Storm (tanácsos) úrnak

Ami pedig a Demonstratio nagyszombati változatának megjelenési évét illeti, csak emlékeztetni kívánunk arra a „pengeváltásra”, amelyre Vértess O. András és Erdődi József között került sor a nagyszombati megjelenés 1770-es avagy 1771-es voltát illetően a Magyar Nyelvőr 1971. évi évfolyamában. A napló a kiadási, könyvbeszerzési lehetőségek tekintetében ma is irigylésre méltó sebességekről tesz tanúbizonyságot...

A magyar nyelvű Demonstratio megjelenése régi mulasztás pótlása, és módot ad arra, hogy egyúttal még egy mulasztást pótoljunk, ez utóbbit a magyar–finn kapcsolatok történetét illetően. A magyar–finn kapcsolatok történetében köz-helyszámba megy a megállapítás, hogy kapcsolataink, amelyek immáron több évszázados múltra tekintenek vissza, nem szomszédságra, nem kereskedelemre, nem dinasztikus házasságokra, nem háborúkra és békékre, hanem tudományos alapokra épültek. Ez igaz, és ennek az igazságnak éppen finn szemszögből sarokköve az a tény, hogy a finn nemzeti tudományok, közelebbről a finn történettudomány atyjának tartott Henrik Gabriel Porthan turkui egyetemi tanár 1771-ben a svéd nyelvű újságjában svédül, de az olvasók finn és esetleges lapp nyelvi ismereteire is számítva ismertette Sajnovics Demonstratio-jának koppenhágai kiadását (Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo 1771, I. H. G. Porthans skrifter V. Helsingfors 1873. SKST 21/5:129–139). Miként a teljes terjedelmében (vö. Lakó György: Sajnovics Demonstratiójának visszhangja Finnországban. Nyelvtudományi Közlemények 49 (1935): 402–405) magyarul első ízben itt és most megjelenő fordításból – Kubinyi Kata önzetlen munkájának köszönhetően – láthatjuk, az ismertetés pontos, tárgyilagos volt, s ami a legfontosabb, a köztisztelőben álló, első számú szaktektentély tollából jelent meg. Tudománytörténészeink egyértelműen úgy vélekednek, hogy ennek a tudományos könyvismertetésnek döntő szerepe volt abban, hogy a finn közvélemény a magyarokkal való rokonságot elfogadta és mind a mai napig ápolja.

A HELL-féle ún. kis abroszka. >

Átvéve ifj. BARTHA Lajos cikkéből: Sajnovics János, Hell Miksa és a „magyar őstörténet”. Nyelvtudományi Közlemények 1983. 304. lap. Aláírása:

Hell Miksa és Sajnovics János elképzelése a magyarok és rokon népeik „őshazájá”-nak elhelyezkedéséről (a Ladoga-tó és az Északi-Dvina–Vicsegda folyók közt). Hell rajza alapján rézbe metszette Gabriel Ruderstrosser (Bécs 1771). Felirata: Chazaria seu ii Regio VIII Gentium Chasarorum a Constantino Porphyrogeneta de Administratione Imp; cap. XI. – Interprete P. Maximilliano Hell, S. J.

A térképről csak a metszet próbalevonatai készültek el, nyilvánosságra bocsátott műben sohasem jelent meg. (A bécsi Egyetemi Csillagvizsgáló szívességéből.)

A szerkesztő megjegyzése: Reguly Antal a kis abroszkát (és a mögötte megbúvó elméletet) egyedül Hellnek tulajdonítja. A Hell-levelezésből (I. Pinzger II/1. 1771. jan. 4.) az sejthető, hogy az egész őshaza-elgondolás Pray Györgynek és magyarországműtató jezsuita társainak a nézete.

UNGARORUM et MAGYARORUM SEDES NATALES.

Henrik Gabriel PORTHAN
turkui professzor ismertetése
a Demonstratio koppenhágai kiadásáról

Kubínyi Kata fordítása

Az eredetit lásd svédül: Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo 1771,
lásd H. G. Porthans skrifter V. Helsingfors 1873. SKST 21/5: 129–139.

Joannis SAJNOVICS S. J. Ungari Tordasiensis e Comitatu Alba-Regalensi,
Reg. Scient. Societatis Hafniensis et Nidrosiensis Socii Demonstratio,
Idioma Ungarorum et Laponum idem esse; Regiae Scientiar.
Societati Danicae praelecta Hafniae Mense Januario Anno MDCCLXX.

E címen az elmúlt esztendőben Koppenhágában, a dedikációkat nem számítva 10 és fél íven, negyedréti alakban, olyan mű jelent meg, amely egyrészt tartalmi jelentőségénél, másrészt a finn–lapp nyelvrokonság tényénél fogva, harmadrészt mert belőle fény vetülhet a finn nép legrégebbi múltjára is, érdekesnek látszik honfitársaink figyelmére. Szerzője egy magyar, aki rendtársa, az ismert professzor, P. HELL társaságában Vardöbe utazott a Vénusz bolygó Nap előtti elvonulását megfigyelendő, majd visszatérván Koppenhágába, ezen értekezését a magyar és a lapp közti szoros egyezéstről közrebocsátotta. A dán Királyi Tudós Társasághoz címzett előszavában elénk tárja munkájának indítékait: hogy ti. mivel asztronómiai küldetése miatt egy egész évet kellett a norvég Lappföldön, azaz az úgynevezett Finmarkban töltenie, úgy tartotta, nem tagadhatja meg a figyelmet egy olyan kérdéstől, amit más, mint egy született magyar a lappok közt vagy egy született lapp a magyarok közt, fel nem deríthet. Az 1. §-ban elismeri ugyan, hogy nincs akkora hasonlóság a magyar és a lapp közt, hogy a két nép fiai megértenék egymást, ám, teszi hozzá, ebből már csak azért sem lehet az ő állításával ellenkező következtetést levonni, mert nemcsak hogy nagyon messze van e két nemzet egymástól is meg, az V. század elejétől is – midőn az ő elgondolása szerint még egy népet alkottak –, de maguk a más-más helyen élő lappok sem értik meg egymást a nyelvjárási eltérések miatt. A 2. §-ban arra figyelmeztet, hogy e nyelvek hasonlóságának megítélésére hiába vetünk össze lapp és magyar könyveket, hiszen a lapp írásmód még oly kialakulatlan, oly hasznavehetetlen, s olyannyira elüt a magyartól – melynél jobb mintát mindazonáltal keresve sem találni a számára –, hogy így még a legesleg-hasonlóbb szavak rokonságát sem igen vehetjük észre. 3. §. Ezzel szemben ha a kiejtést hasonlítjuk össze a magyarban meg a lappban, azt, ami e két nyelvet a többi európai népfaj ejtésmódjától oly nagyon megkülönbözteti, rögvést ritka és meglepő hasonlatosságot tapasztalunk. Mindkét nyelvben vannak olyan sajátos hangok és szótagok, melyeket más nemzetbeli számára lehetetlenség ki mondani, s melyek mennyiségre és minőségre nézvést pontosan olyanok a

magyaroknál, mint a lappoknál; közjük tartozik egy sor sajátos vokális, a lágyuló g, l, n, t mássalhangzó, melyeket a magyar egy y hozzáírásával jelöl, valamint az s betű helyén ejtett sok különböző hang. Aki csak a lapp nyelvről írt, mind felpanaszolta a nehézségét, ha nem mindjárt a lehetetlenségét annak, amit a lapp beszédnek az általunk megszokott betűkkel való visszaadása jelent; ugyanily októl indítatva tértek át a magyarok is a maguk most használatos, külön írásjeleire. P. SAJNOVICS a lapp kiejtést oly hasonlóknak találta minden tekintetben a magyarhoz, hogy hallatán az volt az érzése, mintha Magyarországon lenne. A legnehezebb lapp szavakat is tökéletesen s könnyedén tudta kiejteni, ezért aztán a lappok azt hitték, birtokában van nyelvüknek, s elhíresztelték a szóbeszédet, ami továbbterjedt utóbb egészen Koppenhágáig, ti., hogy módjában volna megérteni őket és beszélni velük. Ez a hangzásbeli hasonlóság adta P. HELLEK is az első ösztönzést arra, hogy szerzőnket, mint ki ennek inkább ejtetheti szerét, a két nyelv rokonságának közelebbi vizsgálatára sarkallja. Számára érthető lapp könyvek híján – hisz amiket kapott, azoknak dán volt a nyelve – kezdetben ez sok akadállyal és vesződéssel járt, míg hozzá nem jutott egy norvég lelkész jóvoltából a lapp nyelv trondheimi professzorának, LEEMNEK két művéhez: lapp nómenklatúrájához s grammatikájának latin nyelvű kivonatához. 4. §. Ebben bemutatja a nevezett LEEM professzor lapp ortográfiájának körülményes és célszerűtlen voltát, s megállapítja, hogy ehhez képest mily könnyűszerrel és ügyesen használhatná a lapp a magyar helyesírást; az 5. §-ban erre egy táblázat következik, melyből kiderül, miként egyeztethető össze a lapp kiejtéshez híven LEEM úr írásmódja a magyarral. A szerző szerint ily módon egy magyar is kifogástalanul el tud olvasni és ki tud mondani minden lapp szót, e nélkül a segédlet nélkül azonban lehetetlenség volna a két nyelv olvastán egyezésüket észrevenni. A 6. § azokról az akadályokról szól, melyekbe a nyelvjárási eltérések miatt ütközünk a nyelvhasználatkor, s közölve bizonyos tudnivalókat a lapp nyelvjárási különbségekről, rá is mutat a megoldásra; mindennek figyelembe vételével ugyanis, véli a szerző, majdnem minden magyar szóinak rábukkanhatunk a megfelelőjére a lapp vagy a finn valamely dialektusában. A magyarnak igazából nem különböznek a nyelvjárásai, s nem tévesztendő össze a szlavóniaival, mely egészen más nyelv. 7. §. A szerző bizonyosra veszi, hogy nézete még kétségbevonhatatlanabb lenne, ha a finnt is és a lapp nyelvjárások mindegyikét alapul vette volna, ám csupán a norvég lappok nyelvére szorítkozik, arra vállalkozva mindössze, hogy LEEM úr nyomán, egy mellékelt táblázat segítségével, a norvég lapp hegyi és tengeri változata közti megfeleltetés módját ismertesse. Végezetül a 8. §-ban egybevet 150 azonos hangzású és jelentésű magyar és lapp szót, csak olyanokat választva ki – lapp részről mindet LEEM szójegyzékéből –, melyeknek tősgyökeres volta nyilvánvaló. Alkalmasint nincs olyan finn olvasó, ki ne figyelne föl arra, hogy e szavak nagy része ugyanígy megtalálható a finnben is, s ejtése szerint gyakorta inkább egybehangzik a magyar megfelelővel, mint lappul. Példaképp mindhárom nyelven idézünk közülük néhányat, szándékosan mellőzve mindazokat, melyek IHRE kancelláriai

tanácsos úr Glossarium Sviogothicumának előszavában, a XXXIX. és köv. lapokon fel vannak sorolva. A lapp szavakat P. SAJNOVICSot követve magyar helyesírással adjuk meg.

<i>Magyar</i>	<i>Lapp</i>	<i>Finn</i>	<i>Svéd</i>
Elem	Elam	Elän	Jag lefver
Elet	Elet	Elo (vagy Elämä)	Lif
Eles	Elo (förråd)	Elo	Årsväxt
Eltetem	Eletam	Elätän	Jag föder uppehåller
Nyelem	Nielam	Nielen	Jag sväljer
Nyalom	Niaalom	Nuolen	Jag sleker
Kez	Kiet	Käsi	Hand
Ver	Vuor	Veri	Blod
Szarv	Szorve	Sarvi	Horn
Nyil	Niuol	Nuoli	Pil
Feszek	Fesze (vagy Båse)	Pesä	Bo
Mony	Mane	Muna	Ägg
Vaj	Voj	Voi	Smör
Merő	Mere	Määrä	Mått
Mérem (jag måter)	Méretam (jag måter)	Määrän	Jag bestäm- mer, utstakar gränsor
Viz	Tsatze	Vesi	Vatten
Jeg	Jegn	Jää	Is
Fel	Fele	Puoli	Hälft
Tel	Talve	Talvi	Vinter

És a többi, melyeket a terjedelem okán nem hozunk elő.

9. §. Minthogy két nyelv azonos hangzású és jelentésű szavainak pusztá felsorolásával rokonságuk még nem bizonyítható megdönthetetlenül, a szerző hozzálát, hogy előtárja azokat az egyezéseket is, melyek e nyelvek belső felépítésében és összetételében rejlenek. Ami tehát elsőül a névszokat illeti, a két nyelv közt az a szembeszökő hasonlatosság mutatkozik, hogy a szavak (akárcsak a finnben) nem különülnek el nemek tekintetében egymástól, sem pedig ilyen vagy olyan végződés, illetőleg artikulusz által. Igaz, hogy a numerus dualis, mely a lappban, ritkán ugyan, de előfordul, a magyar nem ismeri, ám a finnben éppúgy nincsen nyoma. Az esetek számát a szerző LEEM úrhoz hasonlóan hatra

teszi a lappban (miként a latinban van), s ugyanennyit sorol föl a magyarban is, miközben mindketten több ragot is az ablativusnak tulajdonítanak, akárcsak a mi korábbi finn grammatikusaink. Erre alább még közelebbről kitérünk.

LEEM úr kijelentése, miszerint az egyes szám nominativus, genitivus, accusativus és vocativus a lappban rendszerint azonosképp végződik, alighanem okkal tűnik szerzőnk számára kétségesnek, legalábbis nem vág össze azzal, ami a FJELLSTRÖM és GANANDER írta nyelvtanokban áll a mi svéd lappjaink nyelvét illetőleg. Jóllehet olyannyira eltérőek e szóbanforgó nyelvek dialektusai, akár az észtet és a finnt, akár a svéd és a norvég lappok nyelvét vesszük, hogy éppenséggel eseteiket is másképp formálják, szerzőnk még itt is talál egybeesést az utoljára említett és a magyar között, ti. azt, hogy a többes szám nominativus mindkettőnél k toldalékot kap, ha a szó magánhangzóra végződik, s ak vagy ok toldalékot, ha mássalhangzóra; továbbá azt, hogy a genitivus pluralis a lappokban i-re, a magyaroknál pedig e-re, vagyis igen közelálló hangokra végződik. A melléknévek comparativusa a magyarban abb, ebb avagy obb, az alapfokhoz képest más-más kezdetű, de mindenkor b végű toldalékkal, s ugyanez állapítható meg a lappra is. Pl. a magyar üres (tom) középfoka üresebb, a lapp kuorase, mi ugyanazt jelenti, hasonlóképp kuorasebb; az Egyigiö (enkel) fokozva Egyigiöb a magyarban, s ugyanez a szó – Uigio – uigiob lesz a lappban, és így tovább. (A finnek mbi végű comparativusa, pl. paha, pahembi, syvä, syvämbi etc., ezzel igen jól megegyezik.) Hanem a superlativus képzésében jelentékeny eltérést tapasztalunk a három nyelv között. Míg a lapp ezt a mus szótag odaillesztésével alkotja, pl. boanda (rik), boandab (rikare), boandamus (rikast), a finn pedig az in szótagéval, pl. pahin, syvin stc., addig a magyar csupáncsak a leg particulát fűzi a középfokú alak elé (mondhatni, mint a francia), pl. nagy (stor), nagyobb (större), leg-nagyobb (störst). A melléknév és főnév alkotta szerkezeteknek a lappban és a magyarban az a furcsaság a közös vonása, hogy a melléknévnek, ha főnév nélkül áll magában, vagy ha ez utóbbi csak beléje értendő, akkor számban is, esetben is e főnévhez igazodik ragozása, ám ha az a maga valójában is melléje kerül, akkor semmiféle vonatkozásban nincs neki alárendelve, hanem mindenkor singularis nominativusban marad; a latin habeo bonos libros helyett tehát a lapp és a magyar ezt mondaná: habeo bonus libros, míg a kérdésre: quales libros habes? úgy felelne: bonos. Diminutiv alak (miként a finnben) a magyarban is, lappban is képezhető csaknem minden szóból, legyen az adiectivum vagy substantivum. Ami a számolást illeti, miről is a szerző akképp vélekedik, hogy a lappok hajdan 10-nél nem jutottak tovább, egyfelől a lapp Auft (vagy Ackt) (finnül ysi), Guost (vagy queckt), (finnül Kaxi), Nielja (finnül neljä), vit (finnül viisi), Gut (vagy Kot) (finnül Kuusi), s másfelől a magyar egy, kettő, negy, ött, hat közt van valamelyes hasonlóság, amiként a lapp Zhioette (Szate), a magyar Szaz és a finn Sata is szemlátomást összeillenek. Azt, hogy a szerző a magyar tízet a finn ysi toistával akarja azonosítani (mellesleg toizta alakban írva, sőt a legalkalmasabbnak a toiz írásmódot tartva), csak azzal magyarázhatjuk, hogy külföldi, kinek nemigen adatott meg nyelvünkkel meg-

ismerkedhetni – habár minden egyes finn tudja, hogy itt a toinen (secundus) szó casus ablativusával van dolgunk, ami annyit tesz: egy a másodikból (ti. a tíztől húszig menő számokból; kymmendä), azaz tizenegy –, és azt hihetnők inkább, hogy ez a magyar tíz a svéd tio számnévvel rokon. A számnévhasználatról szólva, még egy közös furcsasága van a lappnak és a magyarnak: noha számneve egynél többet jelent, a rákövetkező főnevet mégsem pluralisba teszi, hanem singularisba, pl. adom (andaa finnül annyi, mint adni) neket negy könyvet, mintha csak azt mondanók latinul: do tibi quatuor librum (nem pedig libros). Megemlítünk itt egy finn és magyar közti hasonlóságot, melyről szerzőnknek vélhetőleg nem volt tudomása: amikor e nyelvekben a szó jelentése tagadóra változik, az nem valamely particulának a szó elé tapadásával történik (amiként a görög a privativum, a latin in, a svéd o etc. viselkedik), hanem úgy, hogy a magyarban lan avagy len, a finnben toin avagy töin járul a szóvéghez. Ekképp a svéd odödelig, omättelig, odelbar magyarul halhatatlan, telhetetlen, oszthatatlan lesz a halhatat, telhetet, oszthatat után (lásd JO. GOTTOFR. OERTELII Harmonia Linguar. Orientis et occidentis, speciatimque Hungaricae cum Hebraea, Witteb. 1746 8:o, § XII., 42. lap), finnül pedig kuolematoin, tytymätöin, osatoin a kuolema, tytymys, osa szavakból. S ugyanígy alkotja a privativumot és negativumot a lapp is (lásd FJELLSTRÖM Dictionar. Lapponicumát).

10. §. A névmásokra és használatukra nézvést nem kevésbé figyelemre méltó az egyezés a magyar és a lapp (valamint a finn) között. A pronomen demonstrativum csoportjába tartozók (jag, du, han, vi, I, e) megfelelői lappul: mon, ton, son, mii, tii, sii, magyarul: en, te, ő, mi, ti, ők (finnül: minä, sinä, hän, me, te, he). A pronomen relativum a magyarban és lappban kétféle lehet, nevezetesen ki és mi; az előbbi élő, az utóbbi élettelen dologra utal. Így pl. a magyarban ki szol, nem pedig mi szol; ezzel szemben mi esett, nem pedig ki esett. (Melyik finn ne látná meg a nagy hasonlatosságot a finn kuka és mikä használata meg között?)

Birtokos névmások helyett mindhárom nyelvben, amint a napkeleti népekénél is, az úgynevezett pronominalis suffixum járja; eme bizonyos szóvéghez illeszkedő szótagok megtalálhatók nomen, verbum és praepositio mögött egyaránt, s jelentésük teljesen azonos a latin, svéd etc. possessivumokéval. E tekintetben a három nyelv gyökeresen eltér minden más európai nyelvezettől. Különös mindazonáltal, hogy míg e suffixumok a lappban és a finnben csupán a birtokos személye és száma, addig a magyarban, akárcsak a héberben, a birtok száma szerint is változnak. Pl. Atya Fader: Atyám min fader, Atyád din fader, Atya hans fader; Atyáim mina fäder, Atyáid dina fäder, Atyái hans fäder; Atyánk vår fader, Atyátok eder fader, Atyok deras fader; Atyáink våra fäder, Atyáitok edra fäder, Atyáiok deras fäder. Ezenkívül még a bennük levő vokális tekintetben is váltakoznak e magyar suffixumok, aszerint, hogy mire végződik a nomen absolutus. Az igék, kivált az infinitivus, mindhárom nyelvben felvesznek suffixumokat. Így azt mondja a magyar, hogy illik latnom, illik latnod, mintha

„decet videre me, decet videre te” stb., állna a „decet ut ego videam, ut tu videas” helyett, ami az om, od, azaz a nekem, neked (mig, dig) stb. suffixumok odato-l-dásával válik lehetségessé. És ugyanígy tesz a finn, mondván: sanoaxeni (példá-nak okáért szólván), palatesas (in reverti te, h. e. dum reverteris) etc., a ni, s etc. suffixummal toldva meg az infinitivust, mely ilyenformán nominális jelleget ölt. A praeposícióknak is vannak ezekben a nyelvekben suffixumos alakjai, pl. a magyar utánna (efer) utánam (efer mig), melletnek (hos) mellettem (hos mig); finnül az előbbi járkeni lesz a járken, az utóbbi pedig tygöni a tygö szóból. Az ezután következőkben szerzőnk leszögezi, hogy a svéd af, med, uti és más hasonló előjárók helyett, amilyeneket a legtöbb nyelvben megtalálni, a magyar és a lapp szóvégi suffixumot használ; ez az oka annak, hogy a grammatikák oly sok casus ablativust sorolnak fel minden névszó mellett. FJELLSTRÖM és GANANDER azonban ezeket önálló eseteknek tekintik, s nyelvtanában mindkettő locativus, mediativus, factivus, penetrativus etc. néven tesz említést róluk. Teljesen megegyezik e tekintetben a finn a magyarral és a lappal. Régebbi grammatikáink azt állították, hogy a finn ablativusnak sokféle ragja van, VHAËL viszont joggal látott bennük annyi esetet, mint ahánynak külön nevet adott. Alighanem ugyanígy kéne feltüntetni a dolgot a magyarban is, hisz amint a szerző mondja, a magyar Fa (träd, finnül Puu) szónak fátol (af träd; Puusta), farol (med trä; puulla), fán (i träd; puusa), faba (in i träd; puuhun), fában (til träd förbytt; puuxi) etc. alakjai vannak, márpedig ezekre maradéktalanul ráillik a VHAËL-féle casus ablativus, mediativus, locativus, penetrativus, factivus elnevezés, ami e nyelvek rendkívüli hasonlatosságát bizonyítja.

11. §. A lapp ige alaktana, a lapp konjugációkról, időosztályokról, miegyéből szóló tanítás a szerző szerint még oly kidolgozatlan, hogy az hátráltatja a nyelv-hasonítást; ennek bizonyosságául utal a lapp grammatikák közti különbözőzésekre. Hogy így van-e, s hogy helytállóak-e magyar–lapp vonatkozásban feltételezései, melyekkel a tényállást tisztázni próbálkozik, azt mi meg nem mondhatjuk, de ami a finnt illeti, arra nem érvényesek. Nem áll pl. a finnre az, hogy az indicativus praesens másképp végződik, amikor egyedül van az ige, s megint másképp, amikor accusativus követi. Abban azonban mindhárom nyelv megegyezik, hogy az igének, csakúgy, mint a keleti nyelvekben, az indicativus praesens harmadik személye a töve, s az ehhez toldott suffixumok segítségével képezhetjük a többi idő- és személyalakot (vö. VHAËL Grammat. Fenn. Cap. 2. § 4); ámbátor a magyarban, miként a héberben is, a már ismertetett okból (lásd az előző oldalt) ezek a suffixumok mindig többfélék. Hogy tehát kielégítően össze lehessen vetni e nyelvek igéit, le kell vágni ezeket a nyelvenként kissé különböző suffixumokat, s csak magát a szógyökeret kell vizsgálat alá venni. Az imperativus kemény mássalhangzóra végződik a magyarban, ám mindig magánhangzóra (akárcsak a tő maga) a finnben, s gyakorta a lappban is. Megegyezni látszik azonban a lapp lem, lek, lé (sum, es, est; finnül olen, olet, on, negative ole) s a magyar Leszek (imperfektumban lök, lövék, löl, lél, lövel, lön, lén, participiuma lött, lett etc.) segédige, mint ahogy abban is hasonlítanak e nyelvek, hogy tagadó

értelemben másféleképp ragozzák igéiket, bár a finnben ez csak az *Olen* (jag är) segédigére igaz. A lapp a magyarhoz hasonlóan képezi a verbum mediativumot, inchoativumot, diminutivumot és frequentativumot, s mint a szerző állítja, rendkívüli az egyezés ezen alakok között (netán még a héber úgynevezett 4 konjugációjának is nyomára bukkanhatni a magyarban meg a finnben és a lappban?), aminthogy valószínűleg az igegyökök közt is sok olyan akad, melynek a másik nyelvben már nincs meg a párja, s csupán néhány derivátum őrzi a nyomát.

12. §. A szerző megvallja, nem ő az első, aki e nyelvek azonosságát felfedte. Koppenhágában való visszatérével jutottak el hozzá – pártfogói és barátai révén, amiért is köszönetét nyilvánítja – azok a művek, melyekben skandináv tudósaink már előtte kifejtették ugyane gondolatot, ha nem is volt módjuk azt tüzetesebben alátámasztani; tézise további igazolására mindazonáltal őket is tanúul idézi. Elsőként közülük az ifjabb Olof RUDBECK professzort említi meg, ki Uppsalában 1717-ben közreadott *Specimen usus Linguae Gothicae* c. művében 87 hasonlóan csengő magyar és finn szót sorol föl, melyek közül itt mi csak az alábbiakat mutatjuk be:

<i>Magyar</i>	<i>Finn</i>	<i>Svéd</i>
Felhő	Pilvi	Moln
Ej	Yö	Natt
Fő	Pää	Hufvud
Szar	Sääri	Ben, skenben
Tó	Suo	Kärr
Ipa	Appi	Svärfader
Nap	Anoppi	Svärmoder
Vő	Vävy	Måg
Meny	Miniä	Sonhustru

És így tovább. A szerző korrigálja e magyar szavak helyesírását; ez egyik-másik finn szóra is ráférne. Ezután áttér az IHRE kancelláriai tanácsos úr *Glossarium Svio-Gothicum*ának kiváló előszavára, s ismerteti az ott olvasottakból az idevonatkozó kijelentéseket, miket már csak azért sem szükséges elismételniünk, mert nincs a skandináv nyelvtudománynak egyetlen híve sem, aki ne forgatta volna elégszer e könyvet. A kancelláriai tanácsos úr által felsorolt finn szavakban csupán egy-két elírás szorul kiigazításra: alambi, alasheitan, ortza, sypi, edesveta, virtä etc. helyett alembi, alasheitän, otza, sijpi, edesvetää, virta értendő, falo helyett pedig alkalmasint talo; mindebből következőleg a szóegyeztetésekhez is fűzhetnénk néhány megjegyzést. Felemlíti szerzőnk továbbá Strahlenberg báró Oroszországról szóló leírását is, mely szintén egy sereg magyar–finn szó-

egyeztetést tartalmaz. Ebből kimásolja az összes tárgykörébe vágó állítást s az adalékokat, melyekkel véleménye alátámasztható, mert noha a finnre vonatkoznak, a nyelvrokonság ténye folytán sok minden érvényes belőlük a lappra is. Végül, miután másokat is sorra vett a hozzá hasonlóan vélekedő tudósok közül, szóvá teszi, hogy a magyaroknak maguknak mindebből semmiről sincs tudomása; ennek szemléltetéséül a legszakavatottabb magyar nyelv mesterek nyilatkozataiból idéz. A kérdést, hogy miképp magyarázható két nyelv és nemzet ilyen rokonsága, most nincs módunk megvizsgálni. A szerző a maga részéről elutasítja a véleményt, melyet FISCHER professzor vall a magyarok eredetéről, s azt ígéri, P. HELLTől, északi utazását ismertető nagy művében, alaposabb felvilágosítást fogunk kapni az ügyről, mit kíváncsian várunk. Tagadhatatlan azonban, hogy egy mind a három nyelvben teljes jártassággal rendelkező személy sok hasznos észrevétellel szolgálhatná e nyelvek vizsgálatának közös érdekét, s talán még a három néptörzs közti rokonság kérdésében is nagyobb világosságot teremthetne.

BIBLIOTHECA REGULYANA

Sorozatszerkesztő: SZÍJ ENIKŐ

1. *Sajnovics naplója 1768–1769–1770*. Latinból fordította: Deák András. Függeléként: 1. Sajnovics 11 úti levele. Magyarul közzétette: Herman Ottó (1893). 2. Bottlik Zsolt: Csillagászok nyomában. A Hell–Sajnovics emlékexpedíció – 1989. Az előszót írta, a jegyzeteket, a jegyzékeket összeállította, szerkesztette: Szíj Enikő. Budapest, ELTE 1990. 257 l. 11 illusztrációval.

2. *Sajnovics János: DEMONSTRATIO*. Bizonyítás: a magyar és a lapp nyelv azonos. 1770. A nagyszombati kiadást latinból magyarra fordította: Constantinovitsné Vladár Zsuzsa. Függeléként: 1. Constantinovitsné Vladár Zsuzsa: A Demonstratio műfaji, forráskritikai és szóhasználati kérdéseiről. 2. Szíj Enikő: A Demonstratio helye a két jezsuita tudós kutatási terveiben. 3. Reguly Antal levelező tag tudósítása Hell Miksa historiai kéziratai azon részéről, mely a magyar–finn kérdést tárgyalja (1851). A latin idézeteket magyarra fordította: Ambros András. 4. A Hell-féle magyar őshaza térképe: az ún. kis abroszka. 5. H. G. Porthan turkui professzor ismertetése a Demonstratio koppenhágai kiadásáról (1771). Svédből magyarra fordította: Kubínyi Kata. Budapest, ELTE 1994. 157 l.

3. *Reguly Antal Észak-Urál-térképe*. A térkép és a térkép története. Reguly Antal földrajztudományi tevékenysége. (előkészületben)

4. *Reguly Antal és K. E. Baer pétervári akadémikus levelezése*. Németből fordította: Nagy Nóra. (előkészületben)

5. *Reguly Antal: Finlandiai úti jegyzetek*. Németből fordította: Velics Marianne. A svéd nyelvű részleteket Dugántsy–Becker Mária fordította. (előkészületben)

6. *Reguly Antal levelei*. 1. Ismeretlen hölgyekhez írt leveleinek piszkozatai. Németből fordította: Kovácsné dr. Vermes Stefánia. (előkészületben)

Megjelent a Király & Társai Gmk. gondozásában · Cégvezető: Király Ildikó
Tipográfia: Király Ildikó

Nyomás, kötés: Franklin Nyomda és Kiadó Kft. Budapest, 1994.

Felelős vezető: Győri Géza ügyvezető igazgató

Táskaszám: 94/1741

Formátum: B/5 · Terjedelem: 14,3 (A/5) ív · Betűtípus: New Baskerville

BIBLIOTHECA REGULYANA 2
